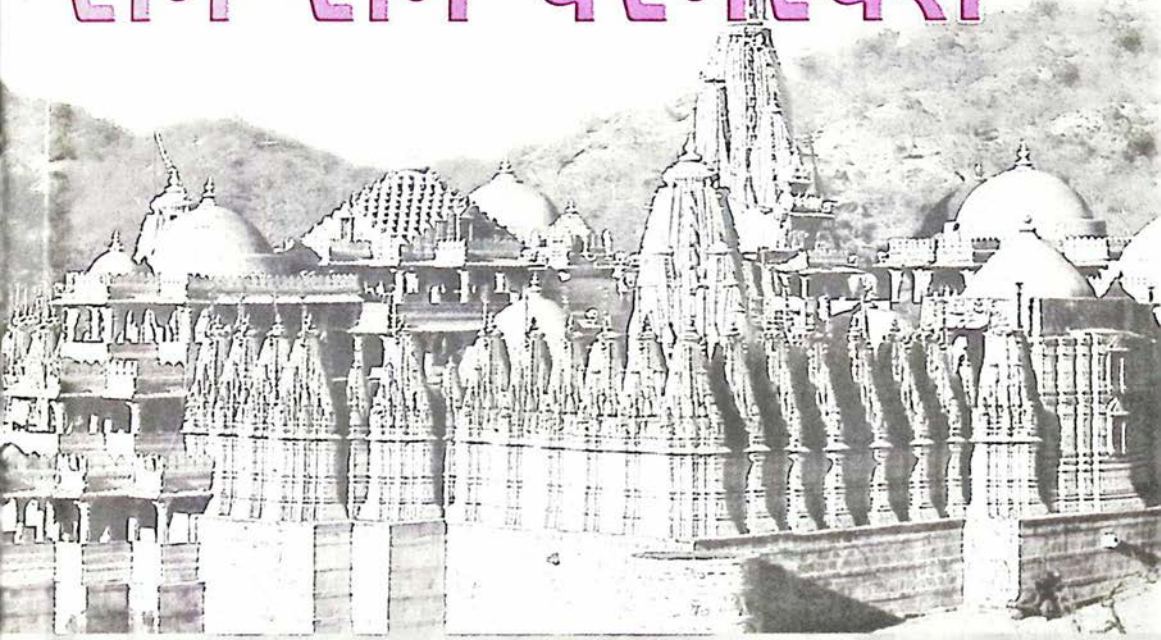

રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

આચાર્ય વશોવિજયસૂરિ

દેવાધિદેવ પ્રભુ મહાવીરની
સાડા બાર વરસની
લોકોત્તર સાધનાની
આત્મર કથા

દોમે દોમે પરમસ્પર્શ

આચાર્ય યશોવિજયસૂરિ

શ્રી સંભવનાથ જેન શ્વે. મૂ. પૂ. સંઘ
વિજયવાડા (આંધ્રપ્રદેશ)

આચાર્ય શ્રી ઐકારસૂરીશ્વરજી જ્ઞાનમંદિર ગ્રંથમાલા (સુરત)નું પ્રકાશન

દોમે દોમે પરમપર્ય

પ્રથમ આવૃત્તિ

: વિમોચન :

વિ.સં. ૨૦૬૧, ચૈત્રી પૂનમ,
વાવ. (જિ. બનાસકાંઠા)

મૂલ્ય : ૭૦/૦૦

પ્રાપ્તિસ્થાન :

- આચાર્ય શ્રી ઐકારસૂરિ આરાધના ભવન,
ગોપીપુરા, સુભાષચોક,
સુરત - ૩૯૫૦૦૧.
- આચાર્ય શ્રી ઐકારસૂરિ આરાધના ભવન,
વાવ પંથકની વાડી, દશા પોરવાડ સોસાયટી,
પાલડી, અમદાવાદ-૭.
- સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર,
હાથીખાના, રતનપોળ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧.
- નવભારત સાહિત્ય મંદિર
ફતાસા પોળની સામે,
ગાંધી રોડ, અમદાવાદ-૧.
- નવભારત સાહિત્ય મંદિર
૧૩૪, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨.

મુદ્રક : કિરીટ ગ્રાફીક્સ,

૨૦૮, આનંદ શોપીંગ સેન્ટર, રતનપોળ, અમદાવાદ-૧. ફોન : ૨૫૩૫૨૬૦૨.

: ગ્રન્થ રચનાની તારક છાયા :

શ્રી વાવનગર મંડન દેવાધિદેવ શ્રી અજિતનાથ ભગવાન
દેવાધિદેવ પરમતારક શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાન

: દિવ્ય આશિષ :

પૂજ્યપાદ, વચનસિદ્ધ યુગપુરુષ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્ વિજય સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજ
પૂજ્યપાદ, નિઃસ્પૃહ શિરોમણિ
મુનિપ્રવર શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ
પૂજ્યપાદ ભક્તિયોગાચાર્ય, સંયમૈકદષ્ટિ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્ વિજય ભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ
પૂજ્યપાદ વિદ્વદ્વ્ય મુનિપ્રવર શ્રી જનકવિજયજી મહારાજ
પૂજ્યપાદ, સંયમૈકનિષ્ઠ મુનિપ્રવર શ્રી દ્વીકારવિજયજી મહારાજ
પૂજ્યપાદ તપસ્વિરત્ન મુનિપ્રવર શ્રી વિલાસવિજયજી મહારાજ
પૂજ્યપાદ, શાસનધુરીણ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્ વિજય ઝંકારસૂરીશ્વરજી મહારાજ
પૂજ્યપાદ, વર્ધમાનતપોનિધિ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્ વિજય ભદ્રંકરસૂરીશ્વરજી મહારાજ

: આશિષ :

પૂજ્યપાદ, પ્રશાન્તમૂર્તિ આચાર્ય ભગવન્ત
શ્રીમદ્ વિજય અરવિન્દસૂરીશ્વરજી મહારાજ
પૂજ્યપાદ, આગમપ્રજ્ઞ શ્રુતસ્થવિર
પ્રવર્તક મુનિપ્રવર શ્રી જંબૂવિજયજી મહારાજ
પૂજ્યપાદ આરાધનારત મુનિરાજશ્રી જિનચંદ્રવિજયજી મહારાજ સાહેબ
પૂ. સાધ્વીજી કલ્પલતાશ્રીજી મહારાજ (માતુશ્રી મહારાજ)

વિ..ષ..યા..ગુ..ક..મ..

[૧]	ધ્યાન : પોતાનું પોતાનામાં હોવું.	૫
[૨]	ઈર્ષ્યા એટલે જ ધ્યાન	૧૬
[૩]	સમરસીભાવ	૨૫
[૪]	સાધનાની ત્રિપદી	૩૫
[૫]	સર્વસ્વીકારની સાધના	૪૩
[૬]	દેહભાવને પેલે પાર	૫૫
[૭]	આનન્દ નગર, ઉદાસીનતા શેરી	૬૩
[૮]	પરની વિસ્મૃતિનાં સૂત્રો	૭૦
[૯]	મૌન: આત્મભાવમાં ડૂબકી	૭૯
[૧૦]	ધ્યાન એટલે પૂરી જાગૃતિ	૮૭
[૧૧]	લક્ષ્ય-પ્રતિબદ્ધતા	૯૪
[૧૨]	પરમ રસ : મીઠો, મીઠો !	૧૦૨
[૧૩]	ભીનાં નયન, ભીનું હૃદય	૧૦૮
[૧૪]	પ્રભુનાં કરુણા મન્થર નેત્રો	૧૧૬
[૧૫]	તપશ્ચર્યા : નિજગુણ ભોગ	૧૨૨
[૧૬]	પાંચ સાધનાસૂત્રો	૧૨૮
[૧૭]	સાધનાનો દિવ્ય આનંદ	૧૩૫
[૧૮]	ધ્યાન પ્રવેશ : કેટલાંક સૂત્રો	૧૪૨
[૧૯]	પરમસ્પર્શ એક : રીત અનેક	૧૫૧
[૨૦]	પ્રભુનો સ્પર્શ: અસ્તિત્વના સ્તર પર	૧૬૦
[૨૧]	ભીતરી યાત્રાનું પ્રતીક : 'લોગસ્સ' સૂત્ર	૧૭૦

દેવાધિદેવ પ્રભુ મહાવીર ભગવાનની
સાંડાબાર વરસની
સાધનાને વ્યાખ્યાયિત
કરનાર ગ્રન્થ

દોમે દોમે પરમસ્પર્શ

ના પ્રકાશનમાં અમારા સંઘના
જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી અમોને લાભ મળેલ છે.
જે બદલ અમો બહુ જ આનંદિત છીએ.

: નિવેદક :

શ્રી સંભવનાથ જેન શ્રે. મૂ. પૂ. સંઘ
વિજયવાડા (આંધ્રપ્રદેશ)

પ.પૂ આચાર્ય ભગવંતશ્રી યશોવિજયસૂરિ મહારાજ દ્વારા લખાયેલ પુસ્તકો

- ‘દરિસન તરસીએ’..... ભા. ૧-૨.
(ભાગવતી સાધનાની સસૂત્ર વ્યાખ્યા)
- ‘બિહૂરત જાયે પ્રાણ’.....
(મહાન સિદ્ધર્ષિ કૃત જિનસ્તવના પર સંવેદના)
- ‘સો હી ભાવ નિર્ગન્ય’.....
(સમાધિ શતક, કડી : ૧ થી ૩૦ ઉપર વિવેચના)
- આપ હી આપ બુઝાય’.... (દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(સમાધિ શતક, કડી : ૩૧ થી ૫૧ ઉપર વિવેચના)
- ‘આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે’.....
(ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૫મા સભિકખુ અધ્યયન ઉપર સંવેદના)
- ‘મેરે અવગુન ચિત્ત ન ધરો’..... (દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(કુમારપાળ ભૂપાળ કૃત ‘આત્મનિન્દા દ્વાત્રિંશિકા’ પર સંવેદના)
- ‘ઋષભ જિનેસર પ્રિતમ માહરો રે’.....
(શ્રી આનંદધનજી મહારાજની સ્તવનાઓ પર સંવેદના) [સ્તવન ૧-૫]
- પ્રભુનો પ્યારો સ્પર્શ
(પરમ પાવન શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર (૧-૪) પરની વાચનાઓ.)
- આત્માનુભૂતિ
(યોગ પ્રદીપ, જ્ઞાનસાર, આદિ ગ્રન્થો તથા પૂ. ચિદાનંદજી મહારાજનાં પદોમાં મળતાં સાધના સૂત્રો પર વિશ્લેષણ)
- અસ્તિત્વનું પરોટ
(હૃદયપ્રદીપ ષટ્ત્રિંશિકા પર સ્વાધ્યાય)
- અનુભૂતિનું આકાશ
(પૂ. દેવચન્દ્રજી મહારાજની અષ્ટપ્રવચન માતાની સજ્જાય પર અનુપ્રેક્ષા)

દોમે દોમે
પરમસ્પર્શ

રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

રોમે રોમે

ઊતરે

પ્રભુની સાધના.....

પરમસ્પર્શની આ મઝાની કાણો.

પૂજ્યપાદ ચિદાનન્દજી મહારાજ

કહે છે કે પ્રભુની સાધનાનો

રસ જેણે માણ્યો,

એના કેફની શી વાત કરવી ?

‘જિણે એ પિયાલા પિયા તિનકો,

ઓર કેફ રતિ કેસી ?’

આ પરમસ્પર્શ માણવાની

કે પરમ રસ પીવાની

યાત્રાનો પ્રારંભ

દેવાધિદેવ પ્રભુ મહાવીર

ભગવાનની સાધનાને

વાંચીને કરીએ.

વાંચતા જઈએ.....

એ સાધના-વર્ણનને

બંધ આંખે

ભીતર ઉપસાવીએ.

પ્રભુની તે વખતની મુખમુદ્રાનું /

પ્રભુની મોહક આંખોનું
ધ્યાન કરીએ....

ભીતરથી કંઈક ખરતું
સંવેદાશે....
કંઈક ભીતર મળતું
અનુભવાશે.

ધ્યાન : પ્રભુની કૃપામન્થર આંખોનું.

ધ્યાન : પ્રભુની અસંગ મનોદશાનું.

ધ્યાન : પ્રભુની સાક્ષીભાવ સભર દેહયષ્ટિનું.

એથી વિભાવો ખરશે.

અહોભાવ ઊમડશે...

અને એ અહોભાવ
સાધનાની આંશિક
અનુભૂતિમાં
ઢળશે.

પરમ પાવન આચારાંગ સૂત્રના

પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના

નવમા અધ્યયનના

પ્રભુની સાધનાનાં સૂત્રોમાંથી

અહોભાવ-ભીની

આંખે અને હૃદયે

પસાર થઈએ....

એક મધુરી યાત્રા.....

[૧]

આધાર સૂત્ર

સે સયં પવેસિયા જ્ઞાઇ ॥ ૧/૧/૬

(પ્રભુ અન્તઃ પ્રવેશ કરીને ધ્યાન કરે છે.)

એગત્તિગતે પિહિતચ્ચે અભિણ્ણાયદંસણે સંતે ॥ ૧/૧/૧૧

(ગૃહસ્થાવસ્થાની ૨ વર્ષની પ્રભુની સાધના : એકત્વાનુભૂતિ, કાયગુપ્તિ, સમ્યગ્દર્શન.)

સાધના સૂત્ર

- અન્તર્મુખતા
- અન્તઃપ્રવેશ
- અન્તર્લીનતા

- અન્તર્મુખતા માટે : એકત્વાનુભૂતિ
કાયગુપ્તિ
સમ્યગ્દર્શન
- અન્તઃપ્રવેશ માટે : પ્રભુનો પ્રસાદ
ગુરુદેવનો શક્તિપાત
સાધકનો થનગનાટ
- અન્તર્લીનતા માટે : આત્મભાવમાં જાગૃતિ
પરભાવમાં સુષુપ્તિ
પર પદાર્થોમાં ઉદાસીનતા

સન્દર્ભ સૂત્ર

તેનાત્મદર્શનાકાંક્ષી, જ્ઞાનેનાન્તર્મુખો ભવેત્ ।

દૃષ્ટદૃગ્તાત્મતા મુક્તિ- દૃશ્યૈકાત્મ્યં ભવભ્રમઃ ॥ -અધ્યાત્મોપનિષદ્

(આત્મદર્શનનો આકાંક્ષી સાધક જ્ઞાન વડે અન્તર્મુખ બને...

દ્રષ્ટાનું દૃશ્યોમાં રમમાણ રહેવું તે સંસાર છે.

અને દ્રષ્ટાનું દર્શનની પળોમાં રહેવું તે મુક્તિ છે.)

જાગ્રત્યાત્મનિ તે નિત્યં, બહિર્ભાવેષુ શેરતે ।

ઉદાસતે પરદ્રવ્યે, લીયન્તે સ્વગુણામૃતે ॥ -પંચવિંશતિકા.

(એક વર્ષ ઉપરના દીક્ષા પર્યાયવાળા સાધકો આત્મભાવમાં સતત જાગૃત હોય છે. બહિર્ભાવમાં તેઓ સૂતેલ હોય છે; પરદ્રવ્યમાં ઉદાસીનતા તેમને હોય છે અને એ રીતે તેઓ સ્વગુણામૃતમાં લીન બને છે.)

~ ~ ~ ~ ~
[૧] ધ્યાન : પોતાનું પોતાનામાં હોવું.
~ ~ ~ ~ ~

સાડા બાર વરસની
પ્રભુની સાધનાયાત્રા દરમ્યાન,
લગભગ દરરોજ,
પ્રભુની વિહારયાત્રા
ધ્યાનયાત્રામાં પરિણમી છે.

વિહાર પૂર્ણ થયે

પ્રભુ

કોઈ વૃક્ષની નીચે કે

કોઈ ખંડેરમાં

ધ્યાન કરે છે.

હા, ક્યારેક વર્ષાની

હળવી બુંદાબાંદી ચાલુ હોય છે

ત્યારે પ્રભુ

કોઈ મુસાફરખાનામાં કે

ધર્મશાળામાં પધારે છે.

ઘણા બધા લોકો ત્યાં છે.

પ્રભુ પર બધાની દૃષ્ટિ

મંડરાય છે.

કો'ક પ્રભુને કંઈક કહે છે.

કો'કની કંઈક અપેક્ષા પણ

પ્રભુ ભણી છે.

આ તો લોકો પર કેન્દ્રિત

થયેલા કેમેરાએ મેળવેલું

ચિત્ર.

પ્રભુ પર

આપણી બંધ આંખોનો

કેમેરા સ્થિર થાય તો

આવું દૃશ્ય જોવા મળે :

પ્રભુ છે પોતાની ભીતર.

દૂર-સદૂરના કો' આનન્દ લોકમાં.

સે સયં પવેસિયા જાણ....

પ્રભુ અન્તઃ પ્રવેશ કરીને

ધ્યાન કરે છે.

ધ્યાન : પોતાનું પોતાનામાં હોવું.

પરમ આનન્દની ક્ષણો.....

● ● ●

ઉપરનું સૂત્રખંડ, 'સે સયં પવેસિયા જાણ.....,' પ્રભુની સાધનાનાં બે ચરણો પર આપણું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે : અન્તઃપ્રવેશ, અન્તર્લીનતા (ધ્યાન).

પ્રભુની ગૃહસ્થપણાની બે વર્ષની સાધનામાં પ્રભુએ ઘુંટેલ અન્તર્મુખતાના ચરણને આ બે ચરણોની પહેલાં જોડીએ તો ત્રણ ચરણો થશે :

અન્તર્મુખતા, અન્તઃપ્રવેશ, અન્તર્લીનતા.

આ ત્રણે ચરણોમાં આપણે શી રીતે પ્રવેશી શકીએ ? પરમ રસનો એક નાનકડો પણ અંશ આપણને શી રીતે મળે ?

ચાલો, એ મધુરી યાત્રાએ.....

યાત્રાનું આમંત્રણ છે પૂજ્ય ચિદાનન્દજી મહારાજ તરફથી : ‘અવધૂ ! પીઓ અનુભવ રસ પ્યાલા.....’

અનુભૂતિનો રસ, પરમરસ અને એય બુંદ-બુંદ નહિ, પ્યાલાના પ્યાલા..... પીધા જ કરો !

પણ કોણ પી શકશે એ રસ ? ‘અવધૂ.’ અવધૂત..... જેણે વિભાવોને ખંખેરી નાખ્યા છે એ. યાદ આવે સમાધિશતક : ‘જો ખિનુ ગલિત વિભાવ.’ વાંચેલું ત્યારે ઝૂમી ઊઠેલો. અંદરની દુનિયામાં પ્રવેશવા માટેની આ મઝાની સજ્જતા : ગલિત-વિભાવતા..... વિભાવો ખરી પડ્યા હોય.

ગાર જ પડું પડું થતી હોય તો તેના પર ચીતરેલ ચિત્રોની દશા શું થશે ? ગલિત-વિભાવતામાં પણ આ જ વાત છે : બહાર જવાની કે લેપાવાની વૃત્તિ જ ઓસરી ગઈ; રાગ, દ્વેષ કે અહંકાર ટકશે કઈ આધાર શિલા પર?

એટલે, અન્તર્મુખદશા માટે જોઈશે આત્મદર્શનની આકાંક્ષા. બહાર હોવાનો અર્થ કશો જ હવે લાગતો નથી. ધૂમાડાના બાયકા જેવું બધું લાગે. આ બહારી અસારતાની અનુભૂતિ સાધકને આત્મદર્શન ભણી લઈ જાય છે.

પ્યારો શ્લોક છે અધ્યાત્મોપનિષદનો : ‘તેનાત્મદર્શનાકાંક્ષી, જ્ઞાનેનાન્તર્મુખો ભવેત્ । દ્રષ્ટૃર્દગાત્મતા મુક્તિર્દૃશ્યૈકાત્મ્યં ભવભ્રમઃ ॥’

આત્મદર્શનનો આકાંક્ષી, ઈચ્છુક સાધક જ્ઞાનદશા વડે અન્તર્મુખ બને છે. અને એને મળે છે આત્માનું મોહક દર્શન. લાગે કે દુનિયામાં બીજું કંઈ જોવા જેવું શું છે ?

સંતને ત્યાં સાધક આવેલો. સંતનો આશ્રમ જંગલમાં. સવારે સાધક ઊઠ્યો. સૂર્યોદય વખતનું દેશ્ય જોઈ એ તો આભો થઈ ગયો : પક્ષીઓનો મીઠો અવાજ, ઝરણાનું ખળખળ અવાજે વહેવું, વૃક્ષોનાં પાંદડાઓનો મર્મર ધ્વનિ.... અને એ પૃષ્ઠભૂ પર પ્રકાશનું આગમન. સૂર્યને આ રીતે એ પહેલી વાર ઊગતાં જોતો હતો. એણે સંતને બૂમ મારી : ગુરુદેવ ! ત્યાં અંદરના ઓરડામાં અત્યારે શું કરો છો ? આ ઝરૂખામાં આવીને જરા આ સૂર્યોદયની મોહક ક્ષણોને અનુભવો ને !

ત્યારે ગુરુ કહે છે : બેટા ! ભીતરી સૂર્યોદય તેં માણ્યો નથી, માટે તું આમ કહે છે.... એ સૂર્યોદય આગળ આ તો કંઈ જ નથી !

આત્મદર્શન....

અન્તર્મુખદશાની ઊંડી ક્ષણોમાં થયેલું આત્મદર્શન.

આ આત્મદર્શન થયા પછીની દશાને અધ્યાત્મોપનિષદ્ ગ્રન્થે એટલા માટે વર્ણવી છે કે આપણે આ અવસરને ચૂકી ન જઈએ.

બહુ જ પ્યારી અભિવ્યક્તિ છે. એને વાંચતાં જ ઝૂમી ઉઠાય તેવું છે. તો અનુભવતાં તો શુંયે થશે ! દ્રષ્ટૃર્દૃગાત્મતા મુક્તિ- દૈશ્યૈકાત્મ્યં ભવભ્રમઃ ।। હવે સાધક પોતાના સ્વરૂપની ધારામાં વહે છે : દર્શનની ધારામાં. માત્ર જોવાનું. દેશ્યોની સાથે એકાકાર થવાની વાત હવે ભૂતકાળની ઘટનામાં ફેરવાઈ ગઈ.

અત્યાર સુધી જોનારનો ઘટનાઓ પ્રત્યે સારો કે નરસો પ્રતિભાવ રહેતો. જે પ્રતિભાવ રાગ ને દ્વેષમાં ફેરવાતો.

હવે ઘટનાઓ છે; એમને જોનાર છે; પણ ઘટનાઓનું ખાનું જૂદું છે. જોનાર અલગ છે.

એક સાધકને પૂછવામાં આવેલું : પહેલાં પણ તમે ખાતા હતા, પીતા હતા... આજે પણ એ બધું ચાલે છે. ફરક શો પડ્યો ?

સાધકે કહ્યું : પહેલાં હું એ બધું કરતો હતો. કર્તૃત્વનું ભાન હતું. આજે એ બધું થયા કરે છે. હું એ જોઉં છું માત્ર.... એટલે કે પરનો રસ છિનવાઈ ગયો. એક ઉદાસીન દશા ભીતરને ઘેરી વળેલી હોય. નિરર્થકતાનો તીવ્ર બોધ.

પ્રભુની ગૃહસ્થપણાની અન્તર્મુખ દશાની રોમંઠર્ષક વાતો સૂત્રમાં આ રીતે વહી છે. 'एगत्तिगते पिहितच्चे अभिण्णायदंसणे संते.....' એકત્વદશાનું અનુભવન, કાયગુપ્તિ અને સમ્યગ્દર્શન આ ત્રણને સૂત્રકાર મહર્ષિએ અન્તર્મુખ દશાના ઉદ્દીપક તરીકે નોંધ્યા છે.

એકત્વભાવનું અનુભવન....હું એકલો આવ્યો છું, એકલો જનાર છું; આ અનુભૂતિની આધારભૂ પર વિભાવો શી રીતે ચોટશે ?

કાયગુપ્તિ આ અનુભૂતિને સુદૃઢ બનાવશે. દેહાધ્યાસ જ તો હતો અવરોધક. કાયગુપ્તિ આવી. હવે દેહાધ્યાસ ક્યાં ?

અને સમ્યગ્દર્શન. પૂજ્યપાદ પદ્મવિજયજી મહારાજની સરસ વ્યાખ્યા સમ્યગ્દર્શનની યાદ આવે : 'આતમ જ્ઞાન કો અનુભવ દરિસન, સરસ સુધારસ પીજિએ....' આત્માનુભૂતિ, આત્મગુણાનુભૂતિ તે સમ્યગ્દર્શન.

'द्रष्टृर्द्रगात्मता.....' દ્રષ્ટાનું દર્શનની પળોમાં રમમાણ થવું. સ્વગુણની ધારામાં વહેવું.... આત્મદર્શન....

અન્તર્મુખ દશાની સીધી ભેટ : આત્મદર્શન.

એક વાર એ દર્શન થઈ ગયું....બીજું બધું પછી ફિક્કું લાગે.

એક સાધકની વિહારયાત્રા જે બાજુ થઈને પસાર થવાની હતી; આત્મજ્ઞ સંતનો આશ્રમ વચ્ચે આવતો હતો. એક જિજ્ઞાસુએ સાધકને કહ્યું કે પોતે પેલા સંતનો ભેટો કરાવી આપે. સાધકે તેને તો એમ જ કહ્યું કે બહુ ઝડપથી

ચાલતી વિહારયાત્રામાં આ મુલાકાત શક્ય નહિ બને. પણ પાછળથી બીજા સાધકને એમણે કહેલું : હવે જ્યારે આત્મદર્શન થયું છે ત્યારે, કોઈની પાસે જઈને એની વાતો સાંભળવી ફિક્કી લાગે છે. હવે તો અનુભૂતિની ક્ષણોમાં જ સતત મહાલવું ગમે છે.

પહેલું ચરણ હતું અન્તર્મુખ દશા. બીજું ચરણ છે અન્તઃપ્રવેશ.

અન્તઃપ્રવેશનાં ત્રણ ઘટક તત્ત્વો છે :

પ્રભુનો પ્રસાદ, ગુરુનો શક્તિપાત અને સાધકનો થનગનાટ.

પ્રભુનો પ્રસાદ.....આ પ્રસાદની વાત કરતાં યાદ આવે વીતરાગ સ્તોત્ર: 'ત્વમકારણવત્સલ:.....' પ્રભુ છે નિષ્કારણ વત્સલતાનો સમુદ્ર. નહિતર, કઈ સજ્જતા પર પ્રભુએ આપણને એની સઘન સાધના માટે પસંદ કર્યા ? એણે સદ્ગુરુને ઈશારો આપ્યો કે એને મેં પસંદ કર્યો છે... અને સદ્ગુરુએ આપણા પર કામ શરૂ કર્યું.

આ કાર્ય ૫-૧૦-૧૫ જન્મો પહેલાં પણ શરૂ થયેલું હોય... આવું બનેલું: આપણે કોઈ સદ્ગુરુ પાસે બેઠેલા. એમણે પ્રભુની, પરમતત્ત્વની મધુરી-મધુરી વાતો કરી. કદાચ ભવચક્રમાં પહેલી વાર આપણે એ સાંભળી..... સાંભળતાની સાથે પરમાત્માનું તીવ્ર સમ્મોહન થઈ ઊઠ્યું : આવા પરમાત્મા! મને એમના વિના ન જ ચાલે.

આ એક ક્ષણની પ્રભુ પ્રત્યેની ઉન્મુખતા. પ્રભુએ આપણને પસંદ કર્યા અને ગુરુચેતનાને કહ્યું : આના પર કામ શરૂ કરો !

ગુરુ ચેતનાને ખ્યાલ હતો કે એણે શું કરવાનું છે.... એણે આપણને ખાલી કરવાનું — વિભાવશૂન્ય બનાવવાનું શરૂ કર્યું. પણ આપણે ગુરુચેતના સાથે લુકાછિપીનો ખેલ શરૂ કર્યો.... ગુરુચેતના આપણ ને વિભાવોથી — આંશિક રૂપે — ખાલી કરે. નિમિત્તો મળતાં જ આપણે વિભાવોથી ભરાઈ જઈએ.

પણ એક વાર -

સદ્ગુરુની કરુણા બરોબર ઝીલાઈ ગઈ. આંશિક વિભાવશૂન્યતાની પૃષ્ઠભૂ મળી.... અને સદ્ગુરુના શ્રીમુખેથી પ્રભુની સાધનાનું રોમહર્ષક વર્ણન સાંભળતાં તેને પામવાની અભીપ્સા જાગી. ત્રણે તત્ત્વો એક સાથે મળી ગયા અને સાધકનો અન્તઃપ્રવેશ થઈ ગયો.

અન્તઃપ્રવેશ.

જુગ જુગ જુના અંધારભર્યા ખંડમાંથી પરમતેજના પ્રકાશે ઝળાંહળાં સાધના ખંડમાં પ્રવેશ.

ગુરુદેવે એ વખતે ‘કરેમિભંતે !’ સૂત્ર આપેલું. એ મન્ત્રદીક્ષા આપતાં પહેલાં ગુરુદેવે ચોટીનાં વાળ દૂર કરેલા. બ્રહ્મરન્ધ્રને ખુલ્લું કરેલું.... એ બ્રહ્મરન્ધ્ર દ્વારા પરમસ્પર્શ સાધકને કરાવ્યો.

ગુરુદેવ દ્વારા અપાયેલી એ મન્ત્રદીક્ષા શક્તિપાત રૂપ બની.

હવે સમભાવને છોડીને વિભાવમાં જવું અશક્ય બને.

અન્તર્મુખતા એટલે પરમ-દર્શન... પરમગુણ દર્શન દ્વારા જ આત્મગુણ દર્શન થાય છે ને !

અન્તઃ પ્રવેશ એટલે પરમસ્પર્શ. અને અન્તર્લીનતા થશે પરમ-નિમજ્જન. પરમતત્ત્વમાં ડૂબકી...

અન્તર્લીનતા..

અન્તર્લીન સાધકની ભાવદશાનું વર્ણન પં. પદ્મવિજય મહારાજે ઉપાધ્યાય પદની પૂજામાં આપ્યું છે: ‘સારણાદિક ગચ્છમાંહિ કરતા, પણ રમતાં નિજ ઘર હો...’

રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

અન્તર્લીન બનેલ ઉપાધ્યાય ભગવંત હોય. સારણા, વારણા આદિ શિષ્યોને આપતા હોય. પરંતુ આત્મદશામાં રમવાનું ચાલુ હોય છે. ફરજના એક ભાગ રૂપે સારણા વગેરે થઈ ગયું. એ વ્યવહારના સ્તર પર ઊભરી આવેલું રૂપ...નિશ્ચયના સ્તર પર તો છે માત્ર પોતાની ભીતર રહેવાપણું.

સારણા એટલે સ્મારણા. શિષ્યને વહાલ પૂર્વક યાદ કરાવવું કે બેટા ! તું પોરસી ભણાવી ? પાત્રા પડિલેહ્યાં ?

વારણામાં ગુરુનો કઠોર ચહેરો સહેજ ઊભરે છે. અલબત્ત, આને બહારી કઠોરતા કહીશું. ભીતર તો છે માત્ર કોમળભાવ. શિષ્ય પૂછે છે: ગુરુદેવ ! વહોરવા જાઉં ? ગુરુને લાગે છે કે વહોરવાને બદલે આજે આવેલ કોઈ ભાઈને મળવા એને જવું છે. ગુરુ ના પાડે છે: નહિ, તારે નથી જવાનું.

ચોયણામાં ગુરુને કઠોર વચનો પણ વાપરવા પડે છે. અને પડિચોયણાના સ્તરે ગુરુ કડક શિક્ષા પણ કરે છે...

મઝાની વાત એ છે કે, પાશ્વિક ખામણામાં શિષ્ય કહે છે કે આપે સારણા, વારણા, ચોયણા ને પડિચોયણા કરી.... ખૂબ આભાર આપનો, ગુરુદેવ ! અને ગુરુદેવ ! મને આ ચારમાંથી પડિચોયણા બહુ જ ગમી છે....

‘સારિણાદિક ગચ્છમાંહિ કરતા, પણ રમતા નિજ ઘર હો...’ એ અન્તર્લીન મહાપુરુષની ભાવદશાનું વર્ણન છે.

આથીય આગળ વધેલ મહાપુરુષોની રોમહર્ષક વાત શાસ્ત્રોમાં આવે છે. પોતાનો શિષ્ય ગચ્છનો ભાર વહન કરી શકે એવું લાગે ત્યારે આચાર્ય ભગવંત ગચ્છનો ભાર શિષ્ય પર મૂકી દે છે.

આવા આચાર્ય ભગવંત ઉપાશ્રયના એક ખંડમાં રહી પોતાની સાધનાને અતિસૂક્ષ્મ ભૂમિકાએ લઈ જાય. સવારે તેઓશ્રી પ્રભુદર્શન માટે બહાર પધારે ત્યારે બધા તેમને વન્દના કરી લે. એ સિવાય, માત્ર એક મુનિ તેમની સેવા માટે - સેવાના સમયે, પડિલહેણ કરવાની વેળાએ કે ગોચરી વાપરવાના

વખતે જાય. બાકી આચાર્ય ભગવંતશ્રી પોતામાં સ્થિર થઈને સાધનાના અતલ ઊંડાણમાં ખોવાઈ જાય.

અન્તર્લીન દશાનાં આ તો બે શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણો જોયાં, પણ ‘પંચ-વિંશતિકા’ કહે છે તેમ મુનિજીવનનો પર્યાય એક વર્ષનો થાય ત્યારે પ્રારંભિક કક્ષાની અન્તર્લીન દશા સાધકને મળી જાય છે.

હા, એ પર્યાય ભીતરી પર્યાય, નિશ્ચય પર્યાય લેવાનો. સમત્વના સ્પર્શવાળો જ સમય. મહાપ્રતોની અનુભૂતિવાળો જ સમય..

આ અન્તર્લીનતા શી રીતે મળે છે ? મઝાનું વર્ણન છે: ‘ જાગ્રત્યાત્મનિ તે નિત્યં, બહિર્ભાવેષુ શેરતે । ઉદાસતે પરદ્રવ્યે, લીયન્તે સ્વગુણામૃતે ॥ ’

આત્મભાવમાં સતત જાગૃતિ. તે માટે પરભાવમાં સુષુપ્તિ અને પરદ્રવ્યોમાં ઉદાસીનભાવ... અન્તર્લીનતા મળી ગઈ !

પર પદાર્થો તો મુનિરાજ પાસેય હશે... વસ્ત્ર અને પાત્ર આદિ. પણ એમાં માત્ર ઉપયોગિતાનો ભાવ ભળેલો હોય. મૂર્ચ્છા તેમાં ન હોય....

પરભાવ એટલે આસક્તિ કે ક્રોધ આદિ... એટલે પર પદાર્થોમાં સહેજ પણ આસક્તિ ન હોય...

આત્મભાવમાં સતત જાગૃતિને અન્તર્લીનતાના સાધન તરીકે આપણે ઉપર જોઈ.

આત્મભાવ સતત ચાલ્યા કરે એ માટેનો વ્યવહારુ ઉપાય કયો ?

ઉજાગર દશાની આંશિક અનુભૂતિ એ માટે જોઈશે. આપણી કહેવાતી જાગૃતિ અને સ્વપ્નાવસ્થા એ બેઉમાં વિકલ્પોની હારમાળા ચાલુ હોય છે. નિદ્રામાં હોશ ચૂકાઈ જાય છે. ઉજાગરની એવી આછી અનુભૂતિ આપણને મળી શકે, જેમાં વિકલ્પોનું ડહોળાણ નીચે જતું રહ્યું હોય અને હોશ રહ્યા કરે. સ્વસ્વરૂપનું ભાન રહ્યા કરે.

ઉજાગર દશા તેરમે ગુણઠાણે મળે. પરંતુ એની નાનકડી આવૃત્તિ સાધક પાસે હોઈ શકે.

શરૂઆતમાં સાધક આ રીતે કાર્ય કરી શકે : દર કલાકે પાંચ મીનીટ એ ઉજાગર દશાની આછી અનુભૂતિ માટે રાખે. પછી, એને સમય ગાળાના સ્તર પર અને ઊંડાણના સ્તર પર વધારવાની....

અન્તર્લીન દશા....

ઈર્ષ્યા આવે આવા સાધકોની.

ક્યારે મળશે આ દશા આપણને ?

ક્યા....રે ?

ક્યા....રે ?

દીક્ષા પહેલાનાં મુમુક્ષાના બે વર્ષને અન્તર્મુખતાનો સમયગાળો ગણીએ તો દીક્ષાનો સમય તે અન્તઃપ્રવેશનો સમય. અને દીક્ષિત જીવનના એક વર્ષ પછી અન્તર્લીન દશા શરૂ થાય.

‘લીયન્તે સ્વગુણામૃતે’... સ્વગુણોની ધારામાં રહેવાનું... હંમેશને માટે. કેવો આનંદ આવે !

ભીતરને ઝકઝોરે તેવું પ્યારું પ્રભુની સાધનાનું સૂત્ર છે: સે સયં પવેસિયા જ્ઞાઈ. પ્રભુ પોતાની ભીતર પ્રવેશીને ધ્યાન કરે છે.

આ સૂત્ર સાધકને ભીતરના આનન્દલોકમાં આવવા માટે આમંત્રે છે. કહો કે લલચાવે છે. અંદર જેણે આનંદ માણ્યો; તે બહાર આવી પણ નહિ શકે....

[૨]

આધાર સૂત્ર

અદુ પોરિસિં તિરિયં ભિત્તિં

ચક્ષુમાસજ્જા અન્તસો ઝાઙ્ગ ॥ -૧/૧/૫

(અથ આનન્તર્યે પુરુષપ્રમાણા પૌરુષી-આત્મપ્રમાણા વીથી તાં ગચ્છન્
ધ્યાયતીર્યાસમિતો ગચ્છતિ । તદેવ ચાત્ર ધ્યાનં યદીર્યાસમિતસ્ય ગમનમિતિ ॥
-ટીકા)

(ધૂંસરી પ્રમાણ ભૂમિને જોતાં પ્રભુ ચાલે છે. પૌરુષી એટલે પુરુષ પ્રમાણ
માર્ગ (૬ ફૂટનો) જોતાં પ્રભુ ચાલે છે... તિર્યગ્ભિત્તિનો અર્થ છે ગાડાની
ઉધની જેમ પ્રારંભમાં સાંકડો અને આગળ વિસ્તૃત માર્ગ.)

અપ્યં તિરિયં પેહાણ, અપ્યં પિટ્ટણ પેહાણ ।

અપ્યં બુઙ્ગણપિઢિભાણી, પંથપેહી ચરે જતમાણે ॥ -૧/૧/૨૧

(વિહારમાં ચાલતાં પ્રભુ ન તિરછું જુએ છે. ન પાછળ જુએ છે; કોઈએ
માર્ગ આદિનું કંઈ પૂછ્યું તો લગભગ પ્રભુ બોલતા નથી; યતનાશીલ પ્રભુ
માર્ગને જોતાં જોતાં ચાલે છે.)

સાધના સૂત્ર

ઈર્યા સમિતિઃ નિર્વિકલ્પતા માટે, દૃષ્ટિસંયમ માટે

તથાકાર સામાચારીઃ નિર્વિકલ્પતા માટે

મનોગુપ્તિ : નિર્વિકલ્પતા માટે

~ ~ ~ ~ ~
[૨] ઈર્થા એટલે જ ધ્યાન
~ ~ ~ ~ ~

ભગવાન

ઈર્થા સમિતિ પૂર્વક

ચાલતા હતા.

આ ઈર્થા પૂર્વકનું

ગમન

તે જ હતું ધ્યાન.

નેણ હતાં પ્રભુનાં

નીચે ઢળેલાં.

અને અંદર

ધ્યાન ચાલતું હતું.

પ્રભુની આ મુખમુદ્રાનું

દર્શન

કેવું તો મોહક હતું !

• • •

બંધ આંખે

વિહાર કરતા પ્રભુને

જોઉં છું

અને

પરમ પાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનું

ઈર્યામૂર્તિ

વિશેષણ

ચાલતું અનુભવાય છે.

‘નિર્વિકલ્પ ઉપયોગમાં નહિ કર્મનો ચારો...’ અને ‘જેહ અવિકલ્પ ઉપયોગમાં, નિજ પ્રાણને રાખે....’ જેવી પંક્તિઓ પર વાચના ચાલતી હતી... અને એક મુનિવરનો પ્રશ્ન આવ્યો: આપ તો નિર્વિકલ્પ દશાને એ રીતે સમજો છો, સમજાવો છો કે જાણે એ બિલકુલ સહજ હોય... અમને તો એ બહુ જ અઘરી, કહો કે અશક્યપ્રાય લાગે છે.

મેં હસીને ઉત્તર આપતાં એ મુનિવરને પૂછ્યું: ઈર્યા સમિતિ પૂર્વક ચાલવું એ તો આપણને શીખવાડવામાં આવેલું છે. અને સમિતિ, ગુપ્તિઓ જ્યારે આપણી સાધનાનો પ્રાણ છે, ત્યારે સમિતિઓને આપણે આત્મસાત્ કરેલી હોય જ... બરોબર ને ?

મુનિરાજે હકારમાં માથું ધુણાવ્યું. વાચનામાં બેઠેલા બધા જ મારી વાત સાથે સમ્મત હતા.

મેં આગળ વાત ચલાવી: ઈર્યા સમિતિનું વર્ણન કરતાં ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર કહે છે : ‘મુત્તૂળ પંચવિહસજ્ઞાયં...’

ચાલતી વખતે સાધકને વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા રૂપ પંચવિધ સ્વાધ્યાય કરવાની ના પાડેલ છે... અનુપ્રેક્ષા એટલે કે શાસ્ત્રની કોઈ પંક્તિને અનુસરીને ચિન્તન કરવાની પણ ના પાડી છે. એટલે,

જો ઈર્યા સમિતિથી યુક્ત આપણે હોઈએ તો નિર્વિકલ્પ દશા આપણા માટે સહજ થઈ જ ગઈ ને !

પરમપાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર કહે છે તેમ ઈર્યામૂર્તિ અને ઈર્યા પુરસ્કૃત (તમ્મુત્તી તપ્પુરક્કારે) જ આપણે હોઈએ.

કેટલી મઝાની પરંપરા આપણને મળી છે !

ઈર્યાસમિતિ નિર્વિકલ્પદશા ભણી આપણને લઈ જાય. ઈર્યાસમિતિ આપણને દષ્ટિ સંયમ આપે. માત્ર નીચે જ જોઈને ચાલવાની ટેવ અને સ્વાધ્યાય વખતેય નીચાં ઢળેલાં નેણ; કેવો મઝાનો દષ્ટિસંયમ આપણને આપી જાય !

નિર્વિકલ્પ દશાની વાતને ઘણી રીતે જોઈ શકાશે. દશવિધ સામાચારીમાં તથાકાર સામાચારી પણ છે. ગીતાર્થ ગુરુદેવની આજ્ઞાનો શિષ્ય અવિકલ્પે સ્વીકાર કરશે.

પછી, ઘણા બધાં કાર્યો પરત્વે વિચારો અટકી જશે. ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયે વિહાર કઈ બાજુ કરવાનો છે, ટૂંકડીમાં કોણ કોણ છે; કશું જ એ મુનિએ વિચારવાનું નથી.

મને એક મુનિવૃન્દ વિહારમાં મળેલું. એક મુનિરાજ મારી જોડે બેઠેલા. ગુરુ આજ્ઞાની સમર્પિતતા અજોડ હતી એમની પાસે. મેં પૂછેલું : કાલે તમારો વિહાર છે કે અહીં રહેવાનું છે ? એમણે કહેલો ઉત્તર આજેય મને યાદ આવે છે. ઉત્તર આ હતો : સાહેબ, કંઈ ખ્યાલ નથી. જો વિહાર હશે તો ગુરુદેવ મને વહેલો જગાડશે. ત્રણ-સાડા ત્રણે. નહિ હોય તો ચાર-સવાચારે ઉઠાડશે.

કાલે વિહાર છે કે નહિ ? વિચારવું નથી. કઈ બાજુ જવાનું છે ? વિચારવું નથી.

મહાપુરુષો જે રીતે કામ કરે છે; અદ્ભૂત.....અદ્ભૂત.....

ઈચ્છાઓ અને એમના મૂળિયા સાથેના વિકલ્પો અનંત કાળથી આપણને પજવતા હતા. આજ્ઞાધર્મની ઉપાસના આપી ઈચ્છાઓ ને વિકલ્પોના દલદલમાંથી પૂર્વ પુરુષોએ આપણને બહાર કાઢ્યા.

બહિર્ભાવના કળણમાં ફસાતા સાધકને ગુરુકૃપા કઈ રીતે બહાર લાવે છે એની મઝાની કથા ઈતિહાસમાં છે. પૂજ્યપાદ સિદ્ધસેનસૂરિ મહારાજે રાજાના આગ્રહથી પાલખીમાં બેસી રાજાના સભાગૃહમાં રોજ જવાનું સ્વીકાર્યું. ગુરુદેવ વૃદ્ધવાદિસૂરિ મહારાજને આ સમાચાર મળ્યા. તેઓ શિષ્યની પાલખી ઊંચકે છે, હલાવે છે. સિદ્ધસેનસૂરિ કહે છે : 'ભૂરિભારભરાક્રાન્તઃ સ્કન્ધઃ કિં તવ બાધતિ ?' ઘણા વજનને કારણે તારો ખભો દુખે છે ? પ્રમાદમાં ખોટો પ્રયોગ - બાધતિ - વપરાઈ ગયેલ. ગુરુ આ તકની શોધમાં જ હતા. એમણે કહ્યું : 'ન તથા બાધતે સ્કન્ધઃ, યથા બાધતિ બાધતે....' તારો ખોટો પ્રયોગ મનને પીડે છે, એવો ખભો દુખતો નથી.

સિદ્ધસેનસૂરિ સમજી ગયા. : આ તો ગુરુદેવ. પાલખીમાંથી નીચે ઊતર્યા. ગુરુદેવનાં ચરણોમાં પડ્યા. 'ગુરુદેવ ! આપ..... અને ત્યારે ગુરુદેવ કહે છે : 'હિંડઈ કાંઈ વણાઉ વણુ ?' તું એક જંગલમાંથી બીજા જંગલમાં કેમ જાય છે ? સંસારના જંગલમાંથી તને બહાર કાઢ્યો, હવે તારે પ્રશંસાના જંગલમાં જવું છે ? રાજાની ઈચ્છા હશે તો તારે ઉપાશ્રયે જ્ઞાન લેવા આવશે.....તારે આ રીતે જવાની શી જરૂર ?

સિદ્ધસેનસૂરિજીએ પોતાની ભૂલ કબૂલી. અને ગુરુકૃપાના પ્રભાવે બહિર્ભાવના કળણમાંથી મુક્ત થયા.

નિર્વિકલ્પતાને દંઢ કરવા માટે કેટલી બધી વ્યવસ્થા પરંપરાએ આપણને આપી છે ? પહેલા મહાવ્રત અહિંસાને દંઢ કરનારી પાંચ ભાવનાઓ પૈકીની પહેલી ભાવના મનોગુપ્તિ છે.

મનોગુપ્તિની મજાની વ્યાખ્યા ‘યોગશાસ્ત્ર’માં છે : ‘વિમુક્તકલ્પનાજાલં, સમત્વે સુપ્રતિષ્ઠિતમ્; આત્મારામં મનસ્તઙ્ગૈર્મનોગુપ્તિરુદાહતા ॥’ મનોગુપ્તિ એટલે એવું મન, જે કલ્પનાઓના જાળાંથી રહિત છે; જે સમત્વમાં સ્થિર થયેલ છે અને આત્મરમણશીલ છે.

‘વિમુક્તકલ્પનાજાલમ્.’ વિકલ્પો માટે એક કચરાપેટી રાખવાની. બધા જ વિકલ્પો એમાં. વિકલ્પો ડહોળાયેલ મનની અવસ્થા છે. અને સાધકે શુભ મનની ભૂમિકાએ જવું છે.

અપવાદ એક જ છે : જો સાધકને એમ લાગે કે શુભ ભાવની ધારા ચાલી રહી છે; ચાલવા દે. પણ જે ક્ષણે શુભમાંથી કરવટ બદલી અશુભ ભણી વિચારો ચાલવા લાગે. એ ઑફ કરી દે વિચારતન્ત્રને.

સામાન્ય સાધકને થશે કે એવી સ્વિચ કઈ હાથવગી છે કે સમૂચા વિચારતન્ત્રને ઑફ કરી શકાય.

વિકલ્પો પ્રત્યેની અનાસ્થા એ સ્વિચ છે. ખરેખર તો વિકલ્પો કરતાં વિકલ્પો પરની સાધકની આસ્થા જ એની સાધનાને હલબલાવી નાખે છે.

વાત સમજવા જેવી છે. વિચારના પરમાણુઓ તો આસપાસ ફર્યા કરતા હોય છે. એમાંથી અમુક વિચારોના પરમાણુઓને સાધક પકડે છે. સહુથી ખરાબ વાત એ છે કે એ કો’કે વિખેરેલા વિચારના પરમાણુઓ પર પોતાનો સિક્કો લગાવે છે : મારા વિચારો.

વિચારો કરતાં વિચારો પરની મારાપણાની પકડે ગરબડ શરૂ કરી. મમત્વને કારણે આસ્થા બંધાણી. વિચારો જોડે સાંઠગાંઠ શરૂ થઈ.

આસ્થાને વિખેરવી જોઈએ. વિચારો ચિત્તાકાશમાં છે. તમે ચિદાકાશમાં છો. તમારે ને એમને શું લેવા – દેવા ?

અને વિચાર-તન્ત્રને ઑફ કરી શકાશે.

‘વિમુક્તકલ્પનાજાલતા’ પૃષ્ઠભૂમિકા થઈ, જે પર સ્વગુણ સ્થિતિનો મહેલ ખડો થઈ શકે.

અને માટે કહ્યું : 'સમત્વે સુપ્રતિષ્ઠિતમ્.' સમભાવમાં સારી રીતે સ્થિર થયેલું મન. સારી રીતેનો અર્થ સમત્વની એક અખંડિત ધારા છે. કલાકો સુધી ચાલે એક અજસ્ર ધારા સમભાવની.

એ અખંડિત ધારાના પ્રભાવે હોય છે આત્મરમણશીલતા. સમભાવ એ સ્થાયી ગુણ થશે, જેની પૃષ્ઠભૂ પર જ્ઞાતાભાવ, દૃષ્ટાભાવ, ઉદાસીનભાવ આદિ ભાવો ચાલ્યા કરશે અને આત્મરમણશીલતામાં જ સાધક રહેશે.

આવી મનોગુપ્તિ તો આપણી પાસે હોય જ. પરમપાવન આચારાંગ સૂત્રનું પ્યારું સૂત્ર યાદ આવે : 'एत्थ अगुत्ते अणाणाए....' જો તું ગુપ્તિબાહ્ય છે, તો તું મારી આજ્ઞાની બહાર છે !' પ્રભુની આજ્ઞાની બહાર ! બાપ રે, એ તો કેમ ચાલે ? ગુપ્તિયુક્ત રહેવું જ જોઈએ સાધકે.

આ મનોગુપ્તિ કેવી મઝાની નિર્વિકલ્પકતા આપે ?

હવે પછી જે વિહારો થાય એમાં સાધક ઈર્યાનો પૂરો ખ્યાલ રાખે. ખ્યાલ રહે, એણે ઈર્યામૂર્તિ બનવું છે. વિચારમૂર્તિ નહિ.

પૂરી સાવધાની જોઈશે કે માત્ર પથ જોવાય. અને બીજું કશું જ ન થાય.

ટીકાકાર શીલાંકાચાર્યજી આ સૂત્રની ટીકામાં કહે છે : 'तदेव चात्र ध्यानं यदीर्यासमितस्य गमनम्.' ઈર્યાસમિતિ યુક્ત સાધકનું ચાલવું તે જ ધ્યાન છે.

સાધકના સન્દર્ભે, નિર્વિકલ્પતાની પૃષ્ઠભૂ પરનું આજ્ઞાપાલન તે અહીં ધ્યાન થયું. પ્રભુના સન્દર્ભે નિર્વિકલ્પતાની પૃષ્ઠભૂ પર સ્વગુણ સ્થિતિ તે ધ્યાન થયું.

બે સૂત્રો ઈર્યાના અહીં છે. પહેલું સૂત્ર જોયું. બીજું સૂત્ર પણ કેવું મઝાનું છે :

રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

અપ્પં તિરિયં પેહાણ, અપ્પં પિટ્ટઓ પેહાણ ।

અપ્પં બુઝાણપ્પિઝાણી, પંથપેહી ચરે જતમાણે ॥

ન પ્રભુ તિરછું, ધૂંસરા પ્રમાણ જમીનથી વધુ જુએ છે, ન પાછળ જુએ છે; ન તો પ્રભુ કાંઈ બોલે છે. બસ, યતનાશીલ પ્રભુ પંથને જોતાં જોતાં ચાલે છે.

ધ્યાનની કક્ષાનું આ ચાલવાનું..... પ્રભુ ! નમન હો તમને !

[૩]

આધાર સૂત્ર

અહુણા પવ્વઙ્ગે રીઝત્યા । ૧/૧/૧

(હમણાં જ દીક્ષા લઈને પ્રભુ વિહાર કરે છે.)

સાધના સૂત્ર

- નિસ્સંગતા
- નિરાભાસતા
- નિરાકારતા
- નિરાશ્રયતા
- સંવર દશા

સંદર્ભ સૂત્ર

ત્વયા વિના વીર ! કથં વ્રજામો, ગેહેઽધુના શૂન્યવનોપમાને ।

ગોષ્ઠિસુખં કેન સહાચરામો, ભોક્ષ્યામહે કેન સહાથ્ય બન્ધો ! ॥

(તમારા વિના પ્રભુ ! શૂન્ય જંગલ જેવા ઘરમાં હવે કેમ જઈશું ?

કોની જોડે બોલીશું ? કોની જોડે ભોજન લઈશું ?)

-કલ્પસૂત્ર, સુબોધિકા ટીકા

નિસ્સઙ્ગં યન્નિરાભાસં, નિરાકારં નિરાશ્રયમ્ ।

પુણ્યપાપવિનિર્મુક્તં મનઃ, સામાયિકં સ્મૃતમ્ ॥ -યોગપ્રદીપ

(નિસ્સંગ, નિરાભાસ, નિરાકાર, નિરાશ્રય અને પુણ્યપાપ રહિત મન તે જ સામાયિક છે.)

વિમુક્તવિષયાસક્તિં સન્નિરુદ્ધં મનો યદિ ।

યદાયાત્યુન્મનીભાવં તદા તત્પરમં પદમ્ ॥ -યોગપ્રદીપ, ૧૦

(વિષયાસક્તિ રહિત મન હંમેશને માટે ઉન્મનીભાવને પામે છે અને તે જ પરમ પદ છે.)

ધ્યાતૃધ્યાનોભયાભાવે ધ્યેયેનૈક્યં યદા વ્રજેત્ ।

સોઽયં સમરસીભાવસ્તદેકીકરણં મતમ્ ॥ યો. પ્ર. ૬૫

(ધ્યાતા અને ધ્યાનના અભાવમાં ધ્યેય સાથે ચેતનાનું એકીકરણ તે જ સમરસી ભાવ.)

સદ્-કલ્પકલ્પનામુક્તં, રાગદ્વેષવિવર્જિતમ્ ।

સદાનન્દલયે લીનં મનઃ સમરસં સ્મૃતમ્ ॥ - યોગપ્રદીપ, ૮૧

(સંકલ્પો અને કલ્પનાઓથી રહિત રાગ-દ્વેષ વગરનું અને સદા આનંદની ધારામાં લીન મન તે જ સમરસ છે.)

[3] समरसीभाव

દીક્ષા લઈને તરત
પ્રભુએ
વિહાર કર્યો.
નિર્લેપતાની મૂર્તિ સમા
પ્રભુ.
નીરાગતાનો જ જાણે
મૂર્તિમંત આકાર.

નંદિવર્ધન રાજા
અને પ્રજાજનો
પ્રભુને જતા જોઈ
રહ્યા છે.
આંખોમાં છે આંસૂ,
ગળે ડૂસકાં...
ડૂસકામાંથી ચળાઈને
આવતા શબ્દો આ હતા:

પ્રભુ ! તમારા વિનાના
 શૂન્ય ક્ષત્રિયકુંડમાં
 અને સૂના એવા અમારા
 ઘરોમાં અમે શી રીતે
 જઈશું ?
 કોની સાથે અમે હવે
 બોલશું ?

બધાં જ કાર્યોમાં અમે
 આપને આમન્ત્રતા :
 વર્ધમાન કુમાર ! પધારો !
 અને એ નાના શા કાર્યને
 આપની ઉપસ્થિતિથી
 ગરિમા મળતી.....
 હવે અમે કોને બોલાવશું ?

● ● ●

દૂર દૂર દેખાઈ રહેલા
 પ્રભુને સંબોધીને
 છેલ્લે એ ભક્તોએ કહ્યું:
 પ્રભુ ! આપ તો નીરાગી છો;
 પણ ક્યારેક
 અમોને તારવા માટે
 અહીં પધારજો !

● ● ●

‘કરેમિ ભંતે’ સૂત્ર ભીતર ઊતરે છે ત્યારની ભાવદશા યોગપ્રદીપ ગ્રન્થે આ રીતે વર્ણવી છે:

નિસ્સઙ્ગં યન્નિરાભાસં, નિરાકારં નિરાશ્રયમ્ ।

પુણ્યપાપવિનિર્મુક્તં, મનઃ સામાયિકં સ્મૃતમ્ ॥

એ દશામાં મન નિસ્સંગ, નિરાભાસ, નિરાકાર, નિરાશ્રય અને પુણ્ય પાપથી પર હોય છે.

પાંચે ચરણોને ક્રમશઃ જોઈએ.

નિસ્સંગતા... દેહ છે, દેહભાવ નથી. વસ્ત્રો શરીરે ઓઢ્યાં છે. તમે નહિ ને ? વસ્ત્રો સારાં છે યા નરસાં છે આવો ભાવ સ્પર્શી જાય તો તમે વસ્ત્રો ઓઢ્યાં કહેવાય ને ? અને આવો ભાવ ન હોય તો દેહે ઓઢ્યાં છે વસ્ત્રો.

સાધકે તો ઓઢવાના છે પ્રભુને. ઓઢવાના છે સદ્ગુરુને. અને એ પણ સર્કેસ ટુ સર્કેસ. એક સેન્ટીમિટર જેટલો પણ અસ્તિત્વનો પ્રદેશ પ્રભુ અને ગુરુના સ્પર્શવિહોણો ન રહી જાય એ સાવધાની સાધકની છે.

પ્રભુને ઓઢવાના.....સદ્ગુરુને ઓઢવાના.... આ મોહક શબ્દપ્રયોગ સહુથી પહેલાં મેં લીચીની વાર્તામાં જાણેલો.

લીચી સદ્ગુરુ પાસે જાય છે. ગુરુ પાસે પહેલી જ વાર એ ગયેલો. પણ ગુરુ તો છે ફેઈસ-રીડિંગની કળાના સ્વામી. તેમણે લીચીને પૂછ્યું : ક્યારે દીક્ષા લેવી છે ? લીચીએ કહ્યું : વિચાર તો છે, પણ.... થોડી અવઢવ પણ મનમાં છે.

ગુરુ હસ્યા. કહે : જે મને, જે બુદ્ધિએ તને અનંતા જન્મોની રખડપટ્ટી કરાવી એ બુદ્ધિ પર હજુ આસ્થા છે ?

ગુરુનું એક જ વચન. લીચી પ્રતિબુદ્ધ થયો. એણે દીક્ષા લીધી. ગુરુએ પોતાની ચાદર તેને ઓઢાડી. અને ત્યારે પરંપરામાં મોહક રીતે કહેવાયું કે લીચીએ ગુરુને ઓઢેલા.

નિસ્સંગતા... દેહને વસ્ત્રો જોઈએ છે, મનમાં એમનો સંગ ન જોઈએ આ છે ઉપયોગિતાવાદ. મૂર્ચ્છા તો નહિ જ. ઠંડી છે તો સાલ જાડી જોઈએ એ બરોબર છે, પણ એના રંગ જોડે કોઈ નિસ્બત ? તો તમે નિસ્સંગ થયા.

આ નિસ્સંગતા જ પરમસંગમાં પરિણમશે.

બીજું ચરણ : નિરાભાસતા.

કેમેરાની ખિડકી, લેન્સ સુધી રૂપના પરમાણુઓ આવે છે, પણ કેમેરામેન ક્લિક ન કરે તો...? તો એ રૂપના પરમાણુઓ ખિડકી સુધી જ રહેશે. અંદર નહિ જાય.

સાધક પાસે જોઈએ આવી નિરાભાસતા. આંખમાં રૂપના પરમાણુઓ આવી પણ જાય; પરંતુ મનમાં એનું પ્રતિબિમ્બ ન ઊપસે.

મન ભીતરના આનન્દ લોકમાં પહોંચેલુ હોય તો બહાર જઈ જ શી રીતે શકાય ?

અનન્ત જન્મોમાં આપણે બહિર્દૃષ્ટિ રહ્યા; તેનું એક કારણ એ સમજાય કે કદાચ ઘણા બધા જન્મોમાં ભીતરી દુનિયાના આનન્દનો વિકલ્પ ખૂલેલો ન હતો; પણ આ જન્મમાં, જ્યારે પ્રભુની કૃપાથી ભીતર ઊતરી શકાય છે ત્યારે આપણે બહાર કેમ હોઈએ ?

એક સાધકે ત્રીશ દિવસની ભીતર ઊતરવાની ઘનિષ્ઠ સાધના કરી, એકત્રીસમા દિવસે ગુરુ સાથે એ સાધક નગર વીંધીને બહાર નીકળ્યો. અચાનક એણે ગુરુદેવને કહ્યું : આખું નગર બદલાઈ ગયેલું લાગે છે ! ગુરુ હસ્યા. એ કહે : નગર તો હતું એવું ને એવું છે; તું બદલાઈ ગયો છે !

પોતાની દૃષ્ટિમાં આવેલા ફેરફારની વાત, એ પછી, એ સાધકે કહેલી: દુકાનોમાં રહેલા વેપારીઓ કે રસ્તા પર કામ કરતા શ્રમજીવીઓ; બધા જ માટીનાં પૂતળાં જેવા લાગતા હતા... બધી જ બહારની પ્રક્રિયાઓ અર્થહીન લાગતી હતી.

નિરાભાસતા... પરનો આભાસ / પડછાયો સુદ્ધાં ભીતર નહિં.

આપણે બધા, યોગ્યક્ષુ ન ખૂલે ત્યાં સુધી, પડછાયા-પડછાયાની રમત આમે રમી રહ્યા હોઈએ છીએ ને ! યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયમાં આપેલ પેલા જળચરની વાત યાદ આવે છે; જે આકાશમાં ઊડતા પંખીના પાણીમાં પડતા પડછાયાને પકડવા જતું હોય.

હવે નિરાભાસતા... આભાસી રમતો હવે બંધ !

ઈન્દ્રિયોના સ્તર પરની એક આભાસી રમત જોઈએ. કો' કે કહ્યું : તમે સારા છે એ વ્યક્તિ સારી લાગશે. એ શબ્દો સારા લાગશે. કો' કે કહ્યું : તમે બરોબર નથી. એ વ્યક્તિ પણ ખરાબ લાગશે. એ શબ્દો પણ.

ખરેખર સારા કહેવાતા કે ખરાબ કહેવાતા શબ્દોને આપણે એવા શી રીતે નિશ્ચિત કર્યા ? શું સારા કહેવાતા શબ્દોથી કાનની શક્તિ વધે ? કે ખરાબ કહેવાતા શબ્દોથી કાનને સોજા ચઢે ? શું થાય ?

મૂળ પકડીએ. મૂળ જ ગલત છે. એવી શિક્ષા તમને અપાઈ છે કે તમે સારા છો એવું જ તમે માનો. અને એથી વિરુદ્ધની વાત આવે એટલે તમને પીડા થાય... મૂળમાં જ આભાસ છે; તો પછી આગળ શું થવાનું ?

અહીં પ્રભુએ આપેલા સર્વસ્વીકારનો સિદ્ધાંત સમજાઈ જાય તો...? તો તમે તમારી નિન્દાનો પણ પ્રેમથી સ્વીકાર કરી શકો.

કો' કે કોઈને ખજૂર આપી. ઠળિયા વાળી. પેલો માણસ ઝઘડો કરશે કે તમે મને ઠળીયાં કેમ આપ્યા ? ના, એ ખજૂર ખાઈ જશે; ઠળિયાને ફેંકી દેશે.

આવું કેમ ન કરી શકાય ? ઠળિયા જો ખજૂર સાથે જોડાયેલા જ છે, તો તેમને નકારી કેમ શકાય ?

ત્રીજું ચરણ : નિરાકાર મન.

વિકલ્પોને કારણે આકારો મનમાં થયા કરે છે ને ભૂંસાયા કરે છે.

વિકલ્પો કેવાં તો નિરર્થક છે એ વાત સમજાતાં નિર્વિકલ્પતાનો માર્ગ ખુલ્લો થાય છે. નિરાભાસતાને કારણે નવી ઘટનાઓનું પ્રતિબિંબ અંદર પડશે

નહિ અને જુની ઘટનાઓની સ્મૃતિ પર પડદો પડશે.

અલબત્ત, આ નિર્વિકલ્પ દશા આપણા સ્તરની છે. મોહવિલય પછીની નિર્વિકલ્પ દશા શુદ્ધ નિર્વિકલ્પ દશા છે. પાંચમા કે છઠ્ઠા આદિ ગુણઠાણે મળતી નિર્વિકલ્પકતા એ શુદ્ધ નિર્વિકલ્પક દશાનું નાનકડું સંસ્કરણ જ છે.

ચોથું ચરણ : નિરાશ્રયતા.

મન બે આધારોને પકડીને વિભાવદશામાં સરે છે : ભૂતકાળનો આધાર અને ભવિષ્ય કાળનો આધાર.

સાધક શુદ્ધ વર્તમાનમાં જઈને નિરાશ્રયતા મેળવે છે.

સામાન્યતયા તમે જોશો તો સમજાશે કે તમારી વિચારધારા યા તો ભૂતકાળમાં જાય છે, યા તો ભવિષ્યમાં. વર્તમાન કાળમાં અને તે પણ સાધકની ઉદાસીન દશામાં વિચાર કેવો ?

અલબત્ત, વિચારો હશે તો પણ એમને આપણે છુટ્ટા છવાયા વિચારો કહીશું. કારણ કે ઉદાસીન દશા હોવાને કારણે રાગ, દ્વેષ કે અહંકાર સાથે સંબદ્ધ વિચારો નથી ને !

નિર્વિકલ્પતા શબ્દ જ, આથી, આપણી પરંપરામાં છે; નિર્વિચારતા શબ્દ નથી. રાગ, દ્વેષ, અહંકાર આદિ સાથે સંકળાયેલ વિચાર તે વિકલ્પ..... અને એ ન હોવો ઘટે સાધકને. બાકી છુટ્ટા છવાયા વિચારો, જેમને ખાસ કોઈ રાગધારા આદિ જોડે સંબંધ નથી, આવ્યા કરે, તો સાધક એમનેય જોઈ લેશે. જ્યારે, વિકલ્પોમાં એમની સાથે ભળવાની મોટી શક્યતા છે.

ઉપર ઊઠેલ સાધક વિકલ્પોના કુંકાતા વાવાઝોડા વચ્ચેય પોતાની જાતને સુરક્ષિત રાખી શકે છે. પરંતુ દરેક સાધકો માટે આ શક્ય નથી.

ઊંચે ઊઠેલ સાધકની ઉપરોક્ત સ્થિતિનું વર્ણન અષ્ટપ્રવચન માતાની સજ્જાયમાં પૂજ્યપાદ દેવચંદ્રજી મહારાજે આ રીતે આપેલ છે : ‘મોહ ઉદયે અમોહી એહવા, શુદ્ધ નિજ સાધ્ય લયલીન રે....’

ઉદય મોહનો ચાલે છે અને છતાં સાધક પોતાની જાતને મોહથી પર રાખી શકે છે : દ્રષ્ટાભાવને સઘન બનાવીને. સત્તામાં મોહ પડેલ છે. તો તેનો ઉદય થશે જ; પણ સાધક એ ઉદય વખતે એમાં ભળે શા માટે ?

અસાતાનો ઉદય હોય ત્યારે સાધકની સાવધાની એને એમાંથી ભળતા કેવી રીતે બચાવી લે છે ! રોગને શરીરમાં ફેલાતો જોયા કરે છે અને પોતે શરીરથી કેટલો ભિન્ન છે એ ભેદજ્ઞાનને અનુભૂતિમાં ફેરવે છે.

આ જ રીતે ઉદય કર્મનો છે - મોહનીય કર્મનો; હું તો નિશ્ચય નયની દૃષ્ટિએ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં લીન છું : મારે ને કર્મને શું ? એ વિચારધારાને વ્યાપક બનાવી શકાય.

પાંચમું ચરણ : પુણ્ય-પાપ રહિતતા. એટલે કે અનાશ્રવ દશા.

નથી શુભ કર્મનો આશ્રવ, નથી અશુભ કર્મનો આશ્રવ..... અહીં તો છે સંવર જ સંવર.....

‘યોગપ્રદીપ’ કહે છે કે આ પાંચ ચરણો સમભાવને દૃઢ કરે છે. અને ત્યારે સામાયિક દશામાં સમરસીભાવ મળે છે.

મોહક પ્રસ્તુતિ સમરસીભાવની કરાઈ છે : ધ્યાતૃધ્યાનોભયાભાવે, ધ્યેયેનૈક્યં યદા વ્રજેત્ । સોઽયં સમરસીભાવ-સ્તદેકીકરણં મતમ્ ॥ ધ્યાતા અને ધ્યાન ન હોય અને જ્યારે ચેતનાનું ધ્યેયની સાથે ઐક્ય સધાય છે ત્યારે સમરસીભાવ ઉત્પન્ન થાય છે.

સમરસ એટલે આનન્દ જ આનન્દ. યોગપ્રદીપ કહે છે : સંકલ્પો અને કલ્પનાઓથી રહિત રાગ અને દ્વેષ વગરનું તથા હંમેશને માટે આનન્દની ધારામાં લીન મન તે જ સમરસ છે.

આ સમરસને જ પરમ પદ - મોક્ષ - રૂપે યોગપ્રદીપકારે પ્રતિષ્ઠિત કરેલ છે : વિષયાસક્તિ વિનાનું મન જ્યારે ઉન્મનીભાવને પામે છે ત્યારે તેને જ પરમ પદ કહેવાય છે.

પ્રભુની નીરાગ ચિત્તતાની વાત વાંચતાં સાધકની સામાયિક દશાની વાતો યાદ આવી જ રહે.

પ્રભુના સમત્વની વાત નથી કરવી : એને તો વન્દન જ કરી શકાય; પણ સાધક પોતાના સમત્વને કેટલી ઊંચાઈ પર લઈ જઈ શકે છે તે આપણે જોયું.....

‘અહુણા પવ્વઙ્ગે રીઝત્થા....’ હમણાં જ દીક્ષા લીધેલી છે એવા પ્રભુએ વિહાર કર્યો..... આ પ્યારું સૂત્ર બંધ આંખે જોઈએ છે ત્યારે પ્રભુની નીરાગ પણ સમત્વયુક્ત કાયયષ્ટિનાં દર્શન થાય છે.

‘અહુણા પવ્વઙ્ગે....’ નાનકડું પણ નિર્લેપદશાની મોહક વાતથી ભરપૂર સૂત્ર. આ સૂત્રનું અનુપ્રેક્ષણ સાધકને નિર્લેપતાની અનુભૂતિ આપે જ.

[૪]

આધાર સૂત્ર

આવેસણ-સભા-પવાસુ, પણિયસાલાસુ એગયા વાસો ।

અદુવા પલિયઠાણેસુ, પલ્લાલપુઝ્જેસુ એગયા વાસો ॥

આગન્તારે આરામાગારે, તહય નગરે વ એગયા વાસો ।

સુસાણે સુણ્ણગારે વા, રુક્ખમૂલે વ એગયા વાસો ॥ ૧/૨/૨-૩/

(શૂન્ય ગૃહ, સભાસ્થાન (ચોરો), પરબ અને દુકાનમાં ક્યારેક પ્રભુ વસતા. લુહારની કોઠ, ઉપર ઘાસનો મંચ કર્યો હોય તેની નીચે પ્રભુ રહેતા. મુસાફરખાનું, ઉદ્યાનમાં બનેલ ઘર અને નગરમાં ક્યારેક પ્રભુ રહેતા. સ્મશાનમાં, શૂન્ય ઘરમાં (પહેલું જે શૂન્ય ગૃહ (આવેશન) હતું તેમાં ભીંતો થોડી હોય છે; અહીં ભીંતો નથી હોતી) અને વૃક્ષની નીચે પ્રભુ રહેતા.)

एएहिं मुणी सयणेहिं समणे आसी पतेरस वासे ।

राइंदियंपि जयमाणे अपमत्ते समाहिए झाइ ॥ ૧/૨/૪

(પ્રભુ સાડા બાર વર્ષ સુધી ઉપર કહ્યું તેવા સ્થાનોમાં રહેલા..... ત્યાં રાત અને દિવસ પ્રભુ સંયમના અનુષ્ઠાનમાં પ્રયત્નશીલ, નિદ્રાદિ પ્રમાદથી રહિત અને સમાધિમય થઈને ધર્મ-શુકલ ધ્યાન ધ્યાતા હતા.)

(ટીકા : સમાહિતમનાઃ વિસ્ત્રોતસિકારહિતો ધર્મધ્યાનં શુક્લધ્યાનં વા ધ્યાયતિ ॥)

સાધના સૂત્ર

■ નિજગુણ સ્થિરતા

■ અપ્રમાદ

■ ધ્યાન

सन्दर्भ सूत्र

स्यादेतद्, यदि क्षपकश्रेणिद्वितीयापूर्वकरणभावीसामर्थ्ययोग एवाना-
लम्बनयोगो ग्रंथकृताऽभिहितस्तदा तदप्राप्तिमतामप्रमत्तगुणस्थानानामुपरत-
सकलविकल्पकल्लोलमालानां चिन्मात्रप्रतिबन्धोपलब्धरत्नत्रयसाम्राज्यानां
स्यादिति । जिनकल्पकादीनामपि निरालम्बनध्यानमसंगताभिधानं ।

मैवम्, यद्यपि तत्त्वतः परतत्त्वलक्ष्यवेधाभिमुखस्तदविसंवादी
सामर्थ्ययोग एव निरालम्बनस्तथापि परतत्त्वलक्ष्यवेधप्रगुणतापरिणतिमात्रा-
दर्वाक्तनं परमात्मगुणध्यानमपि मुख्यनिरालम्बनप्रापकत्वादेकध्येयाकारपरिण-
तिशक्तियोगाच्च निरालम्बनमेव । अत एवावस्थात्रयभावने रूपातीतसिद्ध-
गुणप्रणिधानवेलायामप्रमत्तानां शुक्लध्यानांशो निरालम्बनोऽनुभवसिद्ध एव ।
संसार्यात्मनोऽपि च व्यवहारनयसिद्धमौपाधिकं रूपमाच्छाद्य शुद्धनिश्चयनय-
परिकल्पितसहजात्मगुणविभावने निरालम्बनध्यानं दुरपह्वमेव, परमात्म-
तुल्यतयाऽऽत्मज्ञानस्यैव निरालम्बनध्यानांशत्वात्, तस्यैव च मोहनाशकत्वात् ।

—योगविंशिका टीका,

[૪] સાધનાની ત્રિપદી

સાડા બાર વરસના

દીર્ઘ સમય ખંડ પર વિસ્તરેલી

પ્રભુની સાધના.....

ક્યાં ક્યાં પ્રભુ રહેલા એ

સમય દરમ્યાન ?

ઘોર સ્મશાનમાં પણ રહેલા પ્રભુ.

ખંડેર ઘરમાં પણ રહેલા પ્રભુ.

ક્યારેક રહેલ પ્રભુ

વૃક્ષની નીચે.....

અને ક્યારેક

ઘાસના મંચની નીચે રહેલા પ્રભુ.

ક્યારેક લુહારની ખાલી કોઢમાં,

કો'ક દુકાનમાં, મુસાફરખાનામાં

અને ચોરામાં પ્રભુ

તેના માલિકની રજા માગી ઊતરતા.

સ્થળ ગમે તેવું હતું,
પ્રભુની સાધના વેગથી
ચાલતી હતી.

રાત અને દિવસ
સંયમાનુષ્ઠાનમાં પ્રભુ
તત્પર હતા.
નિદ્રા તો જાણે
પાંપણે ફરકતી જ નહોતી !
અપ્રમત્ત હતા પ્રભુ.
અને, સમાધિસ્થ દશામાં
પ્રભુ
ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનને
ધ્યાઈ રહેલા હતા.

સાધુ ભગવંતોના અતિયારમાં ધ્યાન ખેંચે એવી આ પંક્તિ છે :
'ધર્મધ્યાન શુક્લધ્યાન ધ્યાયા નહિ.' આવી જ પંક્તિ શ્રાવકાતિયારમાં પણ
આવે છે. બહુ જ મજાનું આ વિધાન છે કે ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનના
ધ્યાતા મુનિઓ અને શ્રાવકો છે.

ધર્મધ્યાન તો બરોબર; શુક્લધ્યાન શી રીતે ?

શુક્લધ્યાન એટલે આલંબનથી અનાલંબન તરફ જતું ધ્યાન. યોગવિશિકા
ટીકામાં પૂ. મહોપાધ્યાયજી યશોવિજયજી મહારાજે લખ્યું છે કે
અનાલંબનયોગ શ્રેણિ વખતે હોય છે. પરંતુ નૈશ્વયિક રૂપે આત્મતત્ત્વનું
વિભાવન કરનારને અનાલંબન યોગની નાનકડી ઝલક હોય છે જ.

આલમ્બન યોગને અભ્યસ્ત કરીને સાધક અનાલમ્બન યોગમાં જાય છે.

પ્રભુ મહાવીરની મૂર્તિ સામે બેઠેલ ભક્તની બંધ આંખોની સામે ફિલ્માય છે પ્રભુની સાધનાનું એક રોમહર્ષક દૃશ્ય : પ્રભુનાં બન્ને ચરણોની વચ્ચે કોઈ અનાડી માણસ આગને પેટાવે છે અને હાંડલી મૂકી ખીર રાંધે છે. ભક્તને અનુભૂતિ થાય છે આ અગન-જ્વાળાની. પણ એ વખતે એની બંધ આંખો પ્રભુના ચહેરા ભણી જાય છે. જુએ છે તો પ્રભુની આંખો છે ભીની-ભીની. પોતાનાં કર્મોને ખેરવવામાં સહાયક બનનાર આ ઉપકારી શું દુર્ગતિમાં જશે આ વિચારે પ્રભુની આંખો ભીની બની છે.

પ્રભુનું આ દર્શન, આ શ્રેષ્ઠ આલંબન ભક્તને ક્ષમા ગુણના વિકાસ ભણી લઈ જાય છે.

પ્રભુમૂર્તિનાં દર્શન કે પ્રભુવચનના શ્રવણ આદિ આલમ્બનો દ્વારા ગુણ વિકાસ થાય તે આલમ્બન યોગ.

પણ, આલમ્બન અભ્યસ્ત થયા પછી પ્રભુમૂર્તિ આદિના આલંબન વિના પણ પ્રભુગુણની ધારામાં જઈ શકાય તો એ અનાલમ્બન યોગનું આપણા સ્તરનું અવતરણ થયું. આને આપણે આપણા સન્દર્ભનું શુક્લ ધ્યાન કહીશું. જિનગુણ દર્શન દ્વારા નિજગુણ દર્શનની શરુ થયેલી એક મઝાની ધારા.

યોગવિંશિકા ટીકા (ગાથા ૧૮)ના કેટલાંક અંશો પર આપણી નજર જવી જોઈએ. પહેલો અંશ એ છે, જ્યાં નિરાલમ્બન યોગને શુક્લધ્યાનના અંશ રૂપે કહેલ છે. અને તે અપ્રમત્ત દશામાં હોય છે તેમ કહ્યું છે. આ નિરાલમ્બન યોગને મુખ્ય નિરાલમ્બન યોગને પમાડનાર કહેલ છે.

બીજો એ અંશ ધ્યાન ખેંચે તેવો છે, જ્યાં કહેવાયું છે કે સાધક શુદ્ધ નિશ્ચય નય પરિકલ્પિત સહજ આત્મગુણોનું વિભાવન કરે છે ત્યારે તેને નિરાલમ્બન ધ્યાન હોય છે જ.

આ અંશોને આપણે ‘ધર્મધ્યાન શુક્લધ્યાન ધ્યાયા નહિ’ એ વિધાન સાથે સાંકળીએ ત્યારે એવું માની શકાય કે સાધુ કે શ્રાવક સહજ આત્મ ગુણોનું વિભાવન કરે ત્યારે તે નિરાલમ્બન યોગમાં હોય. અને એ નિરાલમ્બન યોગ

/ ધ્યાન એ જ શુક્લધ્યાનનો અંશ છે; એટલે એ સન્દર્ભે તે શુક્લધ્યાનનો ધ્યાતા છે આવી વિભાવના થઈ શકે.

યોગવિંશિકા ટીકાનો એ અંશ અહીં સ્મરણપથમાં રહે જ્યાં અપ્રમત્ત મુનિઓને નિરાલમ્બન ધ્યાન કહ્યા પછી ‘સંસાર્યાત્મનોઽપિ ચ’ આવો પાઠ છે. અને એ પદને ‘ધર્મધ્યાન શુક્લધ્યાન ધ્યાયા નહિ’ જોડે મેળવી ઉપરોક્ત સન્દર્ભ મેળવી શકાય.

પ્રભુની સાધનાનાં ત્રણ ચરણો અહીં અપાયા છે; જે પૈકીનું એક છે ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનને ધ્યાવવાની પ્રક્રિયા. સાડા બાર વર્ષ સુધી પ્રભુ ધ્યાનની ધારામાં રહ્યા છે. ટીકાકાર પૂ. શીલાંકાર્યે લખ્યું છે : ‘ધર્મધ્યાનં શુક્લધ્યાનં વા ધ્યાયતિ।।’ પ્રભુ ધર્મ અથવા શુક્લ ધ્યાનને ધ્યાઈ રહ્યા હતા. ભાવના, ધ્યાન...ભાવના, ધ્યાન... આ રીતે ધ્યાનની ધારા અજસ્ર રીતે ચાલ્યા કરી.

ધ્યાનનો સમય અન્તર્મુહૂર્ત છે. પરંતુ ભાવનાની પૃષ્ઠભૂ પર ધ્યાન શરૂ થયેલ હોય છે. સમય વીત્યે એ ધ્યાન ભાવનામાં વિસર્જિત થઈ પુનઃ ધ્યાનની ધારાને પકડી લે છે.

ભાવનામાં અનિત્યાદિ કોઈ પણ વિચારતંતુનું ભાવન હોય છે; વિચારની પૃષ્ઠભૂ પરનું ભાવન/આસ્વાદન. ધ્યાનમાં વિચાર વિલીન થશે. નિર્વિકલ્પતાની પૃષ્ઠભૂ પર ત્યાં હશે સ્વગુણસ્થિતિ.

પ્રભુની સાધનાનું આ સૂત્રમાં અપાયેલું ત્રીજું ચરણ છે ધ્યાન. બીજું છે અપ્રમાદ. અને પહેલું ચરણ છે સંયમની ઉદ્યુક્તતા.

સંયમની પ્યારી વ્યાખ્યા પૂ. પંડિતવર્યશ્રી પદ્મવિજયજી મહારાજે નવપદ પૂજામાં આપી : પરિષદ સહનાદિક પરકારા, એ સબ હૈ વ્યવહારા; નિશ્ચય નિજ ગુણ ઠરણ ઉદારા, લહત ઉત્તમ ભવપારા....’

પરિષદ-સહન થશે વ્યવહાર ચારિત્ર. નિજગુણ સ્થિરતા થશે નિશ્ચય ચારિત્ર. તો ક્રમ આવો થશે : નિજગુણ સ્થિરતા, અપ્રમાદ, ધ્યાન.

આપણા સંદર્ભમાં આ મજાનો ક્રમ થયો. સાધક શરૂઆતમાં સ્વમાં સ્થિર થવાની કોશીશ કરશે. બહાર જવાયું. ખ્યાલ આવ્યો. ફરી પાછું સ્વમાં આગમન.

કોશીશ એ થશે કે બહાર જવાનો ગાળો ઓછો થતો જાય અને સ્વમાં રહેવાનો સમય વધતો જાય. એ રીતે બહાર જવાનાં દ્વારો બંધ થતાં રહેશે.

વિનોબાજીએ ઈન્ટર પાસ કરેલ. રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં જોડાવાનો નિર્ણય કર્યો.... અને પોતાનું તે પરીક્ષાનું પ્રમાણપત્ર ફાડવા લાગ્યા. કો'કે પૂછ્યું : આમ કેમ કર્યું ? વિનોબાજીએ હસીને કહ્યું : હવે એ દિશા બિલકુલ બંધ થઈ જાય માટે આ કર્યું. કાલે એવો વિચાર ન આવી જાય કે ચાલો ! ગ્રેજ્યુએસન કરી લઈએ.

પરમ રસની અનુભૂતિ થતી જશે.... તમે પરમાં જઈ કેમ શકશો ? અશક્ય. તદ્દન અશક્ય.

પરમ-રસની અનુભૂતિ. પરમ-વિશ્વાસની પ્રતીતિ. આવા મોટા પરમાત્મા, અને તે આપણા પર કેવો મોટો ભરોસો મૂકે : સાધનાનો અમૃત કુંભ આપણા હાથમાં પ્રભુએ મૂકી દીધો !

પરમ રસનો આસ્વાદ મળતો જાય. પર રસ છૂટતો જાય. અને એક ક્ષણ આવે, જ્યારે સાધક પર રસની ભૂમિકાએ જઈ જ ન શકે.

સૂફી સંત જતા હોય છે. બે જણ એક સામાન્ય બાબતમાં ઝઘડી રહ્યા છે. સંતને નજીક આવેલા જોઈ બેઉ જણાએ સંતને મધ્યસ્થ બનાવવાનું વિચાર્યું. એ માટે પ્રાર્થનાય કરી....

સંત એ વખતે પેલા બેઉને પૂછે છે: એક હાડકાના ટૂકડા માટે લડતાં બે કૂતરાંને તમે જોયા છે ? તેઓએ હકારમાં માથું ધુણાવ્યું. સંત આગળ પૂછે છે: બે કૂતરાં લડતાં હોય ત્યારે હાડકાનો પ્રતિભાવ શો હોય ? પેલાઓએ કહ્યું કે હાડકું તો નિર્જીવ છે. એનો શો પ્રતિભાવ હોય ? સંતે કહ્યું : સંસારી કોઈ પણ બાબતો માટે હું મૃત છું.... આમાં મારા પ્રતિભાવની તમે અપેક્ષા કેમ રાખી શકો ?

અને સંત આગળ વધી ગયા.

પરનો રસ સમાપ્ત થઈ ગયો.... પરમ રસ મળી ગયો છે ને !

ત્રણ ચરણો આપણે જોતા હતા : નિજગુણ સ્થિરતા, અપ્રમાદ, ધ્યાન.

નિજગુણ સ્થિરતા શરૂઆતમાં એવી હશે, જેમાં બહાર જવાનું પણ થતું હોય. નિજગુણમાં સ્થિર થયા. ધારો કે ઉદાસીનભાવમાં. અને એકદમ અનુકૂળ ઘટના ઘટી ગઈ : રતિભાવ આવી જશે. બહાર જતું રહેવાયું !

પણ જો એમાં અપ્રમાદ ભળે તો બહાર જવાનું ઓછું થતું જાય. અપ્રમાદ. સાવધાની.

એક સાધકને એક ભાઈએ પોતાને ત્યાં થોડા દિવસો રહેવાનું આમંત્રણ આપ્યું. સાધકે સ્વીકાર્યું. તેઓ આવ્યા. રહ્યા. બીજા દિવસે તેમણે જજમાનને કહ્યું : ‘હું જાઉં છું.’ અરે, પણ આપ તો અઠવાડિયું રોકાવાના હતા ! શું થયું ? અમારાથી કોઈ ભૂલ થઈ ગઈ ? કે પ્રતિકૂળતા પડી ?’ સાધકે કહ્યું, તમારી કોઈ ભૂલ નથી થઈ. પણ એટલી બધી અનુકૂળતા તમે અહીં ખડી કરી છે કે મને ક્યાંક રતિભાવ પણ થઈ જાય.... અને માટે જ આ સ્થાન છોડી દેવા માંગુ છું....

આ સાધકની સાવધાની....અપ્રમાદ.

હવે આવે ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન.

ધર્મધ્યાનમાં પ્રભુના આજ્ઞાધર્મ આદિનું સૂક્ષ્મ અનુપ્રેક્ષણ છે. શુક્લ-ધ્યાનમાં શબ્દો, વિચારો પાંખા બન્યા છે; ગુણાનુભૂતિ તીવ્ર બને છે.

આ ચરણોમાંથી પસાર થતો સાધક છે માત્ર સાધનાદૃષ્ટિક. મારી સાધના ક્યાં સરસ રીતે સધાશે આ સિવાયનો કોઈ ખ્યાલ એને હોતો નથી.

પ્રભુ કેવા કેવા સ્થાનોમાં રહ્યા, એ જોઈને / સાંભળીને સાધક પોતાની સાધનાને દૃઢ બનાવશે.

મચ્છરોના ઝૂંડના ઝૂંડ રાત્રે સાધનારત સાધકના દેહ પર બેસી મિજબાની ઉડાવતા હશે અને આનાથી બેખબર સાધક સાધનાના ઊંડાણમાં

ગરકાવ થયેલ હશે.

એક આચાર્ય ભગવંતની મુનિવૃન્દ સાથેની વિહારયાત્રા ચાલુ હતી. રસ્તો ભુલાવાને કારણે સાડા નવ વાગી ગયા છતાં ગામ આવ્યું ન હતું. વચ્ચે એક ઉદ્યાન આવ્યું. મુનિવરો પોરિસી ભણાવી પાત્ર-પ્રતિલેખન કરવા લાગ્યા. ગામ હજુ દૂર છે. ઉદ્યાનમાં ઠંડો પવન આવી રહ્યો છે.

આચાર્ય ભગવંતને વિચાર આવ્યો કે ગરમીના આ સમયમાં કોઈ મુનિને આ ઉદ્યાનની ઠંડકની અનુમોદના તો નહિ થઈ જાય ને ! એમણે પાંચ-દશ મિનીટ વાચના આપી : આવી વનસ્પતિમાં કેટલીય વાર આપણે ઉત્પન્ન થયેલા છીએ. પીડાની અનુભૂતિ ગમે તેવી હોય પણ એ સ્થાવર વનસ્પતિનો જીવ ક્યાંય જઈ ન શકે. એ ભલે બીજાને ઠંડક / છાયા આપે પણ તે તડકાની અનુભૂતિને સમયે ઠંડકમાં જઈ શકે નહિ.

વનસ્પતિકાયના જીવોની વેદનાની એવી તો અભિવ્યક્તિ આચાર્ય ભગવંતે આપી કે કોઈનેય હવે ઠંડકની અનુમોદના ન થાય... થોડીવાર પછી વિહાર ચાલુ થયો અને ધોમધખતા તાપમાં આરામથી બધા ચાલી શક્યા.

સારું સ્થાન મળે : સાધકને રતિભાવ ન થવો જઈએ. પ્રતિકૂળસ્થાન મળ્યું : સાધકને અરતિભાવ ન થવો જોઈએ. રતિ-અરતિને પેલે પાર ઉદાસીનભાવમાં એણે તો ચાલવાનું છે ને !

સાધક છે સાધનાદૃષ્ટિક. આ સાધનાદૃષ્ટિકતા એને બીજું કશું જ અનુકૂળન કે પ્રતિકૂળન - દેખવા દેતી નથી.

પ્રભુની વિહારયાત્રા ક્યારેક ઘોર સ્મશાન પાસે થોભતી આ સાંભળી યોગશાસ્ત્રની પેલી વાત યાદ આવે, જ્યાં સાધકના મનોરથને વાચા આપવામાં આવી છે. શ્રાવક વિચારે છે કે એવો સમય ક્યારે આવશે, જ્યારે સ્મશાનમાં અડોલપણે એવી રીતે કાયોત્સર્ગ મુદ્રામાં હું ઊભો હોઈશ કે મને પથ્થરનો ખડક કે વૃક્ષનું ઠુંઠું માની પશુઓ મારા દેહ સાથે એમના શરીરને ઘસતા હશે.

[૫]

આધાર સૂત્ર

ણિહાય દંડં પાણેહિં તં કાયં વોસિરિજ્ઞમણગારે।

અહ ગામકંટણ ભગવં તે અહિયાસણ અભિસમેચ્છા ॥ ૧/૩/૭

(પ્રભુ મન - વચન - કાયાના દંડનો ત્યાગ કરીને, શરીર પરના મમત્વનો પણ ત્યાગ કરીને અનાડી માણસોના લુપ્ખા - અસભ્ય શબ્દોને પણ નિર્જરાનો હેતુ સમજીને સહેતા હતા.)

સ જણેહિં તત્થ પુચ્છિંસુ ઇગચરાવિ ઇગયા રાઓ ।

અવ્વાહિણ કસાઈત્થા પેહમાણે સમાહિં અપહિન્ને ॥ ૧/૨/૧૧

(રાત્રે એકલા ફરવા વાળા ક્યારેક પ્રભુને પૂછતા: કોણ છે તું ? પ્રભુ પ્રત્યુત્તર ન આપતા ત્યારે તેઓ ગુસ્સે થઈને લાકડી, મુઠી આદિથી તાડન કરતા. પ્રભુ તો સમાધિમાં રહેતા. વૈરના ખ્યાલથીય પ્રભુ પર હતા.)

સાધના સૂત્ર

- પદાર્થો પ્રત્યે અનાસક્તિ
- દરેક ચેતના તત્વોનો પૂર્ણ સત્તા રૂપે સ્વીકાર
- સાધનામાં બાધક તત્વનો અદ્વેષપૂર્ણ રીતે ત્યાગ
- પરમ ભોગ

~~~~~

[૫] સર્વસ્વીકારની સાધના

~~~~~

પ્રભુ ક્યાંક
અનુપ્રેક્ષામાં ખોવાયેલા છે
અને
કોઈ અનાડી માણસ
તેમને કહે છેઃ
અલ્યા, અહીં કેમ ઊભો છે ?
આ તો મારા ખેતરમાં
જવાનો રસ્તો છે;
રસ્તો તને દેખાતો નથી !
ચાલ અહીંથી ! દૂર ભાગ !

પ્રભુ બહુ જ પ્રેમથી
આ વચનોને સ્વીકારે છે.
અને ધીરેથી ત્યાંથી દૂર
જતા રહે છે.

કોઈને પણ અપ્રીતિ થાય
એવું મારા નાથ કેમ કરી શકે ?
નાપ્રીતિમદગૃહે વાસઃ
(અપ્રીતિ હોય ત્યાં ન રહેવું)
આ પ્રભુની પ્રતિજ્ઞા હતી.

● ● ●

ક્યારેક કોઈ ખંડેરમાં ધ્યાનદશામાં
પ્રભુ ઊભેલા છે,
અને રાત્રે એકલા ફરનારા
અનાડી માણસો પૂછે છેઃ
કોણ છે તું અહીંયા ?
ભગવાન ધ્યાનમાં છે,
અન્તર્લીન બનેલા.....
આ શબ્દો ત્યાં ક્યાંથી પ્રવેશે ?

પ્રત્યુત્તર ન મળતાં
પેલા લોકો અકળાય છે
અને લાકડીઓનો વરસાદ
પ્રભુ પર વરસાવે છે.
મૂઠીઓ વડે પ્રભુના પાવન
દેહનું તાડન કરે છે.

પરંતુ પ્રભુ ક્યાં છે ?
પ્રભુ તો આ બધાથી
બેખબર,

અંદરના ધ્યાનખંડમાં છે.

નમન હો પ્રભુને !

પરમ પાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં પ્રભુને પૂછાયું છે : પ્રભુ ! તમે કેવા સાધકની સાધનાને પ્રમાણિત કરો છો ? પ્રભુએ કહ્યું છે: ‘જો કસિણં અહિયાસણ સ ભિક્ખુ...’ જે બધાનો સ્વીકાર કરે છે, તે મારો ભિક્ષુ છે. તેની સાધનાને હું પ્રમાણિત કરું છું.

સર્વસ્વીકાર: પ્રભુની સાધના.

સામાન્યતયા, મનગમતાનો સ્વીકાર અને અણગમતાનો અસ્વીકાર સરેરાશ મનુષ્યમાં, જીવમાત્રમાં હોય છે. સાધકની સાધના કેટલાકના સ્વીકાર ને કેટલાકના અસ્વીકારને બદલે સર્વસ્વીકાર તરફ ઢળેલી છે.

અહીં સાધનાદૃષ્ટિકતાનો ચમત્કાર દેખાય. કો’કે કંઈક કહ્યું. એ એણે બરોબર નથી કહ્યું એમ માની સાધક એનો પ્રતિવાદ કરવા જશે તો, દેખીતી રીતે, સામી વ્યક્તિ પર તિરસ્કાર કે દ્વેષનો ભાવ આવી જશે.

સામી વ્યક્તિ સાધકના વચનનો પ્રતિવાદ કરશે : તમે જુદા છો. અને આમ તો દ્વેષનો દાવાનલ ભભૂકી ઊઠે. ના, સાધકને આ પરવડે નહિં.

કો’કે કંઈક કહ્યું. ચાલો, એની દૃષ્ટિએ એ સાચો પણ હોઈ શકે. એ એમ કહે છે કે (પ્રભુના કિસ્સામાં જોયું તેમ) અહીં નહિ ઊભા રહેવું. ચાલો, અહીં નહિ તો ઓર કહીં..... શો ફરક પડે છે !

જો કે, પ્રભુની વાત ન્યારી હતી..... ‘જો સુકરમેતમેગેસિં.....’ ભગવાન સુધર્માસ્વામી કહે છે. આ સાધના બીજાઓ માટે સહેલી નહોતી. આપણે તો માત્ર એ સાધનાને વંદન કરી શકીએ.

ક્યાં તકલીફ આપણને પડે છે ? કો’ક કંઈક કહે છે, આપણે એને સ્વીકારી શકતા નથી. આક્રમક મુદ્રામાં તેનો અસ્વીકાર કરીએ છીએ. તકલીફ ક્યાં છે ?

ગરબડ એ છે કે સાધના પ્રભુની આપણે કરવી છે, પણ મન આપણી પાસે સમાજે આપેલું છે. પ્રભુની સાધના માટે જો એમનું મન આવી જાય તો મઝા આવી જાય.

સમાજે આપેલ મનમાં 'જેવા સાથે તેવા' થવાની વાત છે. પ્રભુએ આપેલ સમજમાં સર્વસ્વીકાર છે.

ધારો કે સમાજે આપેલ સમજ સ્વીકારીએ તો એથી સાધક તરીકે આપણને શું મળે ? ઈર્ષ્યા, દ્વેષ કે અહંકારનો વિસ્તાર શા કામનો ?

સાધક હોય આકાશ જેવો. ન એના માટે કોઈ અવરોધક. ન એ કોઈનો અવરોધક. પહેલાંની આપણી ચેતના ભીંત જેવી હતી : જે કોઈને તેમાંથી પસાર થવા ન દે.

ભીંત જેવી ચેતના આકાશ જેવી પારદર્શક ચેતના શી રીતે બને ? પ્રભુની સાધના, પ્રભુનો રોમ-રોમનો સ્પર્શ આ કાર્યને શક્ય બનાવી દે. સાધનાને ઝીલતી વખતનો રોમાંચ... પ્રભુની કૃપાને ઝીલવાનો રોમાંચ ઓછો શી રીતે હોઈ શકે ? આ રોમાંચ... આ ભાવધારા... ને સાધકનું રૂપાન્તરણ! ભક્તિયોગાચાર્ય પૂજ્યપાદ જમ્બુવિજયજી મહારાજ શંખેશ્વર તીર્થમાં બિરાજમાન. બપોરના સમયે આચાર્ય શ્રી હેમરત્નસૂરિજી એમની પાસે ગયેલા. પૂજ્યશ્રી સ્થાપનાચાર્યજીનું પ્રતિલેખન કરતા હતા. આચાર્યશ્રીએ જોયું કે સ્થાપનાજીની મુહપત્તીઓ બહુ જ મેલી થઈ ગયેલી હતી. જ્યાંથી આંગળીઓ વડે પકડવામાં આવે તે ભાગ પર આંગળીઓના ડાઘ હતા. આચાર્યશ્રીએ પૂજ્યશ્રીને પૂછ્યું : આ મુહપત્તીઓ આપો તો, હમણાં મારો શિષ્ય એને સ્વચ્છ કરી લાવશે...

પૂજ્યશ્રી હસ્યા, કહે : આ સ્થાપનાજી મારા ગુરુદેવના છે. તેઓ જ છેલ્લા દિવસ સુધી ભગવાનનું પડિલેહણ કરતા'તા. આ જે આંગળીના ડાઘ દેખાય છે; તે ગુરુદેવના છે.... મારા માટે આ મુહપત્તીઓ અને એ પરનાં આ સ્મૃતિચિહ્નો બહુ જ મૂલ્યવાન છે. ગુરુદેવ તો ગયા, એમનો પાવન સ્પર્શ

મને ક્યાં મળવાનો છે ? પણ એમનાં આ સ્મૃતિચિહ્નોને સ્પર્શું છું ત્યારે તેમના પવિત્ર પરમાણુઓના સંપર્કમાં હું આવું છું.

ગુરુદેવે સ્પર્શેલી ચીજને સ્પર્શતાં આ ભાવ ઊઠે....! પ્રભુએ સાધેલી અને પ્રભુએ આપણને આપેલી સાધનાનો અસ્તિત્વના સ્તર પર સ્પર્શ થાય ત્યારે કેવી તો ભાવધારા ઊઠે !

સર્વસ્વીકાર... પ્રભુની સાધના... પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજે પરમતારક શ્રી સુવિધિનાથ પ્રભુના સ્તવનમાં સર્વસ્વીકારની સાધનાને બહુ જ મોહક રીતે વર્ણવી છે :

‘તુમે પ્રભુ જાણંગ રીતિ સર્વ જગ દેખતાં હો લાલ, નિજ સત્તા એ શુદ્ધ સહુને પેખતા હો લાલ; પરપરિણતિ અદ્વેષપણે ઉવેખતાં હો લાલ, ભોગ્ય પણે નિજ શક્તિ અનંત ગવેષતા હો લાલ.’

ચાર ચરણો અહીં છે. સાધનાનું પહેલું ચરણ : તમામ જડ પદાર્થોને માત્ર જ્ઞાતાભાવ વડે જોવા. પદાર્થ પદાર્થ છે. નથી એ સારો, નથી એ ખરાબ... અને આ ભૂમિકા પર રાગ કે દ્વેષ ક્યાં થશે ?

મૂર્ચ્છાવાદની સામે આ છે સાધકનો ઉપયોગિતા-વાદ. ભિક્ષા સીધી હાથમાં લેવાય નહિ; માટે પાત્ર. પણ એ પાત્ર લિસ્સું કે મઝાનું જોઈએ એવો કોઈ ભાવ નથી. પહેલાની પરંપરા પ્રમાણે કાષ્ઠપાત્રને ગાડાની મળીથી લેપ કરતા. કાષ્ઠપાત્રમાં પાણી વગેરે આવે તો લીલકુંગ થઈ જાય. માટે મળીથી લેપ કરી કાઢતા. કેવી સાધનાદૃષ્ટિકતા !

‘તુમે પ્રભુ જાણંગ રીતિ સર્વ જગ દેખતા હો લાલ....’ પંક્તિ પરમાત્મા ભણી ખૂલે છે. આપણે એને સાધક તરફ ખોલીએ છીએ. સાધકને માટે પદાર્થ એ પદાર્થ છે. સારા-નરસાપણાનો ભાવ ન હોવાથી રતિ-અરતિ ઉપજતા નથી.

બીજું ચરણ સર્વસ્વીકારની શિક્ષાનું : બધા જ આત્માઓને સર્વગુણોથી સંપૂર્ણ શુદ્ધ સત્તા રૂપે જોવા. કીડીના આત્માને કે વનસ્પતિના પાંદડામાં રહેલ ચૈતન્યને પૂર્ણ સ્વરૂપે જોવું. અને કઠોર અવાજે આપણને કશુંક કહેનાર ચૈતનાને આપણે શી રીતે જોઈશું ? અને કોઈ લાકડી લઈને ચોડી દે તો શો વિચાર આવશે ?

એક સંત જતા હોય છે અને સાંજના આછા અંધારામાં એક વ્યક્તિ, ભૂલથી, તેમને લાકડી મારી દે છે. તેને બીજાને મારવાનો છે; ભૂલથી સંત પર લાકડી વાગી ગઈ. જોશથી વાગેલી લાકડી. સંત બેભાન બન્યા. બાજુમાં રહેલ એક વ્યક્તિએ આ જોયું. એણે સંતને પોતાને ઘેર લાવ્યા. પાટાપિંડી કરી. સંત સ્વસ્થ બન્યા.

પેલો ભાઈ પૂછે છે : સાહેબ, તમે અનુમાન કરી શકો છો કે કોણે લાકડી લગાવી હશે ? તમારા જેવા સંત પુરુષને આ રીતે મારવામાં તેનો શો હેતુ હશે ?

સંત કહે છે : ઘટના ઘટી ગઈ. હવે એના પર વિચાર શા માટે ?

આ એક મજાનું દષ્ટિબિન્દુ છે. ઘટના ઘટી ગઈ. હવે એને સ્વીકારી લો. વાત પૂરી થઈ ગઈ. એ આમ કેમ ઘટી અને આમ કેમ ન ઘટી એવી વિચારણાનો શો અર્થ ?

જો કે, ઊંડાણથી જોશું તો સમજાશે કે અહીં આપણી ભીતર ધરબાઈને રહેલો જીવદ્વેષ ઉછળી આવતો હોય છે. ફલાણાએ આમ કહ્યું કે કર્યું, આ વાત એના પરના દ્વેષને ઊંડો બનાવતી હોય છે.

અને, મજાની વાત એ હોય છે કે તમો જેને મિત્ર ગણો છો એ વ્યક્તિ આવું જ વિધાન કે આવું જ કૃત્ય કરે છે; ત્યારે તમે એને હળવાશથી લઈ લો છો. તમે જેને તમારો વિરોધી ગણો છો એ વ્યક્તિનું તેવું જ કથન કે કૃત્ય તમે ગંભીરતાથી લઈ લો છો.

કોણ મિત્ર ? કોણ શત્રુ તમારો ?

પરમપાવન આચારાંગ સૂત્ર કહે છે : તું જ તારો મિત્ર છે. અને તું જ તારો શત્રુ છે.

બીજું ચરણ આપણે જોતા હતા. સાધકને બધા જ આત્માઓ અનંત ગુણોથી પરિપૂર્ણ લાગે છે, પ્રભુનું દર્શન થઈ ગયું ને ! પૂ. ઉપાધ્યાયજી યશોવિજય મહારાજ સ્તવનામાં કહે છે : ‘મેરે પ્રભુ સું પ્રગટ્યો પૂરન રાગ...’ અને એને કારણે ભીતર કેવું ઝળાંહળાં થયું એની વાત કરતાં તેઓ કહે છે : ‘પૂરન મન, પૂરન સબ દિસે, નહિ દુવિધા કો લાગ...’ મનમાં ક્યાંય ઉણપ જેવું લાગતું નથી. બધી જ વ્યક્તિઓ પૂર્ણ-પૂર્ણ લાગે છે. ક્યાંય કશી દુવિધા નથી.

ઉપનિષદનો પ્યારો મન્ત્ર છે :

ૐ પૂર્ણમદઃ પૂર્ણમિદં, પૂર્ણાત્ પૂર્ણમુદચ્ચતે; પૂર્ણસ્ય પૂર્ણમાદાય, પૂર્ણમેવાવશિષ્યતે...

આ પણ પૂર્ણ છે અને પેલું પણ પૂર્ણ છે. અને પછી પૂર્ણનું મજાનું સમીકરણ બતાવ્યું : પૂર્ણથી પૂર્ણ વધે છે. અને પૂર્ણમાંથી પૂર્ણ લઈ લ્યો તોય પૂર્ણ રહે છે ! દેખીતી વાત છે ને ! જ્ઞાની ગમે એટલું જ્ઞાન બીજાને આપશે, એનું જ્ઞાન ક્યાં ઘટવાનું છે !

બધું જ છે પરિપૂર્ણ. બધું જ છે મજાનું. ભક્તને કોઈ ફરિયાદ જ નથી. એને છે મજા જ મજા. પ્રભુ મળ્યા, હવે પીડા કેવી ! ‘ગઈ દીનતા સબ હી હમારી, પ્રભુ તુજ સમકિત દાન મેં.’

ત્રીજું ચરણ: સાધના માટે જે અનુપયોગી છે કે અવરોધક છે એને દૂર કરવાનું; પણ એના પર દ્વેષ ન છલકાય એ રીતે. ધારો કે નવરાત્રિના ગરબાના માઈક જોરશોરથી બરાડી રહ્યા છે અને પોતાની ધ્યાનસાધના થઈ રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

શકે એમ નથી; ત્યારે સાધક સહેજ પણ ગુસ્સે નહિ થાય : શું મંડી પડ્યા છે ! એ બીજી સવારે પૂછશે: બીજો ઉપાશ્રય પેલો છે, એ બાજુ શાન્તિ ખરી ? તો કાલે રાત્રે ત્યાં સાધના કરીએ.

સાધકે પરમાં જવું નથી જ; પરપરિણતિથી એને દૂર જ રહેવું છે. પણ એ વખતે એ પરમાં નિમિત્ત રૂપ વ્યક્તિત્વો પર દ્વેષ ન આવી જાય એવી એની સાવધાની છે.

હકીકતમાં, રાગ કે દ્વેષ કે અહંકાર તમને થાય એમાં તમારા ઉપાદાનની અશુદ્ધિ જ કારણ રૂપ છે. નિમિત્ત પર દોષનો ટોપલો ઢોળવો એ છલના છે. અલબત્ત, આ નિશ્ચય નયનું દૃષ્ટિબિન્દુ છે. પ્રારંભિક સાધકોએ તો અશુભ નિમિત્તોથી દૂર જ રહેવાનું છે.

સ્થૂલભદ્ર મુનિ કોશા વેશ્યાને ત્યાં ચાતુર્માસ હતા એ બહારની દૃષ્ટિએ દેખાતી ઘટના છે. હકીકતમાં તેઓ ગુરુદેવના ઑરા સર્કલમાં જ હતા.

રોજ સવારે ઊઠીને તેઓ ગુરુદેવનાં ચરણોમાં મસ્તક ઝૂકાવતા અને કહેતા: ગુરુદેવ ! હું આપના આભામંડળમાં જ છું. આપના સુરક્ષા ચક્રમાં જ.

મઝાની વાત અહીં ખૂલે છે સમર્પિતતાની સામે સુરક્ષાયકની. શિષ્યની સમર્પિતવૃત્તિ ગુરુદેવના સુરક્ષાયકને પૂરે પૂરું આત્મસાત્ કરી શકે છે.

તો, સ્થૂલભદ્ર મુનિ રાગોત્પાદક નિમિત્તોની વચ્ચે છે જ નહિ. એ તો છે ગુરુમાના ખોળામાં.

સમર્પિતતા દ્વારા સાધક આ ભૂમિકા સુધી પહોંચી શકે છે.

સ્થૂલભદ્રજી પરપરિણતિ તરફ લઈ જઈ શકે એવા તત્ત્વોની ઉપેક્ષા કરે છે; પણ એ વખતે મનમાં એ તત્ત્વો પર તિરસ્કાર નથી. આ થયું સર્વ સ્વીકારનું ત્રીજું ચરણ. ‘પરપરિણતિ અદ્વેષપણે ઉવેખતા હો લાલ.’

ચોથું ચરણ: નિજ ભોગ... ભોગ્ય તરીકે સાધકને પર તત્વો ક્યારેય લાગી શકતા નથી. પરભોગ એની પાસે છે નહિ; એની પાસે છે પરમભોગ.

શાસ્ત્રોની એક સરસ દૃષ્ટિ છે : દુનિયામાં ભોગી કોઈ પણ હોય તો તે મુનિ છે. કારણ કે એ પરમ તત્વના અનુપ્રેક્ષણમાં ડૂબેલ છે. એમની પાસે છે પરમ ભોગ.

પરના ભોગને શું ભોગ કહી શકાય ?

ભર્તૃહરિનું સરસ વિધાન યાદ આવે :

ભોગા ન ભુક્તા: વયમેવ ભુક્તા: । અમે ભોગોને ભોગવ્યા એમ ન કહી શકાય. ભોગોએ અમોને નીચોવી નાખ્યા છે !

સર્વસ્વીકારના ચાર ચરણો આ રીતે થયા : (૧) પદાર્થો પ્રત્યે મૂર્છા, આસક્તિ નહિ, ઉદાસીનભાવ. (૨) દરેક ચેતનાને પૂર્ણ તરીકે સ્વીકારવી. ગુસ્સો કોના પર હવે થઈ શકે ? (૩) સાધનામાં અવરોધક તત્વ પર પણ દ્વેષ નહિ અને (૪) પરમ-ભોગ.

પ્રભુ ! આવો મજાનો સર્વસ્વીકારનો સિદ્ધાન્ત અમારામાં પ્રાયોગિક રૂપે ફૂલે-ફાલે એવું કરી દો ને ! જેથી અમારી સાધનામાં કોઈ અવરોધ ન રહે. અમે તમારા માર્ગ પર અનવરત દોડતા રહીએ.

સૂત્રમાં બે પ્યારા શબ્દો આવ્યા છે: 'પેહમાણે સમાહિં.' એનો પરંપરિત અર્થ તો મજાનો છે જ: સમાધિને જોતા, સમાધિમાં લીન થયેલા એવા પ્રભુ....

બીજો અર્થ આવો પણ સૂઝે : જેમાં ' પેહમાણે ' ને સમાહિં ના સાધન રૂપે કલ્પવામાં આવેલ હોય.

પોતાના દેહ પર વરસતી લાકડીઓને પણ પ્રભુ જોતા હોય (પેહમાણે), અને આવું જોવાનું જ રહે, ત્યાં સમાધિ જ સમાધિ હોય ને !

આપણે જોવાને બદલે કૃત્યોમાં ભળી જઈએ છીએ. શા માટે કોઈ ગાળ આપે ત્યારે માત્ર એને જોઈ ન શકીએ.

એક સંતને જ્યારે કો'કે કહ્યું કે ફલાણી વ્યક્તિ તમારી ન સાંભળી શકાય તેવી નિંદા કરતી હતી. ત્યારે સંતે કહ્યું: એનો તો મને ખ્યાલ નથી, પણ મહાશય 'અ' જેવી રીતે મારી નિન્દા કરે છે; તબિયત ખુશ થઈ જાય છે ! શી મઝાની એની અભિવ્યક્તિ ! સંત કહે છે: એક મઠમાં અંધારામાં હું બેઠેલો અને થોડે દૂર બેઠેલ મહાશય 'અ' એ જે મારા પર સપાટો બોલાવેલો; દોઢ કલાક સુધી ધારાબદ્ધ પ્રવાહે એ બોલતો રહ્યો... હું મઝાથી સાંભળતો રહ્યો. આ નિન્દાને જોવાનું થયું. 'પેહમાણે'...

[૬]

આધાર સૂત્ર

ઉચ્ચાઝલઇય નિહણિંસુ અદુવા

આસણાઝ ખલઇંસુ ।

વોસઢુકાય-પણયાઝસી ઢુક્ખસહે ભગવં અપઢિણ્ણે ॥ ૧/૩/૧૨

(પ્રભુને ઊંચે ઉછાળીને નીચે ફેક્યાં કે આસનોથી પાડી દીધા તો પણ પ્રભુ તો કાયાને વોસિરાવીને પરિષદો સહન કરતા હતા. દુઃખો દૂર થાય એવી કોઈ ઈચ્છા (પ્રતિજ્ઞા) પ્રભુને ન હતી.)

ણો સુકરમેયમેગેસિં, નાભિભાસે ય અભિવાદમાણે ।

હયપુલ્લે તત્થં દંડેહિં, લૂસિયપુલ્લે અપ્પપુણ્ણેહિં ॥ -૧/૧/૮

બીજાઓ માટે આવી સાધના સહેલી નહોતી. પ્રભુ અભિવાદન કરનારની સામે પણ બોલતા ન હતા. (અન્તર્લીન દશામાં શો ખ્યાલ આવે?) દંડ વડે તાડન કરાયું કે અનાડી લોકોએ વાળ ખેંચવા આદિ વડે હેરાન કરાયા.....પ્રભુની સાધના નિરન્તર ચાલ્યા કરી છે.

લાઢેહિં તસ્સુવસગ્ગા બહવે જાણવયા લૂસિંસુ ।

અહ લૂહદેસિણ ભત્તે કુક્કુરા તત્થ હિંસિંસુ નિવઇંસુ ૧/૩/૩

(અનાર્ય દેશમાં ત્યાંના લોકો પ્રભુને દાંત વડે કરડતા, લાકડીઓ વગેરે વડે મારતા.... ગોચરી પણ લુખ્ખી-સૂકડી ક્યારેક મળતી....અધૂરામાં પૂરૂ, કૂતરાઓ પણ વગેરેને ફાડી નાખતા, ઉપર ધસતા.)

રોમે રોમે પરમસ્થર્શ

સાધના સૂત્ર

- પરિષદો આવે ત્યારે
સહનશીલતા,
તેમને માણવાના
દૃષ્ટાભાવ
- વ્યુત્સૃષ્ટકાયતાનાં ચરણો

~~~~~

[૬] દેહભાવને પેલે પાર

~~~~~

અનાર્ય દેશમાં ચાલી

રહેલી પ્રભુની

વિહાર યાત્રા...

કેવા પરિષદો સહ્યા

પ્રભુએ ત્યાં ?

પ્રભુને એ લોકો ઊંચે

ઉછાળતા....અને પ્રભુનો પાવન દેહ

ઊંચેથી નીચે પછડાતો.....

ક્યારેક પ્રભુ શિલા વગેરે પર ગોદોહિકાસન કે

વીરાસન આદિ આસનોમાં

બેઠેલ હોય તો પ્રભુને

શિલા આદિથી નીચે તે લોકો પછાડતા.

ક્યારેક ધૂળના વરસાદ વડે

તે લોકો

પ્રભુને આખાને આખા

ઢાંકી દેતા.

ક્યારેક લાકડી વગેરે વડે

કે ઢેખાળા આદિ વડે

પ્રભુને હેરાન કરતા.

ક્યારેક પ્રભુ ભિક્ષા આદિ

માટે કોઈ ગામમાં

પધારતા તો તે લોકો

કહેતા : અહીં નહિ, અહીં નહિ.

અહીંથી દૂર દૂર જતો રહે !

કેટલાક લોકો ડાઘિયા કૂતરાઓને

છુછકારીને પ્રભુની પાછળ

ધકેલતા અને તે

કૂતરાઓ પ્રભુના પગની પિંડીમાંથી માંસના લોચા

કાઢી નાખતા.

● ● ●

પ્રભુ હતા

વ્યુત્સૃષ્ટ કાય.

દેહ ભાવને પેલે પાર રહેલા.

પરિષહોને

મઝાથી સહેનારા,

કહો કે માણનારા.....

અથવા જોનારા.....

નમન હો પ્રભુ ! આપને.

● ● ●

પરિષદો આવે ત્યારે શું શું કરી શકાય ? પરિષદોને સહન કરી શકાય.
એમને માણી શકાય. એમને જોઈ શકાય.

ત્રણે ચરણોને જોઈએ.

ચરણ પહેલું : સહનશીલતા.

તત્ત્વાર્થનું પ્યારું સૂત્ર છે : ‘માર્ગાચ્ચવનનિર્જરાર્થ પરિષોઢવ્યા: પરિષહા:.’

પ્રભુના માર્ગ પરથી ચ્યુત ન થઈ જઈએ, પ્રભુના માર્ગથી દૂર ન થઈ જઈએ, એ માટે અને નિર્જરા માટે પરિષદો સહન કરવા જોઈએ.

પહેલી વાત: પરિષદસહન દેહાધ્યાસની વિમુક્તિ આપશે. દેહાધ્યાસ-મુક્તિની પૃષ્ઠભૂ પર સૂક્ષ્મ ‘હું’ ના વળગણમાંથી મુક્તિ મળશે. અને એમ, સાધના સશક્ત બની આગળ વધશે.

દેહના અધ્યાસ / પકડમાંથી મુક્ત થવા માટે થોડીક સંકલ્પશક્તિની જરૂરિયાત છે. દેહ તો કહ્યાગરો જ છે ; માલિકે - આપણે એને જરૂરી આજ્ઞા આપવી રહી.

જરૂર, ક્યારેક વિમાસણ થાય કે શરીર (પડદા પાછળથી મન) માલિક છે કે આત્મા માલિક છે ? મન કહે તે જ બધું કરવું પડતું હોય તો માલિકીનો પ્રશ્ન ગૂંચવનારો કહેવાય.

મુલ્લા નસરુદ્દીન ગધેડા પર બેસી જતા’ તા. કો’કે પૂછ્યું: મુલ્લા ! ક્યાં ઉપડ્યા ? મુલ્લા : મને ન પૂછતા. ગધેડાને પૂછો, એ ક્યાં જાય છે.

પેલો કહે : પણ બેઠા છો તમે ગધેડા પર.... અને હું ગધેડાને પૂછું? મુલ્લા કહે : મારે જવું હોય પૂર્વમાં, ને ગધેડું ચાલે પશ્ચિમમાં. ગધેડાને ક્યાં લગામ હોય છે ? અને ભરબજારે ગધેડા જોડે લડીએ તો કંઈ સારા લાગીએ નહિ. એટલે નક્કી કર્યું છે કે ગધેડા પર બેસી જવું. એને જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાય.

સામાન્ય માણસની હાલત આવી જ છે ને ! એ મન પર સવાર છે કે મન એના પર સવાર છે; કંઈ ખબર ન પડે.

પરંતુ, સાધકની વાત જુદી છે. એ સંકલ્પ શક્તિને દૃઢ કરી મન, ઈન્દ્રિયો, શરીર પર પકડ મેળવી શકે છે.

બીજી વાત: નિર્જરા માટે પરિષદ સહન. હમણાં એક વાચનામાં મેં નિર્જરાના સ્વરૂપ અને આકારની વાત એક દૃષ્ટાન્ત આપી સમજાવેલી. મહેમાનો ઘરે આવ્યા. લાડુ બનાવેલા. આગ્રહ કરી કરીને મહેમાનોને લાડુ પીરસ્યા, મહેમાનો જમી રહ્યા પછી ઘરવાળા બેઠા. નાના બાબાને ગળ્યું, ગળ્યું ખાવું હતું. લાડુ ખલાસ થઈ ગયેલા. મમ્મીએ ગરમાગરમ શીરો બનાવી નાખ્યો. બાબાને મઝા આવી ગઈ.

બાબાને મિઠાઈના આકાર જોડે સંબંધ નહોતો, એને એના સ્વરૂપ - ગળપણ જોડે સંબંધ હતો.

સાધક તરીકે આપણનેય નિર્જરાના સ્વરૂપ જોડે સંબંધ હોવો જોઈએ.

ક્યાં ચૂકી જવાય છે, તે જોઈએ. ઠંડીના દિવસોમાં એક કે બે સાલ ઓઢીને ચલાવી લેવાય છે. ઠંડી સહન થઈ શકે છે. અને ઠંડી બે સાલની સોંસરવી નીકળી જાય તો બેઠા થઈને સ્વાધ્યાય આદિ થઈ શકે છે. આ જ રીતે ગરમી પણ સહન થઈ શકે છે. તો પછી વચન પરિષદ કેમ સહન ન થાય ?

શું આપણને નિર્જરાના આકાર જોડે સંબંધ છે કે આપણે ઠંડી, ગરમી આદિને સહન કરી લઈએ અને વચન-પરિષદને સહન ન કરી શકીએ?

પરમ પાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં મુનિરાજની સાધનાની રોમહર્ષક વાત આવી છે. ‘ળત્થિ જીવસ્સ નાસો ત્તિ, ઇદ્ધિ ભિક્ખુ વિચિંત્તણ.... ’ કોઈ લાકડીઓથી કાયાને ઢીબી કાઢે છે કે તલવાર લઈને માથું કાપવા આવે છે ત્યારે મુનિ વિચારે છે કે આત્મા તો અમર છે ને ! હું તો અમરણધર્મા છું.

બીજું ચરણ : પરિષદોને માણવાના. આજે તો કષ્ટોને માણવા માટેની ઘણી બધી વિધિઓ નીકળી છે; જરૂર એ એક change માટે લોકો કરતા હોય છે. સાધક પરિષદોને માણીને સ્વની ભીતર જાય છે.

આજે કાર-રેસિંગ, બોટીંગ, માઉન્ટન ટ્રેકીંગ (પર્વતારોહણ) આદિ ઘણી બાબતોમાંથી લોકો પસાર થાય છે. પણ સાધનાજગતની દૃષ્ટિએ આ બાબતોનું મહત્વ નથી. ત્યાં એક નવીનતા માટે, મનને ગમે તે માટે આ બધું થતું હોય છે.....

જ્યારે સાધના જગતમાં -

ત્યાં, પરિષદોને માણીને ભીતર જવાય છે.

યાદ આવે માનદેવ સૂરિ મહારાજ. એમને તાવ આવેલો. આખો દિવસ તાવ રહ્યો. તેઓ પોતાનું કાર્ય કરતા રહ્યા. સાંજે પ્રતિક્રમણ ટાણે એમને થયું કે તાવ એટલો બધો વધી ગયો છે કે પ્રતિક્રમણની ક્રિયાનો - અમૃત ક્રિયાનો આનંદ નહિ માણી શકાય. માત્ર સંકલ્પ કર્યો કે તાવ ઊતરી જવો જોઈએ. પોતે ઓઢેલ ઉપરના વસ્ત્ર-પાંગરણીને તેમણે નીચે મૂક્યું. પ્રતિક્રમણ માટે તૈયાર થયા. ને તાવ છૂ ! પ્રતિક્રમણ પૂરું થયું. હવે તાવનો શો વાંધો? સંકલ્પ સાથે પાંગરણી ઓઢી, ને તાવ શરીરમાં આવી ગયો. તાવની પણ એક મસ્તી...જે તેમણે માણી...

અને સનત્કુમાર મુનિરાજને સાતસો વર્ષ સુધી કોઢનો રોગ રહ્યો. પણ રોગ હતો એમ તો આપણે કહીએ. તેઓ તો સાધનાના અપૂર્વ આનંદમાં હતા. રોગ પણ ત્યાં સાધનાના એક અંગ રૂપે આવીને ભળી ગયેલ.....

ત્રીજું ચરણ છે રોગને જોવાનો. પરિષદોને જોવાના સૂત્રમાં પ્રભુને માટે આવેલ વોસટ્ટકાય વિશેષણ આ ભાવને ધ્વનિત કરે છે. પ્રભુ હતા વ્યુત્સૃષ્ટકાય. દેહભાવને પેલે પાર.

વ્યુત્સૃષ્ટકાયતા - દેહભાવને પેલે પારપણું.

બે રીતે એ ખૂલશે. સાધક ધ્યાનમાં હશે તો તેને ખબર પણ નહિ હોય કે શરીરના સ્તર પર કશુંક ચાલી રહ્યું છે. અને સાધક અનુપ્રેક્ષા આદિમાં હશે કે સ્વાધ્યાય કરતો હશે કે ધર્મક્રિયા કરતો હશે અને કોઈ એના શરીર પર લાકડી આદિ લગાવશે તો એ જોશે.

પહેલી રીતનું પ્રાયોગિક ચિત્રણ આપણને ગજસુકુમાર મુનિના જીવનમાં દેખાશે. આપણને લાગે કે તેઓને કેટલી બધી તકલીફ / પીડા હશે. પણ ના, તેઓ તો હતા પોતાના ભીતરી આનન્દ લોકમાં, શરીરના સ્તર પર શું થઈ રહ્યું છે એનો એમને ખ્યાલ ન હતો.

અન્તકૃદ્દશા સૂત્રમાં ગજસુકુમાર મહામુનિની ધ્યાનદશાને એક સૂત્રમાં મૂકી છે: એક પુગ્ગલદિટ્ઠી ઝિયાયઈ ॥ મહામુનિ એક માટીના ઢેખાળાને કે પથ્થરના ટુકડાને જોઈ રહ્યા હતા. માત્ર જોવાની એ પ્રક્રિયા. સ્વગુણદર્શન સુધી પહોંચેલી. સ્વગુણાનુભૂતિ. ગુણોનું અનુભવન એવું તીવ્ર હોય, પીડાને અવકાશ ક્યાં છે ?

માટીના ઢેખાળાને જોઈને ગજસુકુમાર મુનિ પોતાની ભીતર શી રીતે ઊતર્યા ? મૃત્તિકાખંડમાં પરમાણુઓનો જે ચય-અપચય ચાલી રહેલ છે, તેને જોતાં, અનિત્ય ભાવનાને દેઢ કરીને મુનિવર આત્મસ્થ બન્યા.

બાર ભાવનાઓની ભાવનાના પર્યવસાનનો એક શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિકોણ મળાનો છે: અનિત્ય ભાવનાનું પર્યવસાન નિત્યત્વની અનુપ્રેક્ષામાં / આત્મગુણના ધ્યાનમાં થશે.

રતિ - અરતિ વૈભાવિક સ્તર છે. આનંદ પોતાનું સ્તર છે. મહામુનિ તો સ્વમાં જ ડૂબકી લગાવીને રહેલા હતા. આનંદનો એક અતલ સાગર.

બીજું સ્તર છે જોવાનું. સાધક પીડામાં ભળતો નથી. એને જુએ છે. વૈભાવિક સ્તરમાં કેમ ભળી શકાય ?

ઘટના ઘટે છે ત્યારે ઘટનાનું ખાનું જુદું છે. ઘટના જોનાર જુદો છે. માત્ર જોવાની ઘટના.....

વ્યુત્પત્તિકાય જેવું એક બીજું વિશેષણ પ્રભુને અપાયું છે : પ્રણત. ઝૂકેલ. પરિષદસહન ભણી ઝૂકેલ.

‘પ્રણત’, ઝૂકેલ શબ્દ સાંભળતાં નેતરની સોટી યાદ આવે. ગમે તેમ એને કોઈ વાળે. એ ઝૂકી જાય. અને એટલે જ એ તૂટતી નથી.

અંગ્રેજીમાં આવતો ફ્લેક્સિબિલીટી / લચીલાપણું શબ્દ અહીં યાદ આવે છે. સાધક ફ્લેક્સીબલ / લચીલો હોય છે. જેવી ઘટના; તેને અનુરૂપ એ ગોઠવાઈ જાય. અને સાધનાધારાને આગળ ધપાવે.

અનુકૂલન અને પ્રતિકૂલન તો ઘટના નામના સિક્કાનાં બે પાસાં જ છે. સહેજ પ્રતિકૂલન આવે ત્યારે એનાં રોદણાં રોનાર વ્યક્તિ સાધના માર્ગમાં આગળ કેમ ધપી શકે?

એક ત્રીજું વિશેષણ આવ્યું પ્રભુ માટે: અપ્રતિજ્ઞ. દુખોને દૂર કરવાનો જેમનો વિચાર પણ નથી તેવા પ્રભુ.

દુખો આવ્યાં છે. નિર્જરા થઈ જશે. દુખોનો સ્વીકાર... આને આપણે માણવાની પ્રક્રિયાનું મજાનું સામ્રાજ્ય કહી શકીએ.

પહેલું સૂત્ર કહે છે તેમ પ્રભુને ઊંચે ઉછાળીને કોઈએ નીચે નાખ્યા / પછાડ્યા કે શિલા આદિ પર બેઠેલા પ્રભુને કોઈએ નીચે પટક્યા; પ્રભુ એ બધાથી પર હતા. વોસટ્ટકાય, વ્યુત્સૃષ્ટકાય હતા ને !

બીજું સૂત્ર કહે છે કે પ્રભુએ જે સહન કર્યું છે, તે બીજા કોઈ માટે શક્ય નથી. લાકડીઓ વડે કોઈએ પ્રભુને માર્યા કે બીજી રીતે હેરાન કર્યા; પ્રભુ આ બધી ક્ષણોમાં આત્મસ્થ જ હતા.

પ્રભુ ! આવી આત્મસ્થતાની થોડીક ક્ષણો અમોને આપો ને !

[૭]

આધાર સૂત્ર

ગઢિયે મિહોકહાસુ સમયમ્મિ નાયસુએ વિસોગે અદક્ખુ ॥ ૧/૧/૧૦
(પરસ્પર કથામાં વ્યસ્ત લોકોને પ્રભુ હર્ષ, શોકથી રહિત થઈને જોતા
હતા.)

સાધના સૂત્ર

- રાગ, દ્વેષ, અહંકાર વિનાની ક્ષણો
- આજ્ઞાપાલન એ જ આનંદ
- ઉદાસીન ભાવ

સંદર્ભ સૂત્ર

તિહાં યોગનાલિકા સમતા નામે, વિશ્વનો તારુ જ,
તે જોવા માંડી ઉત્પથ છાંડી, ઉદ્યમે વારુ જ;
તિહાં દીઠી દૂરે આનંદ પૂરે, વિશ્વનો તારુ જ,
ઉદાસીનતા શેરી નહિ ભવફેરી, વક્ર છે વારુ જ.

—શ્રીપાળ રાસ

[૭] આનન્દ નગર, ઉદાસીનતા શેરી

વરસાદની બુંદાબાંદી

ચાલુ છે

અને

परमात्मा

મુસાફર જાનામાં પધાર્યા છે.

ત્યાં પ્રભુએ ધ્યાન શરુ કર્યું.

ઈન્દ્રિયો બની છે અન્તર્મુખ.

ઉપયોગ પૂરો પૂરો

સ્વ તરફ કેન્દ્રિત બન્યો છે.

અન્તર્લીન દશા

વર્તી રહી છે.

ધ્યાનની ક્ષણો પૂરી થઈ.

વરસાદ ચાલુ હોવાથી

વિહાર થઈ શકે તેમ નથી,

પ્રભુ ત્યાં જ બેઠા છે.

લોકો પરસ્પર કથામાં

ગળાડૂબ છે.

પ્રભુ એમને જુએ છે.

પણ શી રીતે જુએ છે ?

ઉદાસીન ભાવે જુએ છે.

‘વિસોગે અદક્ષુ.’

ન હર્ષ, ન શોક, ન તિરસ્કાર...

છે માત્ર ઉદાસીન ભાવ.

ધ્યાન સમયે ઈન્દ્રિયોનું ઑફ થઈ જવું.

કાન ખુલ્લા છે. આસપાસમાં ઉચ્ચારાતા શબ્દો કાનની ડેલી સુધી આવે છે. અંદર જઈ શકતા નથી.

આ આવું છે : રેડિયો ચાલુ છે. તમીલ ભાષામાં વાર્તાલાપ ચાલુ છે. તમારા કાન સુધી એ શબ્દો આવે છે. પણ તમે તમીલ ભાષા સમજતા નથી. અર્થ પલ્લે પડતો નથી. તમારો રસ એ શબ્દો ભણી હવે નથી. અને એથી એ વાર્તાલાપ તમને ખલેલ નહિ પહોંચાડી શકે.

પરમાંથી સાધકનો રસ ગયો. એટલે પર અર્થહીન બની ગયું. પછી, તમામ પર માટે એક કચરા ટોપલી હોય છે. તમે એને એમાં નાખી દો.

‘વિસોગે અદક્ષુ.’

બહુ જ પ્યારો સૂત્રખંડ.

ઉદાસીન ભાવમાં સાધકે જવું છે.... બહુ જ પ્યારો માર્ગ શ્રીપાળ રાસની કંડિકામાં છે :

તિહાં યોગનાલિકા સમતા નામે વિશ્વનો તારુ જી,

તે જોવા માંડી ઉત્પથ છાંડી ઉદ્યમે વારુ જી;

તિહાં દીઠી દૂરે આનંદપૂરે વિશ્વનો તારુ જી,
ઉદાસીનતા શેરી નહિ ભવ ફેરી વક છે વારુ જી.

ઉપરની કંડિકામાં ચાર ચરણો આવ્યાં છે:

(૧) ઉત્પથનો ત્યાગ, (૨) આનંદ નગરનું દર્શન, (૩) ઉદાસીનતા શેરીનું દેખાવું અને (૪) યોગનાલિકાનું દર્શન.

ચારે ચરણોને ક્રમસર જોઈએ.

પથ / માર્ગ છે સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યગ્ ચારિત્ર. ઉત્પથ ઉન્માર્ગ છે રાગ, દ્વેષ, અને અહંકાર આદિ.

પ્યારી પંક્તિ છે: ‘ઉત્પથ છાંડી ઉદ્યમે’

રાગ, દ્વેષ, અને અહંકારને પ્રયત્ન પૂર્વક દૂર કરવા છે. પ્રયત્નનો અર્થ અહીં સભાનતા કરીશું. આસક્તિ ક્યાંય પણ સહેજે જન્મે તો સાધકને એનો ખ્યાલ તરત આવી જવો જોઈએ.

સંતને એક ભક્તે કાશ્મીરી સાલ ભેટ કરી. જૂની સાલ તાર-તાર થઈ ગયેલી. નવી બીજી સાદી, હલકી ના મળી; એટલે સંતે ભારે સાલ સ્વીકારી.

બીજી સવારે એ ભક્ત સંતના દર્શને ગયો ત્યારે એણે નવાઈ સાથે જોયું કે સંતે એ જ સાલ પહેરેલી - પોતે વહોરાવેલ તે જ; પણ સાલ પર મોટો સાહીનો ધબ્બો...

સંતે હસતાં હસતાં કહ્યું : તમે લોકો રૂપાળા બાળકના ગાલ પર મેશ આંજોને ! એ રીતે મેં સાલ પર ધબ્બો કર્યો; જેથી મારી નજર એના પર બગડે નહિ !

આ હતી સાધકની સાવધાની. સાલ પહેરવી જરૂરી હતી : ઠંડી ઉડાવવા માટે પણ એના પર આસક્તિ ન થઈ જાય એ માટેની સાવધાની કેવી તીવ્ર હતી!

આવી સાવધાની પૂર્વક સાધક ચાલે એટલે એને આનંદ નગરનું દર્શન થાય.

પ્રભુની આજ્ઞાનું યથાતથ પાલન એ જ આનન્દ. બે વ્યાખ્યાઓ આનન્દની થઈ શકે : આજ્ઞા દ્વારા મળે તે આનંદ અને આજ્ઞાપાલન એ જ આનંદ.

બીજી વ્યાખ્યાની મોહક પ્રસ્તુતિ યોગવિશિકાની ટીકામાં અપાઈ છે:

મોક્ષેણ મહાનન્દેન યોજનાત્ સાધોરાલય-વિહાર-ભાષા-વિનય-
ભિક્ષાટનાદિ-ક્રિયારૂપો યોગો વિજ્ઞેયઃ ।

સાધુના બધા જ આચારો તેને મોક્ષ સાથે સાંકળી આપે છે, માટે તે (આચારો) યોગ છે. અહીં મોક્ષના પર્યાય તરીકે મહાનન્દ શબ્દ વપરાયો છે. એવો અર્થ કરી શકાય કે સાધુના બધા જ આચારો પરંપરાએ તેને મોક્ષ સાથે સાંકળી આપે. તાત્કાલિક રૂપે વિશિષ્ટ આનન્દ સાથે સાંકળી દે.

આજ્ઞાનું પાલન જ આનન્દમાં રૂપાન્તરિત થાય.

વેચાવચ્ચ કરીએ ને આનંદ મળે....સ્વાધ્યાય કરીએ ને રૂંવાડાં ખડાં થાય.
પ્રભુની ભક્તિ કરીએ ને હર્ષનાં આંસુ નીતરવા લાગે.

પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન ઉદાસીનભાવને લાવી આપે. ન રતિ, ન અરતિ.

બહુ પ્યારો શબ્દ છે ઉદાસીનતા. ઉદ્+આસીનતા. ઊંચે ઊઠી જવું. ઘટનાઓથી અસ્પૃશ્ય હો તમે. અને એથી જ ઘટનાઓ જે આપી શકે તે રતિભાવ અને અરતિભાવથી પણ દૂર.

શશિકાન્તભાઈ મહેતાએ તેમના બદ્દી પ્રવાસમાં મળેલા એક સંતની વાત હમણાં કહેલી. બહુ જ નાનકડી ગુફા હતી એમની. માત્ર એક જ જણ પરાણે સૂઈ શકે તેવી. શશિકાન્તભાઈએ પૂછ્યું : ઈતની સંકરી જગહ મેં આપ ક્યોં બેઠે હો? મુક્ત મને હસતાં સંતે કહ્યું : દૂસરા કોઈ આ ન સકે, ઈસ લિયે હી તો ! અને પછી ઉમેર્યું : દૂસરે કી આવશ્યક્તા ક્યા હૈ ? પ્રભુ ઔર મૈં; બાત ખત્મ હો ગઈ ! ‘ન રહે બાંસ ન બજે બંસુરી’ જેવો ઘાટ થયો. બીજો હોય તો રતિ, અરતિ આવે. બીજું કોઈ ન હોય તો!

‘તિહાં દીઠી દૂરે આનંદ પૂરે ઉદાસીનતા શેરી...’ દૂરે કહેવાનો સન્દર્ભ એ છે કે પ્રભુનું યથાતથ આજ્ઞાપાલન પણ ૧૧મે ગુણઠાણેથી છે અને

ઉદાસીનતા પણ યથાતથ તો મોહવિલય પછી જ હોવાની હા, એ બન્નેની નાનકડી આવૃત્તિ પોતાની અંદર છે અને માટે દૃઢ કે ઊમે ગુણઠાણે રહેલો સાધક તેને દૂરથી જોઈ શકે છે.

ઉન્માગ છોડીને જવાથી આનંદનગરનું અને તેમાં રહેલ ઉદાસીનતા શેરીનું દર્શન થયું.

આ તબક્કે સમતા નામની યોગનાલિકા (નાડી) નું દર્શન થશે. ભીતરી સન્દર્ભમાં ચન્દ્રનાડી તે રાગ, સૂર્ય નાડી તે દ્વેષ....અને મધ્યવર્તી સુષુમ્ણા નાડી, યોગનાલિકા તે સમતા....

હવે છે માત્ર સમભાવ....

આનંદ, ઉદાસીનભાવ અને સમભાવ આ ક્રમ અહીં આવ્યો.

આમ, આનન્દનો જ પર્યાય ઉદાસીનભાવ છે. પરંતુ અહીં પહેલા ચરણમાં આવેલ આનંદ પ્રારંભિક કક્ષાના સાધકનો છે. જે પ્રભુના આજ્ઞાપથ પર હમણાં ચડ્યો છે.

આજ્ઞાપથ અભ્યસ્ત થતાં ઉદાસીનભાવ આવે છે. હવે પદાર્થો કે વ્યક્તિઓના આકર્ષણથી એટલે એ દૂર છે કે સંયોગ વિયોગ જન્ય રતિ અરતિ તેને થતી નથી.

યાદ આવે અષ્ટાવક સંહિતા : ‘વૈતૃષ્ણ્યાન્ન સ્મરતિ...’ સાધનાના આ પડાવે સાધકને સાધના સિવાયના વિષયો પર રસ ન હોવાથી એને બીજું કંઈ યાદ જ આવતું નથી. રસ જ નથી અને એ કારણે મન એમાં ગયું જ નથી. સ્મૃતિ ક્યાંથી થશે ?

ઉદાસીનભાવ અભ્યસ્ત થતાં સાધકનું કદમ સમભાવના માર્ગ પર પડે છે. હવે ગમે તેવું નિમિત્ત પણ તેને રતિ, અરતિ ભણી લઈ જઈ શકતું નથી.

કેટલો મજાનો ક્રમ !

‘વિસોગે અદક્ષુ’ ની નાનકડી ઝલક સાધકના જીવનમાં કેમ ઉપસી શકે તે આપણને શ્રીપાળ રાસની એક ઘટના દર્શાવે છે.

રૂપ રૂપના અંબાર સમી રાજકુમારી મયણાસુંદરીનાં લગ્ન, જેને અંગે અંગેથી રક્તપિત્ત ફૂટી નીકળેલ છે તે શ્રીપાળ કુમાર જોડે થઈ રહ્યા છે. મયણા સુંદરીનો એ વખતનો પ્રતિભાવ રાસકારે સરસ રીતે અભિવ્યક્ત કર્યો છે: ‘મયણા મુખ નવિ પાલટે રે, અંશ ન આણે ખેદ, જ્ઞાની એ દીઠું હુવે રે...’ ન મયણા સુંદરીના હૃદયમાં સહેજ વિષાદ છે કે ન એમના મુખની એક રેખા પણ બદલાઈ છે.... જ્ઞાની ભગવંતે જ્ઞાનમાં જોયેલું છે, તે થઈ રહ્યું છે.... અને સાધકે એનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ.

આ એક મઝાનું દૃષ્ટિબિન્દુ છે. ધારો કે પ્રતિકૂળ ઘટના ઘટી. શું એ ઘટનાને અનંત કેવળજ્ઞાની ભગવંતોએ પોતાના જ્ઞાનમાં નીહાળેલ નથી ? હવે જો આપણે એ ઘટનાનો પ્રતિકૂળ લાગવાથી અસ્વીકાર કરીએ તો, એ પરંપરાએ, પરોક્ષ રૂપે પણ, કેવળજ્ઞાની ભગવંતોના જ્ઞાનના અસ્વીકારમાં નહિ પરિણમે ?

પ્રતિકૂળ ઘટનાના સ્વીકાર માટે એક બીજું દૃષ્ટિબિન્દુ. એ પ્રતિકૂળ ઘટનાને ઘટવામાં એક કે બે મિનીટ લાગેલી. કો’કે અણગમતા શબ્દો કહ્યા કે એવું કાંઈ... હવે એ ૧ કે ૨ મિનીટની ઘટનાને કેટલા કલાક / દિવસ મહિના સુધી ઊંચકીને ફરશું ?

કોઈના મૃતદેહને લોકો સ્મશાને પહોંચાડી દે. પણ પર્યાયના મૃતદેહને, વીતી ગયેલ પર્યાયના મૃતદેહને કેટલા સમય સુધી આપણે ઊંચકીશું ?

‘વિસોગે અદક્ષુ....’

પ્રભુ ! ઘટનાઓને હર્ષ-શોક રહિત રૂપે, ઉદાસીનભાવે જોવાનું બળ અમોને આપો ને !

[૮]

આધાર સૂત્ર

ઐયાઈં સે ઝરાલાઈં ગચ્છઈં ણાયપુત્તે અસરણાણે । ૧/૧/૧૦
(આ દુર્જેય પરિષહોની સ્મૃતિ પણ પ્રભુને રહેતી નહોતી.)

સાધના સૂત્ર

- પરની વિસ્મૃતિ માટે પર-રમણતાનો ત્યાગ
- એ માટે સ્વરૂપ - રમણતા
- સ્વરૂપ - રમણતાનાં ૬ સૂત્રો :

દેહાધ્યાસ-મુક્તિ

નિરહંકાર દશા

સતત ધ્યાનાભ્યાસ

તપશ્ચર્યા

કરુણા

મૈત્રી

સન્દર્ભ સૂત્ર

જે રમ્યા શુદ્ધ સ્વરૂપ રમણે, દેહ નિર્મમ નિર્મદા,
કાઉસ્સગ્ગ મુદ્રા ધીર આસન, ધ્યાન અભ્યાસી સદા;
તપ તેજ દીપે, કર્મ જીપે નેવ છિપે પર ભણી,
મુનિરાજ કરુણાસિન્ધુ ત્રિભુવનબન્ધુ, પ્રણમું હિત ભણી.....

—નવપદ પૂજા

~~~~~  
[૮] પરત્ની વિસ્મૃતિનાં સૂત્રો  
~~~~~

એક વખત
પ્રભુને
નદી ઊતરવી છે.
હોડીમાં પ્રભુ બેઠા.
નાવિક પ્રભુને સામે
કાંઠે લઈ ગયો.
અને કહે છે :
લાવો પૈસા !

પ્રભુ પૈસા ક્યાંથી લાવે ?
પ્રભુ છે મૌન.
નાવિક અકળાઈને કહે છે :
જ્યાં સુધી પૈસા નહિ મળે,
હું નહિ જવા દઉં.
આ ગરમ રેતીમાં ત્યાં સુધી બેસો !

ઉનાળાનો સમય.

ગરમી કહે, મારું કામ.

રેતી હતી ધગધગતી.

ઝડપથી ચાલીએ

તોય ફોડલા પડી જાય તેવી.

પ્રભુને કલાકો સુધી

એ રેતમાં બેસી રહેવું પડ્યું.

છેલ્લે

પ્રભુ મુક્ત થયા.....

પ્રભુ આગળ વધ્યા.

અને એક વૃક્ષ નીચે

ધ્યાન શરૂ કરે છે.

મજાનો સવાલ થાય કે

આ ઘટનાનું સ્મરણ

પ્રભુને થાય કે નહિ ?

સૂત્રમાં ઉત્તર મળે છે :

પ્રભુને આવી કોઈ

ઘટનાનું કશું જ સ્મરણ નથી.

શી રીતે આવું બન્યું ?

ઘટના ઘટી ત્યારે

પ્રભુ ત્યાં ન હતા.

પછી સ્મરણ ક્યાંથી હોય ?

પ્રભુ એવા અંદરના
 સાધના ખંડમાં
 બિરાજમાન છે,
 જ્યાં શરીર પર થતી
 પ્રતિક્રિયાઓની પણ
 નોંધ લેવાતી નથી.....

ઉનાળાના સમયે
 ઘરમાં પોતા-પોતીઓ
 ધમાચકડી મચાવતા હોય,
 પણ
 ગૃહસ્વામી
 અંદરના વાતાનુકૂલિત શયનખંડમાં
 જતો રહે
 તો ત્યાં અવાજ ક્યાં છે ?
 ત્યાં છે પરમ શાન્તિ.

આવું જ પ્રભુના
 નીરવ સાધના ખંડમાં
 હતું....

અસ્મૃતિ માટે શુદ્ધ વર્તમાન. મઝાનું આ સૂત્ર છે. સ્મૃતિ એની જ હોય.
 જે ઘટના ઘટતી વખતે ભાવકને હલબલાવી ગઈ હોય.

પરંતુ, ઘટના ઘટિત થઈ હોય ત્યારે આપણે ગેરહાજર હોઈએ તો.....?
 ઘટના ઘટિત થવાના સમયે ગેરહાજરી થઈ ગઈ તો સ્મરણથી મુક્તિ !

અચ્છા, ઘટના ઘટિત થાય ત્યારે ગેરહાજર શી રીતે રહેવું ?

મારી સામે આજનું છાપું પડેલું છે. આંખોને ટેવ પડી ગઈ હોય છે તે પ્રમાણે મારી આંખોએ ૮ થી ૧૦ વાર તેનાં મુખ્ય સમાચારો જોયા છે. પણ કોઈ મને તે વખતે પૂછે છે : આજનું છાપું આવી ગયું ? હું કહું છું : હા..... પણ એ વખતે મને મુખ્ય સમાચારોનોય ખ્યાલ નથી. આંખોમાં એ અક્ષરોનું પ્રતિબિંબ પડેલું છે, પણ એમાં મારો રસ ન હોવાથી મનમાં એની નોંધ નથી લેવાઈ.

તો, સૂત્ર એ રીતે ખૂલ્યું કે વર્તમાન કાળે ઘટિત થતી તે ઘટનામાં તમારો રસ ન હોય તો તેની નોંધ અંદર નહિ લેવાય અને, પરિણામે, તેની સ્મૃતિ નહિ હોય.

અસ્મૃતિ માટે શુદ્ધ વર્તમાન. મઝાનું એક સાધનાસૂત્ર યાદ આવે છે : અતીતાનનુસન્ધાનં, ભવિષ્યદવિચારણમ્ । ઔદાસીન્યમપિ પ્રાપ્તે, જીવન્મુક્તસ્ય લક્ષણમ્ ॥ અહીં શંકરાચાર્યે શુદ્ધ વર્તમાનની ક્ષણોને જીવન્મુક્તાવસ્થા તરીકે સ્વીકારેલી છે.

ન ભૂતકાળનું અનુસંધાન, ન ભવિષ્યનો વિચાર; વર્તમાનની પ્રાપ્ત ક્ષણોમાં ય ઉદાસીનતા..... આ છે શુદ્ધ વર્તમાન.

શુદ્ધ વર્તમાનને પામવો એ સાવ સહેલું નથી ? ભૂતકાળની ક્ષણો ગઈ. અને ભવિષ્યની તો આવશે ત્યારે..... એક ક્ષણ આપણી સામે છે. એમાં રતિ, અરતિને પ્રવેશવા ન દઈએ..... શુદ્ધ વર્તમાનની એક ક્ષણ મળી ગઈ..... પછી બીજી, પછી ત્રીજી..... એક પ્રવાહ ચાલશે.

મુનિરાજ વહોરીને આવી રહ્યા છે. કો'ક ભાવકે કહ્યું : સાહેબજી, મારે ત્યાં પધારો ! મુનિરાજને લાગે છે કે લગભગ ગોચરી આવી ગયેલ છે. કદાચ થોડુંક લાવવાનું પણ થઈ શકે. પરંતુ એમનો જવાબ કેટલો મઝાનો છે ! :

રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

‘વર્તમાન જોગ !’ મને શુદ્ધ વર્તમાનની આ ક્ષણ જોડે સંબંધ છે. આવતી ક્ષણની વાત આવતી ક્ષણે. કોઈ જ કમિટમેન્ટ / વચન આવતી ક્ષણ માટેનું નહિ.

એક નાનકડો પરંપરામાં આવેલ શબ્દ, વર્તમાન યોગ.....પણ કેટલો તો એ સશક્ત છે ! એની વિભાવના સાધકને ભૂતકાળ કે ભવિષ્યકાળમાં જવા ન દે.

નવપદ પૂજામાં પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ પરમાં જવાની અનાદિની વૃત્તિ કઈ રીતે ટળે એની વાત કરતાં કહે છે :

ચારિત્ર ધર્મ વળી વળી નમો,
તત્પરમણ જસ મૂલો જી,
પર રમણીયપણું ટળે,
સકળ સિદ્ધિ અનુકૂળો જી.....

આત્મતત્ત્વની રમણતા જ્યાં આવી, પર રમણતા શી રીતે રહી શકે ?

અચ્છા, આત્મતત્ત્વની રમણતા શી રીતે મળે ? મુનિપદની પૂજામાં ઈશારો પૂ. દેવચન્દ્રજી મહારાજે આપ્યો છે:

‘ જે રમ્યા શુદ્ધ સ્વરૂપ રમણે, દેહ નિર્મમ નિર્મદા; કાઉસ્સગ્ગ મુદ્રા ધીર આસન, ધ્યાન અભ્યાસી સદા; તપ તેજ દીપે કર્મ જીપે નૈવ છીપે પર ભણી; મુનિરાજ કરુણાસિન્ધુ ત્રિભુવનબન્ધુ પ્રણમું હિત ભણી.’

શુદ્ધ સ્વરૂપમાં રમણતા મળે એ માટેનું પહેલું ચરણ: દેહાધ્યાસથી મુક્તિ. દેહ રહે, તેના પરનો અધ્યાસ, પકડ ન રહે. ભૂખ લાગી પણ ગઈ, ખવાઈ પણ ગયું... પણ ખાતી વખતેય આ ટેસ્ટી છે કે અસ્વાદુ છે એવો ખ્યાલ નથી.

ગોચરી વાપરતી વખતે મુનિ જે ગાથાસૂત્રનું સ્મરણ કરે છે તેમાં અહોભાવના લયને દૃઢ કરી પરની અસ્મૃતિને મજબૂત બનાવવામાં આવી છે: ‘અહો જિણેહિં અસાવજ્ઞા.....’ પ્રભુએ કેવી નિર્દોષ આ ભિક્ષા ચર્યા અમને આપી છે ! મોક્ષના સાધન રૂપ દેહનું પોષણ થઈ જાય અને વિરાધના અમને સ્પર્શે નહિ.

બીજું ચરણ છે નિરહંકાર દશા. શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વની વિભાવનામાં ‘હું’ ના તો છોતરાં જ ઊડી જશે ને !

સાધક ગુરુના આશ્રમે ગયો. દરવાજા બંધ, એણે ટકોરા માર્યા. ગુરુએ પૂછ્યું : કોણ ? સાધક : હું છું. ગુરુ : દરવાજો ખોલું છું. અચ્છા, પણ હું ને મૂકીને આવજે !

સ્વરૂપરમણતાના ત્રીજા ચરણરૂપે કાયોત્સર્ગ મુદ્રાએ કલાકો સુધીની સ્થિરતા, બીજા આસનોનો અભ્યાસ અને હંમેશનો ધ્યાનાભ્યાસ આવ્યો છે. પહેલાનાં બેઉ ચરણોને આ ચરણ પોષક થશે. સતત ધ્યાનાભ્યાસ. હવે દેહભાવમાં કે હું ભાવમાં ક્યાંથી જવાશે ?

કાયોત્સર્ગ મુદ્રા. કલાકો સુધી જિનમુદ્રા આદિએ ઊભા રહેવાનો અભ્યાસ જરૂરી છે. આપણા યુગમાં શ્રાવક શ્રેષ્ઠ હિમ્મતભાઈ બેડાવાળાને આપણે જોયા હતા. જેઓ કલાકોના કલાકો સુધી – ઘણીવાર તો પૂરી રાત – જિન મુદ્રાએ ઊભા રહી શકતા હતા. શરીરને એવું એમણે તૈયાર કર્યું હતું !

ભિન્ન ભિન્ન આસનો એટલા માટે જરૂરી હતા કે શરીરના તે તે ભાગની ગ્રન્થીઓ—ગ્લેન્ડ્સ સક્રિય બને. જેમકે ‘નમુત્યુણં’ સૂત્ર બોલતી વખતે પગની પાછળની પિંડી પર વજન આવે છે, ત્યાંની ગ્રન્થીઓ સક્રિય બને છે; જે અહો ભાવને તીવ્ર રૂપે પેદા કરશે.

કાયોત્સર્ગ મુદ્રા અને અન્ય મુદ્રાઓનો અભ્યાસ ધ્યાનાભ્યાસમાં પરિણમશે.

ચોથું ચરણ : તપશ્ચર્યા. બાહ્ય તપ અભ્યન્તર તપને પુષ્ટ કરશે અને વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય આદિ અભ્યન્તર તપ કર્મોને શિથિલ બનાવશે અને પર તરફ જવાની દિશા બંધ થશે. આત્મિક આનંદની દિવ્ય છોળો ઊડતી હોય ત્યાં પર તરફ જવાનું તો કેમ થઈ જ શકે ?

રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

હમણાં એક સાધકે સરસ તારણ આપેલું. એણે કહ્યું કે ભીતરનો રસ જેને પણ મળી ગયો, એ તો બહારની દુનિયામાં આવી જ નહિ શકે. આવવું પડશે અને એ આવશે તોય એનો રસ એમાં નહિ હોય. બાકી જે લોકો બહાર જ રહેતા હોય છે, તેમને ભીતરી રસનો આસ્વાદ મળ્યો જ નથી. પછી એ બહાર ફાંફાં ન મારે તો શું કરે ? દેખાઈ આવે કે ભીતરી રસની પેલી ઉણપને છાવરવા એ બહાર દોડી રહ્યો છે.

પાંચમું ચરણ સ્વરૂપરમણતાનું : કરુણા. પરમાં જવાનું આ એક દ્વાર મુનિએ ખુલ્લું રાખ્યું છે. કહો કે પ્રભુની આજ્ઞાએ એ દ્વાર ખુલ્લું રાખ્યું છે.

અલબત્ત, ભાવ કરુણા પણ ક્યારે કરવાની એ ગીતાર્થતાનો વિષય છે. જેનું પોતાનું કલ્યાણ હજુ અંકે સો થયું ન હોય એ બીજાનું કલ્યાણ કરવા જાય તો બેઉનું તળિયે બેસી જાય !

રામકૃષ્ણ પરમહંસ એક સરસ કથા કહેતા: કુંભ મેળામાં ગામડા ગામના રમણભાઈ ગયા. એમના મનમાં હતું કે ઘણા બધા સંતો મારા ગામમાં આવી ગયેલ છે; કોઈને કોઈ પરિચિત સંત તો મળશે જ. એમના તંબુમાં સ્થાન જમાવીશું. પરંતુ કોઈ પરિચિત સંત ન મળ્યા. છેલ્લે, રસ્તાની ધારે પોતાનો બિસ્તરો મૂકીને બેઠા ને ત્યાં જ એમના ગામના છગનભાઈને એમણે જોયા, એય ક્યાંક જગ્યા શોધતા' તા ને મેળ પડતો નહોતો. રમણભાઈ કહે : કેમ છગનભાઈ ! જગ્યા મળી ? છગનભાઈ : ના, ક્યાંય મેળ પડતો નથી. રમણભાઈ કહે : ક્યાંય મેળ ન પડે તો મારી જોડે આવી જજો !

રામકૃષ્ણ હસીને કહેતા: આજના ઘણા વક્તાઓને આ કક્ષામાં મૂકી શકાય. એમનું તો કલ્યાણ થયું ન હોય, અને બીજાનું કરવા નીકળી પડે. પછી કોઈ પ્રશંસા કરે ત્યારે અહંકારના થર પર થર જામે.

એક આચાર્ય ભગવંતને જ્યારે સંઘના અગ્રણીઓ ચાર્તુમાસ માટે શિષ્યો આપવાની વિનંતી કરતા ત્યારે તેઓ કહેતા: શિષ્યોને એક વાર પરિપક્વ થવા દો, પછી હું જરૂર તેઓને ચાર્તુર્માસાર્થ મોકલીશ. અને પછી તેઓશ્રી

ઉમેરતા: કાયા ઘડા જેવા શિષ્યો તમને આપીશ તો તમારું તો પાણી જશે, મરો ઘડો વહેકી જશે, ફૂટી જશે. તમારી પ્રશંસાને કારણે એને અહંકાર આવી જશે તો એની સાધનાના ઘડાનું શું થશે ?

સિદ્ધિ પછી જ, માટે, વિનિયોગની વાત શાસ્ત્રોએ કરી છે. સિદ્ધિ પછી જ તમે એ તત્ત્વ બીજાને આપી શકો.

સ્વરૂપરમણતાનું છઠ્ઠું ચરણ છે મૈત્રીભાવ. વ્યાપક મૈત્રી ભાવ. જેને આપણે ચેતના પ્રત્યેનો સમાદર, રેવરન્સ ફોર ધ લાઈફ કહી શકીએ.

આપણા યુગના સાધનામનીષી પૂ. પં. શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ સાહેબ કહેતા કે અગણિત જન્મોથી આપણે બે અપરાધો કરતા આવ્યા છીએ: ચેતના પ્રત્યે દ્વેષ અને જડ પ્રત્યે રાગ. હવે એનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ. અને તે છે ચેતના પ્રત્યે સમાદર. જડ જગત પ્રત્યે ઉદાસીન ભાવ.

સ્વરૂપમાં રમણતા જો આ છ ચરણોથી દેઢ થઈ; પરમાં જવાશે કેમ? અને તો પરની સ્મૃતિ ક્યાં રહેવાની ?

પરની અસર સાધક પર હાવી ન થાય એ માટે વિનોબાજીએ એક સરસ વાત કહેલી. એમણે કહેલું કે કોઈ પણ ઘટના ઘટે, પહેલી પાંચ મિનીટ તમારા પર એની અસર ન પડે એટલી સાવધાની જો તમે રાખી શકો તો....લગભગ તમે ઘટનાની અસરથી મુક્ત રહેશો.

કેવો મજાનો ટૂંકો માર્ગ !

ગચ્છઙ્ગ ણાયપુત્તે અસરણાણ પ્રભુ શુદ્ધ વર્તમાનમાં છે, જ્યાં ભૂતકાળની ઉપસર્ગોની ઘટનાની કોઈ સ્મૃતિ નથી.

પર-અસ્મૃતિ માટે શુદ્ધ વર્તમાન.

પર-અસ્મૃતિ માટે આત્મરમણતા.

[૯]

આધાર સૂત્ર

અહિયાસાં સયા સમિં ફાસાં વિરૂવરૂવાં ।

અરં રં અભિભૂય રીયં માહણે અબહુવાં ॥ ૧/૨/૧૦

(પ્રભુ સદા પંચ સમિતિ મય થઈને અનેક પ્રકારના કઠોર સ્પર્શોને સહન કરતા હતા.)

અરતિને અને રતિને છોડીને પ્રભુ સંયમપાલના કરે છે.

પ્રભુ અબહુવાદી હતા.)

સાધના સૂત્ર

- પરમ સાક્ષીભાવ
- મૌન : પરમાં ન જવું

~~~~~  
[૯] મૌન: આત્મભાવમાં ડૂબકી  
~~~~~

પરમાત્માનાં
વિહાર સમયે હોય
નીચાં ઢળેલા નયન,
અને ધ્યાન ટાણે હોય
નિમીલિત નયન.....

વિહાર પૂરો થાય
એટલે ધ્યાન.....
અને ધ્યાન પૂરું થયેલું હોય,
ત્યારે હોય
દૃષ્ટાભાવ.....

● ● ●

દૃષ્ટાભાવ સમયનાં
પ્રભુનાં નેત્રો...
નેત્રો અહીં ક્યાંક
તકાયેલ લાગે,

પણ પ્રભુ તો હોય દૂર, દૂર.

પોતાની અંદર.

● ● ●

સમિતિમાં લીન પ્રભુનું

દર્શન.....

કેટલું તો મોહક હતું એ !

પ્રભુની ભાષા સમિતિ

વચન ગુપ્તિ ભણી

ઢળેલી હતી.

પ્રભુ અબહુવાદી હતા.

● ● ●

પ્રભુનું બોલવાનું..... અદ્ભૂત હતું એ.

સાધના કાળમાં તો

ક્યારેક જ પ્રભુ બોલેલા.

અને પ્રભુનું મૌન...એય ક્યાં ઓછું અદ્ભૂત હતું !...

‘મધુરાધિપતેરપિલં મધુરમ્’.

માધુર્યના અધિપતિનું

બધું જ મધુરું, મધુરું.....

● ● ●

મૌનની મજાની વ્યાખ્યા જ્ઞાનસારે મૌનાષ્ટકમાં કરી છે: બહિર્ભાવમાં ન જવું તે છે સાધકનું મૌન. માત્ર શબ્દોનું મૌન હોય અને મન બહિર્ભાવમાં રાચતું હોય તો ખાળે ડૂચા ને દરવાજા ખુલ્લા જેવો ઘાટ થયો !

અંદરની દુનિયાનો એવો તો અનુભવ થઈ ગયો હોય કે બહિર્ભાવ છૂટી જ ગયેલો હોય.

શાન્તિનિકેતનના એક વિદ્યાર્થીને રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની સહી / ઓટોગ્રાફ લેવી હતી. પણ ટાગોર બહુ વ્યસ્ત રહે. એમાં એક દિવસ ગુરુદયાળ મલ્લિક મળી ગયા. પેલા વિદ્યાર્થીએ ઓટોગ્રાફ બૂક ધરી. મલ્લિકે લખ્યું : know thy self. (તારી જાતને ઓળખ.) અને સહી કરી. થોડા દિવસ પછી ટાગોર મળી ગયા. પેલાએ ઓટોગ્રાફ બૂક ધરી. ટાગોરે ઉપરનું વાક્ય વાંચ્યું અને લખ્યું: Forget thy self. (તારી જાતને તું ભૂલી જા.) સહી કરી આપી.

મજાનાં બે સાધના સૂત્ર થઈ ગયાં. વૈભાવિક સ્વરૂપને ભૂલી જવાનું અને પોતાના મૂળ રૂપમાં ઊંડે ઉતરવાનું.

સાધક બહાર રહેશે તોય શી રીતે રહેશે ? પૂજ્યપાદ આનન્દધનજી મહારાજ કહે છે એવા સાધક માટે: ‘સબ મેં હૈ ઔર સબ મેં નાહિં, તૂ નટ રૂપ અકેલો; આપ સ્વભાવ વિભાવે રમતો, તૂ ગુરુ ઔર તૂ ચેલો’... સાધક ઉપયોગ રૂપે, બહાર રહે પણ મૂર્ચ્છાના સ્તર પર એ કશામાં નથી. સ્વભાવ દશામાં હોય ત્યારે એ ગુરુની ભૂમિકામાં અને વિભાવ દશામાં હોય તો શિષ્યની ભૂમિકામાં.

વિભાવની ધારામાંથી સ્વભાવની ધારામાં જવું એ જ સાધકની ભીતરી ગુરુત્વને પુષ્ટ કરવાની પ્રક્રિયા.

મહાભારતનું યુદ્ધ પુરુ થયું. શ્રી કૃષ્ણ અર્જુનને કહે છે : નીચે ઊતર ! અર્જુન કહે : પહેલાં આપ ઉતરો ! શ્રી કૃષ્ણ લાલ આંખ કરી કહે છે: ઊતર! અર્જુન રથ માંથી નીચે ઊતર્યો અને રથ સળગી ગયો !

ગુરુના કર્તૃત્વના સન્દર્ભમાં લઈએ તો આ કથા બહુજ મોહક લાગશે. કાર્ય પરં થતાં ગુરુ કર્તૃત્વના રથને મૂકી દે છે. હકીકતમાં કાર્ય કરતી વખતેય તેઓ કર્તૃત્વમાં ક્યાં હોય છે ?

પરંપરાની એક મજાની વાત યાદ આવે. યોગની ક્રિયામાં જ્યારે આગમ ગ્રન્થનાં સૂત્રોની અનુજ્ઞા શિષ્યને આપવાની હોય છે કે પંન્યાસ પદવી કે આચાર્ય

પદવી માટેની અનુજ્ઞા આપવાની હોય છે ત્યારે ગુરુ કહેતા હોય છે :
‘ખમાસમણાણં હત્યેણં...’ મુનિવરોના હાથે આ સૂત્ર કે પદવી તને આપું છું. હું
આપું છું, પણ મહામુનિઓના હાથે...એમના વરદ હસ્તે તને આ મળી રહ્યું છે.

કેટલી મઝાની પરંપરા !

‘પુદ્ગલેષ્વપ્રવૃત્તિસ્તુ યોગાનાં મૌનમુત્તમમ્’ કહીને જ્ઞાનસાર બહિર્ભાવમાં
ન જવાની પ્રક્રિયાને મૌન કહે છે.

સાધકનો આ પરમ સાક્ષી ભાવ છે.

ઘટનાઓનું ઘોડાપૂર વહેતું હોય બહિર્ભાવની નદીમાં, અને એ કાંઠે,
બેસીને જોતા હોય. ઘટનાઓના ઘોડાપૂરમાં ફંગોળાવાનો એનો અનુભવ હતો.
જેમાં હતી પીડા જ પીડા. આજે ઘટનાઓને જોવાની છે. સાગરમાં ઊડે
ઊડે સબમરિનમાં બેસી તેના કાચમાંથી પાણીના વૈભવને અને વિકરાળ
જળચર જીવોને જોવાના: એક છાંટોય પાણીનો ન અડે તે રીતે.

શ્રેણિક મહારાજાની યાદ આવે. મગધના એ ભૂતકાલીન સમ્રાટને આજે
દીકરાને હાથે બંદીખાનામાં પુરાવું પડ્યું છે. રોજના પચાસ ફટકા બરડા
પર પડે છે. અને છતાં તેઓ આનંદમાં છે. પ્રભુ પાસેથી સાક્ષીભાવની દીક્ષા
તેઓ પામેલા હતા ને !

એમને જોતાં લાગે કે ફટકા લાગવાની પ્રક્રિયા ક્યાંક દૂર દૂર ચાલી
રહેલી હોય. જેની જોડે પોતાને કોઈ સંબંધ ન હોય. એમને સંબંધ હતો
પરમાત્મા સાથે, તેમનાં વચનો સાથે.

ભગવાનનું મૌન: સાક્ષીભાવનું પરમ સૂત્ર. ભગવાન મૌનમાં રહેતા હતા
એવું તો ઘણી જગ્યાએ આવે છે. અહીં શબ્દ આવ્યો છે: અબહુવાદી. પ્રભુ
વધુ બોલતા ન હતા.

પણ આ અબહુવાદિતાનાં મૂળ પણ અન્તર્ભાવમાં જ હતા. બોલાયું પણ
ભીતર આછી સી લકીર પણ નહોતી કે હું આ બોલ્યો.

એક સાધનાચાર્યે કહેલી વાત મને યાદ આવે છે: મને એમણે કહેલું કે સાધનામાં જતાં પહેલાં ૧૦ થી ૧૫ મિનીટ મૌનમાં રહેવું. મેં એનું કારણ પૂછતાં એમણે કહ્યું : તમે કશુંક બોલીને સાધનામાં પ્રવેશશો ત્યારે એ શક્યતા રહે છે કે તમારું મન ૧૦ થી ૧૫ મિનીટ સુધી છેલ્લે બોલાયેલા શબ્દો પર કેન્દ્રિત થયા કરશે કે આને બદલે આમ બોલાયું હોય તો સારું હતું....

આપણા માટે આવું રહેશે જ. પ્રભુ બોલતા હતા છતાં અંદર કોઈ લકીર પેદા નથી થતી : લકીર ઊભી થાય એ માટે અહમ્ જોઈએ ને !

‘પ્રશમરતિ’ પ્રકરણે સાધકને આ સન્દર્ભમાં સરસ શીખ આપી છે: ‘દૃઢતામુપૈતિ વૈરાગ્યભાવના યેન યેન ભાવેન....’ ધારો કે તમે બોલી રહ્યા છો. પ્રભુના ઐશ્વર્યની વાતો કરો છો યા સાધનાજગતની સૂક્ષ્મતા પર બોલી રહ્યા છો. પણ ત્યાં, મારી પ્રસ્તુતિ કેટલી તો સટીક છે; આવો ભાવ આવી ગયો તો...? પ્રશમરતિ કહેશે કે સાધકે અહીં અટકી જવું જોઈએ. સાધક મન, વચન, કાયાના તે જ યોગોમાં જાય; જેમાં એની વૈરાગ્યભાવના પ્રબળ થઈ ઊઠે.

આન્તર નિરીક્ષણ સાધકનું તીવ્ર જોઈશે. જે ક્ષણે બોલતા અહંકાર પેદા થયો એવું લાગે, તરત જ બોલવાનું બંધ થવું જોઈએ.

પ્રભુ અબહુવાદી હતા. મતલબ કે ખપ પૂરતું જ, અનિવાર્ય રીતે જરૂરી હોય તો જ, સાધના કાળમાં પ્રભુ બોલેલા.

સાધકના સન્દર્ભમાં અબહુવાદિતા કેવી હોય ? મને એક ઘટના યાદ આવે છે. આશ્રમમાં નવો ભક્ત આવેલો. સાંજે એને ખ્યાલ આવ્યો કે સવારના ૧ થી ૧૧ કલાક ગુરુજી પોતાના પટ્ટ શિષ્ય સાથે પ્રાતઃ ભ્રમણ કરે છે.

ભક્તને થયું કે ગુરુજી તો કેવીય જ્ઞાનની વાતો રસ્તામાં કરશે. પોતાને પ્રાતઃ ભ્રમણમાં સામેલ થવાનું મળે તો કેવું સારું ! એણે પટ્ટ શિષ્યને પૂછ્યું. પટ્ટશિષ્યે ગુરુજીને પૂછ્યું. ગુરુજીએ કહ્યું : એને કહેજે, મૌનમાં આપણી

સાથે રહે. બોલે નહિ. પટ્ટશિષ્યે ભક્તને આ વાત કરી. બીજી સવારે ભક્ત પણ પ્રાતઃ ભ્રમણમાં જોડાયો.

દોઢ કલાક ગુરુજી ફર્યા. અનુભૂતિની ધારાના એ માણસ. અભિવ્યક્તિથી તો જોજન દૂર. મૌનમાં જ તેઓ ચાલે છે. એક જગ્યાએ સરસ દેશ્ય હતું અને પેલો ભક્ત બોલી ઉઠ્યો: વાહ ! કેટલું સરસ દેશ્ય ! માત્ર એક જ વાક્ય એ દોઢ કલાકમાં બોલેલો.

બીજા દિવસના પ્રાતઃ ભ્રમણ માટેની એની રજા ગુરુજી પાસે પટ્ટશિષ્યે માગી ત્યારે ગુરુજીએ ના પાડી : એ બકબકિયાની જરૂર નથી.

વિના જરૂરતે એક વાક્ય બોલનારને પણ એમણે બહુવાદીમાં ખતવેલો. આ છે સાધકની સાવધાની.

સાધના સૂત્ર સમિતિને આત્મલીનતાના એ પ્રદેશમાં લઈ જનાર કહે છે, જ્યાં રતિ કે અરતિનો પ્રવેશ સુદ્ધાં નથી...

‘અહિયાસૅ સયા સમિૅ, ફાસાઈં વિરૂવરૂવાઈં’. ગમે તેવા શબ્દો કે ગમે તેવી દુર્ગન્ધ કે દુઃસ્પર્શ સમિતિની ભીતરી લીનતામાં ખલેલ પહોંચાડી શકે તેમ નહોતા.

પ્રભુ ! અમને આત્મલીનતાની આ ક્ષણો આપો ને !

પંચ સમિતિમય હતા પ્રભુ.

સમિતિ...આનંદ જ આનંદ. નથી રતિ કે નથી અરતિ . રતિ અરતિ મનનાં સ્તરની વાત છે. સમિતિ છે અર્તભાવનું સ્તર.

ભિક્ષા મળી તો સંયમવૃદ્ધિ. ન મળી તો છે તપોવૃદ્ધિ. અહીં પ્રાપ્તિ જ પ્રાપ્તિ છે.

પરમ પાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના એક ગાથાસૂત્રનું સ્મરણ થઈ આવે છે: માય ચંડાલીયં કાસી, બહુયં માય આલવે; કાલેણ ચ અહિજિત્તા, તઓ જ્ઞાણજ્ઞ ઇગઓ ॥ ગુરુની કરુણા સાધકને કેવો તો ઊચકે છે એનું આ મઝાનું

સૂક્ત છે. એવો સાધક છે કે જે ક્રોધમાં આવીને સાયું-જુદું, જેમ તેમ બોલી નાખે છે... ગુરુ કહે છે : તું આવું ન બોલીશ... બીજા ચરણે ગુરુ એને કહે છે: તું ઘણું ન બોલતો ! ત્રીજું ચરણ બહુજ મઝાનું છે: તારે બોલવું જ હોય તો તું સ્વાધ્યાય કર ને ! બોલવાની ઈચ્છા સંતોષાઈ જાય અને સ્વાધ્યાયનો લાભ મળે !

ચોથા ચરણે ગુરુ કહે છે: સ્વાધ્યાયને તું ધ્યાન સાથે સાંકળી લે. એકાન્તમાં જઈને તું ધ્યાન કર ! ગુરુની કરુણા સાધકને કેવી રીતે ઊચકે છે !

ઉપરના ત્રીજા ચરણમાં સ્વાધ્યાય આવેલ. ભક્તિના આયામમાં પ્રભુ સાથેનો વાર્તાલાપ આ ચરણમાં આવી શકે.

ભક્ત કહે છે : ‘અન્તર્યામી સવિ લહો, અમ મનની જે છે વાત હો’... પ્રભુ તમે અન્તર્યામી છો અને એથી મારા મનના બધા વિચારોને આપ જાણો છે. અહીં એ પ્રશ્ન થાય કે તો પછી ભક્ત સ્તવનાઓ શા માટે ગાય છે ? પ્રભુ સાથે વાર્તાલાપ કેમ કરે છે ?

ઉત્તર મઝાનો અપાયો છે. ભક્તને બોલવાનું મન થાય તો એ પ્રભુ સાથે જ બોલે છે. એ સિવાય કોઈની સાથે બોલવાનું એને મન થતું નથી.

[૧૦]

આધાર સૂત્ર

સંબુદ્ધમાણે પુણરવિ આસિંસુ ભગવં ઉદ્ઘાણ ।

ણિવ્વમ્મ ઇગયા રાઓ બહિં ચંકમિયા મુહુત્તાગં ॥ ૧/૨/૬

(પ્રભુ ક્ષણભર નિદ્રા લઈને જાગૃત થઈને ધ્યાનમાં બેસી જતા.

ક્યારેક (નિદ્રાને ભગાવવા માટે) પ્રભુ રાત્રે મુહૂર્ત સુધી બહાર જઈ આવતા.)

નિદ્ધં વિ ણો પગામાણ, સેવઙ્ગ ભગવં ઉદ્ઘાણ ।

જગ્ગાવઙ્ગ અપ્પાણં ઇસિં સાઙ્ગ અપહિણ્ણે ॥

(ભગવાન વધુ નિદ્રા નહોતા કરતા. સહેજ નિદ્રા આવે ત્યારે પ્રભુ ઊભા થઈ જતા. મારે નિદ્રા લેવી છે આવો વિચાર ક્યારેય પ્રભુએ નથી કર્યો.)

સાધના સૂત્ર

- કોન્સ્યસ સ્લીપ (હોશ પૂર્ણ નિદ્રા)ના પ્રયોગો
- ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રે આપેલ દૈનિક સાધનાક્રમ
- અપ્રમાદને વેગવંતું બનાવતાં પ્રાયોગિક ચરણો

~ ~ ~ ~ ~
[૧૦] ધ્યાન એટલે પૂરી જાગૃત્તિ
~ ~ ~ ~ ~

પૂજ્ય પદ્મવિજય મહારાજની

નવપદની પૂજાની પંક્તિ

‘સાડા બાર વરસ જિન ઉત્તમ, વીરજી ભૂમિ ન ઠાયા હો -’

ને બંધ આંખે , ભીની આંખે

સ્મરીએ ત્યારે

પ્રભુની સાધનાનું એક

મનોરમ દેશ્ય ખડું થાય.

ભીની આંખે પ્રાર્થના કરવાનું

મન થાય:

પ્રભુ ! આ અપ્રમાદના

સમંદરમાંથી ખોબો જળ તો

અમને આપો !

નિદ્રા આવી ન આવી ને

પ્રભુ તેને દૂર ફગાવી દેતા.

નિદ્રાને દૂર કરવાના

કેવા સરસ કીમિયા
 પ્રભુએ આપણને બતાવ્યાઃ
 નિદ્રા આવે તો ઊભા થઈ જાવ.
 ક્યારેક દૂર દૂર પાદચારી
 કરી આવો.

નિદ્રાને છૂ થયે જ છૂટકો !
 પ્રભુ આપ તો અપ્રમાદી
 હતા જ...
 આપની આ ભિન્ન ભિન્ન
 મધુરી ચેષ્ટાઓ
 અમને અપ્રમાદ ભણી
 પ્રેરિત કરી શકે છે.....
 આ ઈશારો અમારા
 માટે જ હશે... એમ માનું છું.
 વન્દન આપનાં ચરણોમાં.

કોન્સ્યસ સ્લીપ (જાગૃત નિદ્રા)નો એક પ્રયોગ તમેય કરી શકો : સવારે ચાર વાગે જાગવાનું છે. રાત્રે નક્કી કરી લ્યો. તમારી આંખ પરોઢિયે ચાર વાગ્યે ખૂલી જશે.

પટેલ હરિભાઈ ઝોટાણાના પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ચાતુર્માસમાં પ્રવચન સાંભળવા આવતા. તેઓ મૌનમાં જ રહેતા. અને સતત રામ-નામનો જાપ કર્યા કરતા. એક વાર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ તેમને પૂછ્યું : હરિભાઈ ! દિવસે તો તમારો જાપ ચાલુ જ હોય છે. રાત્રે ચાલુ રહે છે ? ભક્તનો પ્રત્યુત્તર કેવો તો નમ્ર હોય છે ! એમણે સ્લેટમાં લખીને જવાબ વાળ્યો : ગુરુજી,

રાત્રે પણ જાપ ચાલતો હશે તેમ હું માનુ છું. કારણ કે બાથરૂમ જવા માટે જ્યારે ઊઠું છું. ત્યારે જાપ ચાલતો હોય છે.

આપણી પરંપરામાં એક સરસ પદ્ધતિનો ઉલ્લેખ છે. સાધુ રાત્રે દેહચિન્તા જઈ (બાથરૂમ જઈ) આવીને ઈર્યાવહી તો કરે જ. પણ એ પછીય ૨૦૦-૪૦૦ ગાથાનો સ્વાધ્યાય કરે. જેટલી વાર રાત્રે દેહચિન્તા માટે ઊઠે; આ વિધિ કરે. એટલા માટે કે અવ્યેતન મનમાં પણ આ જ બધું ઊતર્યા કરે.

શરીર ઊંઘતું હશે ત્યારેય આપણે જાગતા હોઈએ. શરીર થાકી ગયું ; એ ઊંઘી જાય; સાધક હોશમાં હોય...

અઘરું જરૂર છે આ; અશક્ય નથી.

તમારો આ એક અનુભવ હશે : રેલ્વેની સાંકડી બર્થ પર રાત્રે સૂવાનું હોય. આમ ભલે રાત્રે પથારીમાં આળોટવાની ટેવ હોય પણ તે રાત્રે અંદર સૂચના અપાઈ ગઈ કે પાટલી નાની છે, આળોટવા ગયા તો નીચે પડાઈ જશે... તમે પાટલી પરથી નીચે નહિ જ પડો.

તમારા સ્તર પરની આ કોન્સ્યસ સ્લીપ (હોશ પૂર્વકની નિદ્રા) છે.

સંથારા પોરિસિમાં 'અતરંત પમજજએ ભૂમિં' ની જે વાત છે, તે પણ આ સ્તરની જ છે. સંથારા પોરિસિનું એ સૂત્ર મનમાં ઊંડે, સજેસનના રૂપમાં જવું જોઈએ કે જ્યારે જ્યારે પણ મારે પડખું ફેરવવું છે, હું તે જગ્યાને ઓઘા કે ચરવાળાથી પૂંજીને પછી જ પડખું ફેરવીશ.

પરમ પાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર રાત્રિના ચાર પ્રહરો માટેનો સાધનાક્રમ આ રીતે આપે છે: પહેલા પહોરમાં સ્વાધ્યાય, બીજામાં ધ્યાન. ત્રીજામાં નિદ્રામુક્તિ અને ચોથા પ્રહરમાં સ્વાધ્યાય.

ટીકાગ્રન્થો પરથી એવું લાગે કે જ્યારે ધ્યાન જીવંત પરિપાટી રૂપ હતું ત્યારે બીજા પ્રહરમાં ધ્યાન મુનિવરો કરતા. હમણાંના સમયમાં એ સમયને અર્થ પોરિસી રૂપ ગણીએ છીએ. અર્થનં ચિન્તન.

મઝાની વાત એ છે કે બીજા પ્રહરમાં ચાલુ થયેલું ધ્યાન ત્રીજા પ્રહરે પણ ચાલુ હોય તો વગર નિદ્રાએ નિદ્રામોક્ષ થઈ જાય ! કારણ કે નિદ્રા જે કામ કરે છે તે કામ ધ્યાન વધુ સારી રીતે કરે છે.

ઘસઘસાટ ઊંઘમાં વિકલ્પો નથી હોતા અને એથી મન તરોતાજું બની જાય છે. ધ્યાન તો નિર્વિકલ્પ સ્થિતિની પૃષ્ઠભૂ પરનો હોશ - સ્વગુણ સ્થિતિ છે. દિવસની પણ થકાવટ કાર્યો કરતાં વિકલ્પોની વધુ છે. કાર્યથી શરીર થાકે, થોડીવારમાં બીજા કાર્યમાં જતાં તાજગી આવી જશે. રમતના મેદાન પર કૂદા કૂદ કરીને ફેશ થઈ શકે છે.

સાધક વિકલ્પોના થાકને સ્પષ્ટતયા અનુભવે છે. એક સાધકની કેફિયત મને યાદ આવે છે. એમણે કહેલું : બૌદ્ધિકો સમક્ષ બોલવું હોય - ટુ ધ પોઈન્ટ - બે ત્રણ કલાક સુધી; થાક લાગે છે. પણ થોડીવાર નિર્વિકલ્પ દશામાં જઈને તાજગી મેળવી શકાય છે.

દિવસના ચાર પ્રહરનો સાધના ક્રમ આ રીતે અપાયો છે: પહેલા પ્રહરે સ્વાધ્યાય, બીજામાં ધ્યાન (અત્યારની પરંપરા પ્રમાણે અર્થાનુપ્રેક્ષા), ત્રીજા પ્રહરે દેહ ચિન્તા (ગોચરી, વિહાર આદિ), ચોથા પ્રહરમાં ફરી સ્વાધ્યાય.

અહીં એક પ્રશ્ન એ થઈ શકે કે પહેલા પ્રહરમાં સ્વાધ્યાય અને બીજા પ્રહરમાં ધ્યાન એવું કેમ ? પહેલા પ્રહરમાં (સૂર્યોદયથી લગભગ ત્રણ કલાક), જ્યારે ઠંડો સમય હોય, વાતાવરણ પણ શાન્ત હોય ધ્યાન કેમ નહિ ?

ઉત્તર એ મળે છે કે અહીં સ્વાધ્યાય ધ્યાનની પૃષ્ઠભૂ રૂપે આવેલ છે. ત્રણેક કલાક ઘોષ (અવાજ) પૂર્વક ગોખવાથી મન શાન્ત થાય, નિર્વિકલ્પ બને,

આ એક પ્રયોગ કરવા જેવો છે. મનમાં વિકલ્પો ઘણા ઊભરાતા હોય ત્યારે સહેજ મોટેથી નવકાર મન્ત્ર આદિને ગણવા. તમારા કાન પર એ શબ્દો અથડાવાથી વિકલ્પો ઓછા થશે, તેમનો વેગ તૂટશે. અહીં મન્ત્ર સ્પીડ બ્રેકરના રૂપમાં કામમાં લેવાયો.

મન્ત્ર શબ્દના બે નિરુક્ત અપાયા છે. મનનાત્ ત્રાણાચ્ચ મન્ત્રઃ એ એક નિરુક્ત છે. અનુપ્રેક્ષા પણ થાય અને એ અનુપ્રેક્ષા દ્વારા રક્ષણ (પરમાં, વિભાવમાં જતા મનને રોકી રાખવાનું કામ) પણ થાય. આ થયું મન્ત્રનું કામ.

બીજું નિરુક્ત આ છે : મનનાત્ ત્રાયતે ઇતિ મન્ત્રઃ । જે વિચારના ચક્રમાંથી સાધકને મુક્ત કરે તે મન્ત્ર. મન્ત્ર અહીં શી રીતે કાર્ય કરે છે તે સમજવું રસપ્રદ થઈ પડશે.

પંખો બંધ હોય અને તમે એના બે પાંખિયા વચ્ચે હાથ નાખી શકો. પણ સ્પીડથી પંખો ફરતો હોય ત્યારે...? ત્યારે એક પાંખિયા અને બીજા પાંખિયા વચ્ચેની જગ્યા મળતી નથી. કારણ કે ઝડપથી પાંખિયા ફરે છે. તો, મન્ત્રમયી તમારી ચેતના બનેલી હોય, વિચારો કઈ રીતે આવી શકશે?

પ્રભુના અપ્રમાદ સૂત્રને આપણે જોઈ રહ્યા છીએ. સાડા બાર વરસના સાધના કાળમાં પ્રભુની નિદ્રાનો સમય ૪૮ મિનીટનો થયો છે. એમાં પણ પ્રભુ લાંબા પગ કરીને સૂતા નથી કે પલોઠી વાળીને પ્રભુ બેઠા નથી.

આસનોના સ્તર પર આ અપ્રમાદ સૂત્રને જોઈએ તો પલોઠી વાળીને બેસવાને બદલે ઉત્કટુકાસન ને વીરાસન એ બધાં આસનો અપ્રમાદ માટે સારાં છે.

જિનમુદ્રાને (ઊભા ઊભા કાયોત્સર્ગ ધ્યાને રહેવાની મુદ્રાને) શ્રેષ્ઠ કહેવાઈ છે, તેમાંય અપ્રમાદનો જ સન્દર્ભ છે.

આપણા યુગના શ્રેષ્ઠ કાયોત્સર્ગ સાધક શ્રી હિમ્મતભાઈ બેડાવાળા આખી રાત કાયોત્સર્ગ ધ્યાનમાં રહેતા હતા.

મુદ્રા, આસન જરૂર મહત્વનું પાસું છે. પણ સાધકની જાગૃતિ એ વિશિષ્ટ મહત્વની વાત છે. આસન એટલા માટે મહત્વપૂર્ણ બાબત છે કે ત્યાં શરીરની અમુક ચોક્કસ ગ્રંથિઓ (ગ્લેન્ડ્ઝ) ને સક્રિય બનાવવામાં આવે છે. જેમ કે ચૈત્યવંદના વખતે પગની પિંડી પર શરીરનો ભાર આવતા તે પ્રદેશની ગ્લેન્ડ્ઝ સક્રિય બને છે. આ એ ગ્રંથિઓ છે, જે અહોભાવને વધારે છે.

ધ્યાન એટલે નિર્વિકલ્પતાની પૃષ્ઠભૂ પર હોશ - સ્વગુણ સ્થિતિ અને કાયોત્સર્ગ એટલે ત્રિગુણિ પાલનની પૃષ્ઠભૂ પર ધ્યાન.

‘ઈર્યા એટલે જ ધ્યાન’ એ પ્રકરણમાં જોયું તેમ ચાલતાં ચાલતાં ધ્યાન હોઈ શકે છે; પણ કાયોત્સર્ગમાં તો મન વચન કાયાના યોગોની સ્થિરતા જરૂરી છે.

કાયોત્સર્ગ: કાયાભાવથી ઉપર ઊઠવું. વિદેહી બનવું. પૂજ્યપાદ આનન્દધનજી મહારાજના શબ્દોમાં, કાયાના સાક્ષી બની જવું. બહારી તમામ ઘટનાઓના માત્ર દ્રષ્ટા બનવું.

પરમ પાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં નમિ રાજર્ષિની ઈન્દ્રે કરેલી પરીક્ષાનું વર્ણન આવે છે. રાજધાની મિથિલાનગરીને આગની લપેટોમાં સળગતી દેખાડે છે ઈન્દ્ર પોતાની દેવીશક્તિથી અને નમિરાજર્ષિ કહે છે : ‘મિહિલાણ ડજ્ઝમાણીણ ન મે ડજ્ઝઙ્ગ કિંચણ...’ મિથિલા બળે છે, એમાં મારું કંઈ બળતું નથી. નગરી સાથેનું મમત્વ દૂર સરી ગયું છે ને ! સાધકનો કેવો આ અપ્રમાદ!

પહેલું સાધના સૂત્ર અપ્રમાદને આત્મસાત્ કરવા માટેનો એક મઝાનો આયામ બતાવે છે: ‘ણિક્કલમ્મ ઇગયા રાઓ....’ પ્રમાદને ભગાવવા પ્રભુ થોડુંક ચંકમણ / પાદચારી કરી લેતા. નિદ્રાને છૂ થયે છૂટકો ! આપણા સ્તર પર આ સૂત્રને પ્રાયોગિક રીતે ખોલીને સરસ માર્ગદર્શન મેળવી શકીએ.

બીજું સાધના સૂત્ર પણ અપ્રમાદના પ્રાયોગિક આયામને ચર્ચે છે, જેમાં બેઠા બેઠા ઊંઘ આવી જતાં સાધક ઊભો થઈ અપ્રમાદયાત્રાને આગળ વધારી શકે તેમ જણાવ્યું છે.

પ્રભુ ! તમારી સાધનાનાં આ સૂત્રો બરોબર વાંચતાં કે ભીતર ઉતારતાં અમારી સાધના પણ દોડવા માંડે એવું કરો ને !

[૧૧]

આધાર સૂત્ર

સિસિરંસિ અદ્વપડિવન્ને તં વોસિરિજ્જ વત્થમણગારે ।

પસારિત્તુ બાહું પરવક્કમે નો અવલંબિયા खंधम्मि ॥ ૧/૨/૨૨

(શિયાળામાં, માર્ગમાં, દેવદૂષ્ય રૂપી એક વસ્ત્રને પણ ત્યાગીને હાથ પહોળા કરીને પ્રભુ રહેતા. ઠંડીથી બચવા હાથને ખભા સાથે દબાવીને પણ પ્રભુ રહેતા નહોતા.)

તંસિ ભગવં અપડિન્ને અહે વિગડે અહિયાસા ।

દવિા નિવ્વખમ્મ ઇગયા રાઓ ઠાઠ્ઠા ભગવં સમિયા । ૧/૨/૧૫

(આવી સખત ઠંડીમાં પણ પ્રભુ દિવાલ કે છતવગરની જગ્યામાં રહેતા. સંયમપરાયણ પ્રભુ રાત્રે બહાર નીકળીને થોડી વાર પછી ફરી વસતિમાં આવીને ઠંડીને સહન કરતા.)

સિસિરંમિ ઇગયા ભગવં છાયા ઇઝાઠ્ઠા આસીય । ૧/૪/૩

(ઠંડીમાં પણ છાંયડામાં - વૃક્ષની છાયામાં પ્રભુ ધ્યાન ધરતા હતા.)

સાધના સૂત્ર

- સાધનાની સૂક્ષ્મતા
- બોડી ટ્રીટમેન્ટનાં સૂત્રો

~ ~ ~ ~ ~
[૧૧] લક્ષ્ય-પ્રતિબદ્ધતા
~ ~ ~ ~ ~

રાતની ઠંડીનો સમય....

પ્રભુની સાધના

એ સૂમસામ સમયમાં

સરસ રીતે આગળ

ધપતી.

પ્રભુની આ દિવ્ય સાધના.....

નહોતું એને સ્થળનું બન્ધન.

નહોતું ત્યાં કાળનું બન્ધન.

સ્થળ તૂટેલી ઝૂંપડીથી

લગાવીને

છત વગરનું ખંડેર

કે વૃક્ષ રહેતું.

ઠંડીના સમયમાં

સાંચ...સાંચ કરતી હવા વહેતી.

પણ, પ્રભુની સાધનાને
એ કોઈ જ રીતે
અસર કરી શકતી નહોતી.

• • •

ક્યારેક અતિશય ઠંડીમાં
પ્રભુ એ ખંડેરમાંથી
બહાર, ખુલ્લા યોગાનમાં
પધારતા.
અને ત્યાંના સૂસવાતા
હવાના સપાટાને સહન કરી
ફરી ખંડેરમાં પ્રભુ પધારતા.

• • •

કદાચ
આ માર્ગ,
પ્રભુ ! આપે અમને
દિશા સૂચન માટે
આચરેલો, નહિ ?

• • •

જો કે,
આપની વાત તો પ્રભુ !
આપ જ જાણો...
અમને એમાં કાંઈ જ
ગતાગમ ન પડે.

યાદ આવે મહામહોપાધ્યાય
 યશોવિજય મહારાજ.
 પરતારક શાન્તિનાથ પ્રભુની
 સ્તવનામાં તેઓ કહે છે.
 ‘તાહરી ગત તું જાણે હો દેવ !
 સમરણ ભજન તે વાચક જસ
 કરે જી...’

સાડા ત્રણસો ગાથાના સ્તવન પર ટબો છે પૂ. પદ્મવિજય મહારાજનો.
 એ ટબામાં એક સરસ, રોમહર્ષક ઘટનાની નોંધ છે. એક મુનિરાજ સૂત્ર
 પોરિસિ પછી અર્થ પોરિસિમાં અર્થાનુપ્રેક્ષા કરી રહ્યા છે. સૂક્ષ્મ એ
 અર્થાનુપ્રેક્ષાની ક્ષણો ધ્યાનમાં પલટાઈ શકે તેમ છે.

ત્યાં ગુરુદેવે એ મુનિવરને ગોચરીએ જવાની આજ્ઞા આપી. ગુરુદેવની
 આજ્ઞા.. મુનિરાજ પાત્ર લઈ વહોરવા ચાલ્યા.

હવે જો અભિગ્રહો પૂર્વક ભિક્ષાની વિધિ એ કરે તો એટલી ભિક્ષા
 લાવતાં કલાક થઈ શકે. અને નિર્દોષ ગોચરી ૫-૭-૧૦ ઘરોમાંથી લઈ આવે
 તો ૧૫-૨૦ મિનીટમાં પાછા આવી શકાય. અને તો એ શક્યતા રહે કે
 ભિક્ષાનાં પાત્ર મૂકી, ગોચરી આલોવી એ મુનિ ધ્યાનની ધારામાં પ્રવેશી જાય.
 અને જો એકાદ કલાક ભિક્ષામાં જાય તો ધ્યાનની ધારાનું અનુસંધાન ન
 પણ થાય. તો મુનિ શું કરે ? જવાબ એ અપાયો છે કે ૧૫-૨૦ મિનીટમાં
 વહોરી આવી તેઓ ધ્યાનની ધારામાં પ્રવેશી જાય. કારણકે ધ્યાન જ સાધનાને
 સૂક્ષ્મ આયામ આપી શકે છે. અને મુનિ છે માત્ર સાધનાદષ્ટિક વ્યક્તિત્વ.

આવી બીજી એક ઘટનાની વાત યોગશતક ટીકામાં છે. મુનિ વહોરવા
 જાય ત્યારે સામાન્યતયા એષણાની શુદ્ધિ માટે કેટલાક પ્રશ્નો એમણે પૂછવા
 પડે. જેમ કે ઘર નાનું દેખાતું હોય, ૫-૭ સભ્યો રહેતા હોય એવું, રસોઈ

૨૦-૨૫ જણાની દેખાય છે. ત્યાં તે દિવસે આવેલા મુનિવરોની ભક્તિ માટેની આ દોષિત ગોચરી નથી ને ? આ જાણવા મુનિરાજે પૂછવું પડે કે આટલી રસોઈ કોના માટે છે ?

અહીં પ્રશ્ન એ છે કે આ મુનિરાજ સાધનાની સૂક્ષ્મ ધારામાં છે. ત્યાં એમને આટલું પણ પરમાં જવું પોષાય તેમ નથી. તો એ શું કરે ?

સરસ ઉત્તર અપાયો છે: વર્ષોથી એષણા શુદ્ધિ આદિ પ્રભુની આજ્ઞા આત્મસાત્ થયેલી હોઈ અનુમાનથી જ મુનિરાજને સદોષ-નિર્દોષ ગોચરીનો ખ્યાલ આવી જશે. અને એમણે પરમાં નહિ જવું પડે. તેઓ પોતાની સમરસની ધારામાં રહી શકશે. આ પણ સાધનારત વ્યક્તિત્વની વાત થઈ.

એક લક્ષ્ય નક્કી થઈ ગયું : માત્ર સાધના કરવાની છે... પછી એને બીજા અવરોધો ક્યારેય આવવાના નથી. આવે તો લાગવાના નથી.

સાંકડી દુકાનમાં આગળ ઘરાકો ખડકાઈ ગયા હોય. પંખો બંધ હોય. ગરમીનો દિવસ હોય. પણ વેપારીને નફો દેખાય છે, ગરમી દેખાતી નથી.

એક ગામમાં વિહાર કરતાં હું ગયેલો. ઉપાશ્રયની સામે જૈન ભાઈઓની કાપડની દુકાનો હતી. બપોરે મારા પ્રવચનમાં એ લોકો પણ આવેલા. મેં કહ્યું કે તમે લોકો દુન્યવી લાભ માટે કેટલી બધી મહેનત કરો છો ? એક ઘરાક આવે ને ૫-૧૫ તાકા પટકો, દેખાડો; ન લે તો ફરી પાછા મૂકો. ફરી બીજો ગ્રાહક.... મેં એમને ધર્મ આરાધના માટે પ્રેરણા આપી. પણ ખરેખર મેં મારી જાતને એ વખતે કહેલું કે જો હું મારી સાધના માટે આટલી ચીવટ રાખું તો મને કેટલો ફાયદો થાય ?

સાધકને નહિ ઠંડીનો ખ્યાલ રહે, નહિ ગરમીનો. ખ્યાલ એક જ રહેશે: સાધનાને તીવ્રતાથી આચરવાનો.

પરમ પાવન દશવૈકાલિક સૂત્રનું ગાથા સૂત્ર યાદ આવે છે : ‘આયાવયંતિ ગીઘ્દેસુ, હેમંતેસુ અવાઝડા; વાસાસુ પડિસંતીણા, સંજયા સુસમાહિયા....’ સાધુ રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

ખૂબ જ ઊંચી સમાધિમાં / સાતામાં હોય છે. એ માટેનું જે કારણ આપ્યું છે તે બહુ જ મજાનું છે.. અનુકૂળ સામગ્રીઓથી અનુકૂલન મળે એ ખ્યાલને અહીં તોડી નખાયો છે.

પાણી ઠંડું જોઈએ ને ચા ગરમાગરમ, ફડફડતી જોઈએ આ એક ખ્યાલ જ છે ને; જે સમાજે આપ્યો, વ્યક્તિએ સ્વીકાર્યો ને એ પ્રમાણે જીવનપદ્ધતિ ગોઠવી.

એક ચાની જ વાત લઈએ તો આપણે ત્યાં ખાંડ અને ચાની પત્તીને દુધમાં ઉકાળીને થતી ચા પીવાય છે તો એ સારી લાગે છે. પણ ચીન કે જપાનમાં લીંબુ નીચોવેલી ચા લોકો નાનપણથી પીતા હોય છે ત્યારે એ સારી લાગતી હોય છે.

ડો. રમણભાઈ શાહે ‘પાસપોર્ટની પાંખે’ માં આવા એક પોતાના અનુભવની વાત કરી છે. જાપાનની કોઈ ફેક્ટરીમાં એમને ચા આપવામાં આવી. તેઓ કહે છે કે એ ચાને એમણે જેમ તેમ કરીને, કડવી દવા પીતા હોય તેમ પીધેલી...

હવે દશવૈકાલિકનું ઉપરોક્ત ગાથાસૂત્ર કઈ રીતે આપણા ખ્યાલોને તોડે છે તે જોઈએ. ઉનાળામાં બપોરે તડકે બેસે છે સાધક. ‘આયાવયંતિ ગીમ્હેસુ...’ આતાપના લે છે. ઉનાળામાં હવાવાળું સ્થાન શોધવાની વાતને આમાં અવકાશ જ ક્યાં રહ્યો ? એવો સાધક ઉનાળામાં પતરાવાળું મકાન મળશેને રાજી થશે: વાહ ! સરસ. પરિષદને માણવાની મજા આવી !

‘હેમંતેસુ અવાઝડા’. શિયાળામાં એ ખુલ્લો થઈને પવનના સુસવાટામાં બેસશે. બદ્રીની યાત્રા કરીને આવેલ પ્રાણભાઈ દોશીએ ટાટ બાબાની વાત કરેલી. બદ્રીમાં જ્યારે શિયાળામાં કોઈ મનુષ્ય લગભગ ન હોય; ટાટ બાબા કંતાનના રૂમાલને વીંટાળીને બેઠા હોય. હિંદી ભાષામાં કંતાનને ટાટ કહે છે; એટલે તેઓ કંતાનને પહેરતા હોઈ ટાટ બાબા તરીકે ઓળખાય છે.

એમને પુછાય કે ઠંડી ન લાગે અહીં ? તેઓ માત્ર સ્મિત આપશે. અને પુછાય કે કોઈ અહીં યાત્રિક ન હોય; ભિક્ષાનું શું થાય ? તેઓ કહે છે :

દેનેવાલા એક હી હૈ... ઉપર વાલા ! શી ગજબની આસ્થા !

વર્ષા ઋતુમાં ગુફાની અંદર જઈને મુનિઓ ધ્યાન કરે... ‘વાસાસુ પડિસંલીળા’.

—અને માટે મુનિવરો સુસમાહિત છે. અનુકૂલનથી સુખ મળે આવા ખ્યાલોને તોડી નાખ્યા છે માટે..

આ પૃષ્ઠભૂ પર પ્રભુની લોકોત્તર સાધનાનું સૂત્ર જોઈએ... પ્રભુ કો’ક ખંડેરમાં છે. ઉપર છત નથી. ભીંતો પડું પડું થઈ રહી છે. ઠંડી હવા સૂસવાતી આવી રહી છે. ખભા પર રહેલું દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર પડી ગયેલું છે.

પ્રભુ એ બધાથી બેખબર પોતાની ભીતર ડૂબેલા છે. સૂત્ર સરસ રીતે ખૂલે છે : દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર ગયેલું છે. ઠંડી બેસુમાર છે. પ્રભુ પોતાના હાથ ખભા પર મૂકીને પણ ઊભા રહેતા નથી. ઉલટાનું, હાથ પહોળા કરીને રહે છે.

અહીં એક સૂત્ર બોડી-ટ્રીટમેન્ટનું મળે છે. શરીરને જેવી ટેવ પાડો એ રીતે ચાલે. ઘણા બધા મુનિવરોને અને સાધ્વીજીઓને જોયા છે કે જેઓ એક જ સાદી કાંબળી રાખે છે. શિયાળામાં, વિહારમાં — મકાન ક્યારેક ખુલ્લું પણ મળી શકે — એક કાંબળીથી તેઓ મજાથી ચલાવી લે છે.

આવા એક સાધકને મેં પૂછેલું : વિહારમાં, સંઘયાત્રાના તંબુમાં, ઠંડીનો કેવો અનુભવ થયેલો ? એમણે હસતાં હસતાં કહ્યું : ઠંડી વધુ હોય ત્યારે, પાછલી રાત્રે કાંબળી ઠંડીની ઝીક ન ઝીલી શકે ત્યારે બેસી જાઉં પન્નાસને : કાયોત્સર્ગમાં સાધનાની / અપ્રમાદની યાત્રા મજાથી ચાલે !

બીજા સૂત્રમાં બતાવેલી યુક્તિ આપણને કામ લાગે તેવી છે. બહુ ઠંડી છે અને પ્રભુ ખંડેરમાંથી ખુલ્લા યોગાનમાં પધારે છે. ત્યાં વધુ ઠંડી સહન કરી, ખંડેર ઘરમાં આવી ફરી સાધના શરૂ કરે છે.

આ પણ બોડી-ટ્રીટમેન્ટનું જ સૂત્ર છે. થોડીક વધુ પીડા શરીરની થોડી ઓછી થવાથી શરીરને તે પરિસ્થિતિ કમ્ફર્ટેબલ — સુવિધાજનક લાગે.

એક ખેડુત સંત પાસે આવ્યો. તેણે કહ્યું કે ખેતીવાડીની આવકમાંથી માંડ રોટલા-ભેગા થવાતું. ઘર નાનકડું છે. તકલીફ ઘણી પડે છે.

સંતે કહ્યું : કેટલા સભ્યો કુટુંબમાં ? આઠ.. ઘેટા-બકરાં કેટલા ? ૧૦. તેમને ક્યાં રાખો ? બહાર, વાડામાં. સંતે કહ્યું : અઠવાડિયા માટે એક પ્રયોગ કરો. ઘેટા-બકરાંને પણ ઘરમાં રાખો. ખેડુત સમજ્યો કે બાપજી કંઈક મંત્રવિધિ બતાવે છે. એણે તે પ્રમાણે કરવાનું શરૂ કર્યું. નાનકડું ઘર. શિયાળામાં ઘરના સભ્યો માંડ માંડ સૂતા હતા. ત્યાં ઘેટા-બકરાં વધ્યાં. પણ વિધિ એટલે વિધિ. અઠવાડિયું પૂરું કર્યું. ૮મા દિવસે બાપજી પાસે ફરી ખેડુત આવ્યો. બાપજી કહે : આજે ઘેટા-બકરાંને વાડામાં બાંધજો. એ દિવસે ખેડુતને અને એના દીકરાને પોતાનું ઘર મોટું લાગ્યું !

ત્રીજું સૂત્ર પણ મઝાનું છે. ઠંડીમાં પ્રભુ તડકે ઊભા રહેવાને બદલે છાંયડે ઊભા રહેતા. અમુક સમયે અમુક રીતે જ રહેવાનું જોઈએ આવા શરીર-સૂત્રને તેમણે ગૂપચાવી નાખ્યું.

શરીરને, ઈન્દ્રિયોને, મનને ગૂપચાવવાની કેવી આ મઝા !

[૧૨]

આધાર સૂત્ર

અવિ સુદયં સુક્કં વા, સીયં પિંડં પુરાણકુમ્માસં ।

અદુ બુક્કસં પુલાગં વા, લબ્દે પિંડે અલબ્દે દવિણે ॥ ૮/૪/૧૩

(આહાર સ્નિગ્ધ હોય કે લુપ્ખો હોય કે ઠંડો હાય; વાસી અડદ હોય, વાસી ભાત હોય કે સત્યુ; આહાર મળે કે ન મળે; સારો મળે કે ખરાબ મળે; પ્રભુને બધું સમાન હતું.)

અદુ વાયસા દિગિહંત્તા, જે અન્ને રસેસિણો સત્તા ।

ઘાસેસણાણ ચિદ્વન્તિ સયયં નિવઙ્ગય પેહાણે ॥ ૮/૪/૧૦

(ભૂખથી પીડાયેલ કાગડા-કબૂતર આદિ જે પ્રાણીઓ આહારને કે પાણીને શોધવા જમીન પર ફરતા હોય; તેમને જોતાં પ્રભુ તેમને પીડા ન પહોંચે તે રીતે ધીમે ધીમે ગોચરી માટે ફરતા હતા.)

સાધના સૂત્ર

- પર રસ છુટે, પરમ રસ મળે
- દેહાધ્યાસ દૂર શી રીતે થાય ?

~~~~~  
[૧૨] પરમ રસ : મીઠો, મીઠો !  
~~~~~

મહાસતી રેવતીને આંગણે
સિંહ અણગાર પધાર્યા.
જ્યારે રેવતીને ખ્યાલ
આવ્યો કે
સિંહ અણગાર જે
ઔષધિ વહોરીને લઈ જશે
તેને ખૂદ મારા નાથ
— પ્રભુ વીર વાપરશે
ત્યારે મહાસતીના આનંદનો
કોઈ ઓર-છોર ન રહ્યો.

ઔષધિ
વહોરાવતાં થયેલી એ પાંચ-દશ
સેકન્ડોમાં મહાસતી
પરમ રસને ઘૂંટડે ઘૂંટડે
પી શકેલાં.

પ્રભુ ! આવો પરમરસ

અમને ય આપો ને !

પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજે પરમતારક શ્રી અભિનન્દન પ્રભુની સ્તવનામાં સાધકની મુમુક્ષાને ઉભારી છે : ‘ક્યું જાણે ક્યું બની આવશે, અભિનંદન રસ રીત ?’

પરમ-રસ મને શી રીતે મળશે ?

પરમ રસની વાતો સાંભળ્યા પછી સાધકનું હૃદય એના માટે ઉત્કંઠિત બની ઊઠ્યું છે. મને આ પરમ રસ મળશે ખરો ? કઈ રીતે મળશે ?

જરૂરી છે આ પ્રશ્નનું ભીતર ઝંકૃત થવું. પૂરું હૃદય એક મથામણથી ભરાયેલું હોય : જોઈએ માત્ર એ. પરમ રસ. એની અવેજીમાં કશું ન ચાલે. પણ એ શી રીતે મળે ?

મઝાનો જવાબ અપાયો : ‘પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગથી, કરવી જસુ પરતીત..’ પુદ્ગલના અનુભવનો ત્યાગ કરવાથી પરમરસ મળે. પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ પ્રતીતિની ધારાના માણસ છે. અને એથી તેઓ કહે છે કે તમે પોતે આનો અનુભવ કરી શકો.

‘પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગ.’ બહુ જ મઝાના મનોવૈજ્ઞાનિક આયામમાં આ વાત થઈ છે. પુદ્ગલ ત્યાગ નથી કહેવાયું. પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગ કહેવાયુ છે. ખાવાનું રહેશે; એનો અનુભવ ન રહેવો જોઈએ. કોઈ પૂછે : શું જમ્યા ? તમારે યાદ કરવું પડે.

શબ્દો પણ પૌદ્ગલિક ઘટના જ છે ને ! કો’કે કહ્યું : તમે બહુ સારા છો. બીજાએ કહ્યું : તમે બરોબર નથી... આ બેઉ વાક્યો પૌદ્ગલિક છે. તમે એને સાંભળી શકો. પણ પછી મનમાં એના કારણે રતિ-અરતિ ન થવી જોઈએ.

રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

સ્વામી શિવાનંદજીને એક સાધકે પૂછેલું : આપને કાંટો વાગે તો પીડા થાય ? સ્વામીજીએ હસતાં હસતાં કહેલું : બુદ્ધ કરતાં બુદ્ધને વધુ ખ્યાલ આવે.. પણ પછી ઉમેર્યું : પીડા થાય અમને, પરંતુ તેનું તાદાત્મ્ય ન હોય.

મન પરમય નહિ, પરમમય જ જોઈએ. સંત જ્ઞાનદેવ, સંત નામદેવ અને યોગિની મુક્તાબાઈ કાશીની યાત્રા કરી પાછા ફરતાં ગોરા કુંભારને ત્યાં ઊતર્યા.

ગોરા ભગતને ત્યાં કાચા ઘડાને ટીપવાનું ટપલું પડ્યું હતું. મુક્તાબાઈએ ભગતને પૂછ્યું : આપણેય ઘડા છીએ. આ ટપલાથી આપણે કાચા છીએ કે પાકા તે ખબર પડે ?

ભગત કહે : હા, ખબર પડે. અને લાગલું જ ટપલું મુક્તાબાઈના માથા પર લગાવ્યું. મુક્તાબાઈ ગોરા ભગતની ભીતરી સ્થિતિને જાણે છે અને એટલે હસે છે. પણ નામદેવ આ જોઈ ગુસ્સે થઈ ગયા. ભગત કહે : નામદેવ હજુ કાચો છે.

ગોરા ભગતનું આકલન સ્પષ્ટ હતું. માટી સાથે (દેહ રૂપી માટી સાથે) માટીનું (લોઢાના ટપલાનું) જોડાણ થયું, એ ઘટનાની નોંધ નામદેવે કેમ લીધી ? એનો અર્થ એ થયો કે હજુ એ પરમય છે; પરમમય નથી.

પર સાથેનું આ જોડાણ દૂર કેવી રીતે થાય ? દેહાધ્યાસ આદિ શી રીતે ટળે ?

એ માટે જોઈએ સ્વની અનુભૂતિ.

‘શાન્ત સુધારસ’ ની મઝાની પંક્તિ યાદ આવે : ‘ભાવય રે ! વપુરિદ-મત્તિમલિનમ્....’ શરીરની અશુચિમય દશાને ભાવિત કરવી જોઈએ સાધકે. શરીર ગંદું છે એવું સાંભળવા માત્રથી દેહાધ્યાસ જવાનો નથી. સો વાર સાંભળશો કે શરીર ગંદું છે; ને છતાં દેહરાગ હતો ત્યાં ને ત્યાં જ છે. તસુ ભાર પણ દૂર ખસક્યો નથી તે.

કચ્છી સંત ડાડા મેકરણ કહેતા : ‘અંદસેડા ન ભાંજસી સંદેસડા કહિયા..’ સાંભળવા માત્રથી સંશય હટતા નથી. મહો. યશોવિજયજી મહારાજ શ્રીપાળ રાસમાં કહે છે : ‘સંશય નવિ ભાંજે શ્રુતજાને.’ તો શી રીતે સંશય હટે ? મોહનું આ ઘેરું અંધારું શી રીતે ઓધું થાય ? સંશય : આત્મામાં દેહનો ભ્રમ. એ શી રીતે હટે ?

મહો. યશોવિજયજી મહારાજ શ્રીપાળ રાસમાં કહે છે : ‘હરવ્યો અનુભવ જોર હતો જે, મોહમલ્લ જગ બાંઠો; પરિ પરિ તેહના મર્મ દાખવી, ભારે કીધો ઉપરાંઠો રે..’ અનુભવે જગતમાં દુર્જેય કહેવાતા મોહમલ્લને હરાવ્યો. મલ્લયુદ્ધમાં હરીફની નિર્બળતાઓથી વ્યક્તિએ પરિચિત બનવું જોઈએ. અને મર્મસ્થળો પર એ રીતે પ્રહાર કરવા જોઈએ કે હરીફને પરાજિત થયે જ છૂટકો. અનુભવ મોહની નિર્બળતાઓને બતાવે છે. મર્મસ્થાનો પણ.

ડાડા મેકરણે કહેલું સૂત્ર હમણાં જોયું : ‘અંદસડા ન ભાંજસી સંદેસડા..’ એનું ઉત્તરાર્ધ—ઉત્તર રૂપે - મઝાનું છે : ‘કે હરિ આયા ભાંજસી, કે હરિ કે પાસ ગયા..’ પ્રભુનો પ્રસાદ તમને મળે ત્યારે એ સંદેહ જાય અથવા તો તમે પ્રભુ પાસે જાવ ત્યારે એ સંદેહ મિટે.

પ્રભુનો પ્રસાદ તમને શી રીતે મળે એની મોહક અભિવ્યક્તિ શ્રીપાળ રાસમાં પૂ. મહો. યશોવિજયજી મહારાજના શબ્દોમાં : ‘તૂઠો તૂઠો રે મુજ સાહિબ જગનો તૂઠો.. એ શ્રીપાળનો રાસ કરંતાં, અનુભવ અમૃત રસ વૂઠો રે..’ પરમાત્માનો પ્રસાદ એટલે અનુભવામૃતની વર્ષા. પરમ રસના અનરાધાર વરસાદમાં ભીંજાવાની મઝા..

‘પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગથી...’ પુદ્ગલાનુભાવનો ત્યાગ કરીને પરમરસ માણવો છે. પરમયતા છૂટી ગયેલી હોય; પરમમયતા આવી જ જાય.

અને પછી તો એવી પરમમયતા હોય છે કે પરનો ખ્યાલ સુદ્ધાં આવતો નથી.

સંત એક ગામમાં ગયેલા. એમના ઉતારાની સામેની જગ્યામાં રહેતો એક વિરોધી માણસ સંતની પ્રાર્થના ટાણે જ જોરશોરથી ઢોલ વગાડે.

શિષ્યોએ ગુરુદેવને કહ્યું : પ્રાર્થના સમયે જોરથી ઢોલ વાગે છે અને એ કારણે અમારું ધ્યાન પ્રાર્થનામાં રહી શકતું નથી. ગુરુએ નવાઈના ભાવ સાથે કહ્યું : ઢોલનો અવાજ...? મેં તો સાંભળ્યો નહિ. પ્રાર્થનાની પહેલી ક્ષણથી જ સંત એવા તો પ્રભુમય બની જતા કે ઢોલનો અવાજ પણ એમને સંભળાતો નહિ... અને તો જ પ્રભુની પદધ્વનિ સાંભળી શકાય ને ? મીરાં કહે છે : ‘સુનિ રે મૈં ને હરિ આવન કી આવાજ..’

બીજા એક સંતની વાત સાંભળેલી.. માર્ગમાં તેઓ ચાલતા હતા. કાંટો વાગ્યો. ઊંડે સુધી પહોંચી ગયેલો. શિષ્ય કાંટાને કાઢે છે; પણ પીડા એટલી બધી થાય છે. ત્યાં જ ગુરુને ખ્યાલ આવ્યો કે પ્રાર્થનાનો સમય થઈ ગયો છે. સંતે કહ્યું : મને પ્રાર્થના કરી લેવા દો ! તેઓ પ્રાર્થનામાં ડૂબ્યા. શિષ્યે કાંટો કાઢી લીધો. લોહીનો ફુવારો ઉડ્યો. પણ સંત તો પ્રભુમય હતા. પ્રાર્થના પૂરી થયા પછી એમને ખ્યાલ આવ્યો કે કાંટો નીકળી ગયો છે !

પરમ રસનો આ અનુભવ પરમાત્માની સાધનાનાં સૂત્રોમાં ઠેર ઠેર જોવા મળે. સૂત્ર કહે છે : ગમે તેવી ભિક્ષા મળે; પ્રભુ એ લઈ લેતા. વાપરી લેતા. પરમ રસની અનુભૂતિની એવી ક્ષણો આ હતી; જેમાં શું વપરાયું એનો ખ્યાલ ક્યાંથી રહે ? દેહનો બોધ પણ નહોતો; તો ભોજનનો બોધ ક્યાંથી હોય ?

પણ છતાં, બીજાઓનો ખ્યાલ તો પ્રભુને બરોબર હતો. કાગડા કે કબૂતર જેવા કોઈ પક્ષી દાણા ચરતા હોય તો પ્રભુ બહુ દૂરથી નીકળતા. જેથી એ પક્ષીઓને સહેજ પણ ભોજનાદિમાં અંતરાય ન થાય. ભયથી એ પક્ષીઓ ફફડી ન ઉઠે !

યાદ આવે પ્રસિદ્ધ સૂત્ર : ‘વજ્રાદપિ કઠોરાણિ, મૃદૂનિ કુસુમાદપિ..’ મહાપુરુષો પોતાને માટે વ્રજથી પણ કઠોર રહેતા... પરંતુ અન્ય પ્રાણીઓ માટે ફૂલથી પણ વધુ કોમળ.

પ્રભુ ! આવી કોમળતા અમને આપો ને !

[૧૩]

આધાર સૂત્ર

સયમેવ અભિસમાગમ્ આયતજોગમાયસોહીએ ।

અભિણિવ્વુડે અમાઇલ્લે આવકહં ભગવં સમિયાસી ॥ ૮/૪/૧૬

(આત્મ શુદ્ધિ વડે આયતયોગ-મન, વચન, કાયાના યોગોની શુદ્ધિ-
ને પ્રાપ્ત કરી પ્રભુ વિષય-કષાયાદિથી પર બન્યા.

યાવજજીવ પ્રભુ સમિતિ - ગુપ્તિમાં લીન હતા.)

સાધના સૂત્ર

- આત્મ શુદ્ધિ માટેનો ભક્તનો માર્ગ:

જિન ગુણ અનુભવન

- આત્મ શુદ્ધિ માટેનો સાધકનો માર્ગ:

મન-વચન-કાયાના યોગોની શુદ્ધિ,

વિષય-કષાયની પેલે પાર જવાપણું

~ ~ ~ ~ ~
[૧૩] ભીનાં નયન, ભીનું હૃદય
~ ~ ~ ~ ~

પ્રભુની આ દિવ્ય સાધના...

જેનું વર્ણન વાંચતાં

આંખોમાં ઝળઝળિયાં આવે...

ભીની ભીની આંખો

અને

ભીનું ભીનું હૃદય જ

તો સાધનાના મર્મ ને

પામી શકે ને !

એક સરસ પ્રાર્થના

પરંપરામાં છે :

‘તમને નીરખું નાથ !

નિરંજન !

એવી આપો આંખો..’

અત્યારે સમજાય કે

એ હતી આ ભીની આંખો :

જે દ્વારા જ પ્રભુને જોઈ શકાય..
 અને ભીનું હૃદય જ તો
 સાધનાના હાઈને
 પામી શકે ને !

આ ભીના હૃદયથી
 અને ભીનાં નેણથી
 દેખાય છે
 પ્રભુની આત્મશુદ્ધિ..
 મન-વચન-કાયાના યોગોની શુદ્ધિ..
 વિષય-કષાયોને પેલે પાર
 રહેલી પરમ શાન્તિ..

બે માર્ગો છે ભીતર જવા માટે : ભક્તિ અને સાધના.

ભક્તિમાં હોય છે સંપૂર્ણતયા પરમાત્મા પ્રત્યેની આશ્રિતતા: ‘તું ગતિ, તું મતિ, આસરો...’ બધું જ એ. પરમાત્મા. આત્મિક વિકાસ માટેની ગતિ પણ પ્રભુ; તો ત્યાં બુદ્ધિ કોની કામ આવશે ? પ્રભુના શબ્દોના આધારે જ એ માર્ગ ચાલવાનું છે, માટે મતિ પણ એ જ.. અને વિષય કે કષાયનું ઝંઝાવાતી તોફાન આવી ચડશે તો આશ્રય રૂપ કોણ ? એ જ તો. મહો. યશોવિજય મહારાજ કહે છે : ‘પ્રભુપદ વળગ્યા તે રહ્યા તાજા, અળગા અંગ ન સાજા રે....’

આ થયો ભક્તનો માર્ગ.

સાધક શરૂઆત પોતાના તરફથી કરે છે અને પ્રભુની શક્તિ એને મળી જાય છે. ૧૦૦ ટકા પ્રભુકૃપા તે ભક્તનો માર્ગ. ૯૯ ટકા પ્રભુકૃપા અને ૧ પ્રતિશત પ્રયત્ન તે સાધકનો માર્ગ.

ભક્ત એ બાળક જેવો છે, જે માની ગોદમાં કે માની કેડે બેસીને જ ક્યાંક જવામાં માને છે. ઘણીવાર આપણે જોઈએ છીએ: મા આંગળી આપે. કહે પણ ખરી : ચાલ ! પેલો તો અડિંગો લગાવી બેસી જ જાય. મમ્મીને ઊચક્યે જ છુટકો !

ભક્તને મોક્ષ જવા માટેય કશું કરવું નથી. એ તો પ્રભુને કહેશે : ‘મુજ સરીખા મેવાસીને પ્રભુ ! જો તું તારે ; તારક તો જાણું ખરો, જુદું બિરુદ શું ધારે ?’ મારા સરખા અનાડીને જો પ્રભુ ! તારે તો જ તું તારક.... બાકી, તારક વિશેષણ તારું ભયમાં છે !

ભક્તનો આત્મશુદ્ધિ પામવાનો માર્ગ જુદો છે; સાધકનો માર્ગ જુદો છે. મંઝિલ એક, માર્ગ જુદા !

ભક્તના આત્મશુદ્ધિને પામવાના માર્ગની ચર્ચા પૂ. ઉપા. યશોવિજય મહારાજે પરમતારક શ્રી શીતલનાથ પ્રભુની સ્તવનામાં કરેલ છે : ‘વિષય લગન કી અગન બૂઝાવત, તુમ ગુણ અનુભવ ધારા; ભઈ મગનતા તુમ ગુણ રસ કી, કુણ કંચન કુણ દારા ?’

ઈન્દ્રિયોના વિષયોની ધારાને વૈરાગ્યરસની ધારામાં બદલી શકાય છે. પ્રભુની આંખોમાં જે નિર્વિકારતા ભરેલી છે એનું દર્શન આપણા વિકારોને ભૂંસી કેમ ન નાખે ?

પૂ. ઉપા. યશોવિજય મહારાજે સરસ પ્રાર્થના કરી છે : ‘તેરે નયન કી મેરે નયન મેં, જસ કહે દિઓ છબિ અવતારી..’ પ્રભુ ! તારાં નયનોમાં જે આ શાન્ત રસ છે, તેને જ મારી આંખોમાં ઉડેલી દો ને !

પૂ. અમૃતવિજય મહારાજને પ્રભુનાં નેત્રો પ્રેમરસના પ્યાલા જેવા દેખાય છે. ‘તારા રે નયના પ્યાલા પ્રેમના ભર્યા છે..’ અને એટલે જ પ્રભુની દૃષ્ટિ જેના પર પડી; તેનું કામ થઈ ગયું. ‘જે કોઈ તારી નજરે ચઢી આવે, કારજ તેહના તેં સફળ કર્યા છે.....’

પ્રભુ ! આપના દૃષ્ટિપથમાં તો હું ખરો ને ?

રાગ પદાર્થો પર છે, વ્યક્તિઓ પર છે, શરીર પર છે અને સૂક્ષ્મ હું પર છે. રાગના આ ચાર કોઠાઓને ભેદીને વૈરાગ્યની ધારામાં શી રીતે જવું?

ભક્તિયોગાચાર્ય કહે છે : પ્રભુ પર રાગ તું કરી દે ! એ રાગ પેલા રાગને દૂર કરી દેશે.

રાધનપુરના શ્રેષ્ઠી કમળસીભાઈ બહુ મોટા પ્રભુભક્ત હતા. તેમનાં માતૃશ્રીની માંદગી દરમ્યાન કમળસીભાઈએ પૂછેલું : મા ! તારા દાગીના બસો તોલાના છે; એનું શું કરવું છે, તે કહે !

માએ કહ્યું : તારી ધર્મપત્નીને એ આપજે. કમળસીભાઈએ કહ્યું : મા ! તું કહેશે એ પ્રમાણે થશે. પણ તારી પુત્રવધૂ એ દાગીના પહેરશે તો એને રાગ થશે; અને જો એ સોનાની પ્રભુની આંગી કરાવીશું તો લોકો એનું દર્શન કરીને વિરાગી બનશે. તું કહે, મા ! શું કરવાનું ?

માએ કહ્યું : તો પ્રભુની આંગી બનાવરાવજો !

ભક્તનો મજાનો માર્ગ થયો : પ્રભુ ગુણ અનુભવ દ્વારા આત્મશુદ્ધિ. સ્તવનાકારના પ્યારા શબ્દો છે : ‘ભઈ મગનતા તુમ ગુણ રસકી, કુણ કંચન કુણ દારા ?’ પ્રભુ ગુણના રસમાં ડૂબકી લગાવી, હવે પદાર્થો પર કે વ્યક્તિઓ પર રાગ ક્યાં રહ્યો ?

સાધકનો માર્ગ જે અહીં સૂત્રમાં દર્શાવ્યો છે, તે છે : આત્મશુદ્ધિ—આયતયોગત્વ. મન, વચન, કાયાના યોગોની શુદ્ધિ; વિષય-કષાયાદિમાંથી છુટકારો.

આત્મશુદ્ધિ માટેનું પ્યારું સૂત્ર પ્રભુએ પરમ પાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં આપ્યું છે : ‘સોહી ઝજુઅમ્હૂઅસ્સ..’ જે સાધક ઋજુ છે, તે જ શુદ્ધિને પામી શકે છે.

ઋજુતા... અન્કવડ ડાયરી સાધકની. ખુલ્લી કિતાબ. એવું ખુલ્લાપણું ત્યાં હોય કે સાધકની એક ક્ષણ પણ ગુરુ દ્વારા અણવંચાયેલી ન હોય. મનનો સૂક્ષ્મ અશુભ વિચાર પણ સાધક ગુરુદેવને કહી દેશે.

આવી આત્મશુદ્ધિ હોય ત્યાં મન-વચન-કાયાના યોગોની શુદ્ધિ હોય જ. અને ત્યાં વિષય-કષાયોનો સ્પર્શ ક્યાંથી ?

પ્રભુનો જન્મ આપણી ચેતનામાં ક્યારે થાય ? પરમચેતનાનું અવતરણ આપણી ભીતર ! કઈ રીતે ?

કેટલાક મઝાના સંકેતો છે. જેમ કે સિદ્ધાર્થ મહારાજા અને ત્રિશલા મહાદેવીને ત્યાં પ્રભુ મહાવીર દેવનો જન્મ થયો.

એવું કલ્પી શકાય કે સાધકની ચેતના ત્રિશલા-ત્રિશલ્યાતીતા બને અને સિદ્ધાર્થ બને ત્યારે પ્રભુનો જન્મ ત્યાં થાય.

ત્રિશલ્યાતીત દશા. મન-વચન-કાયાના શલ્યો / દોષોને પેલે પાર જવા-પણું. કો'કે કંઈક કહ્યું. મનની પ્રસન્નતા હટવી ન જોઈએ. આપણા મનનું તળાવ એવું શા માટે હોવું જોઈએ કે કોઈ પણ વ્યક્તિ એમાં કાંકરો નાખીને વમળો પેદા કરી શકે ? સાધકનું મનસરોવર હિમાલયમાં થીજી ગયેલી બરફની સપાટીવાળા સરોવર જેવું છે. કાંકરો નાખનાર ગમે એટલા કાંકરા નાખે, વમળો પેદા થાય જ નહિ !

કોઈના વચનને કારણે પણ સાધકની પ્રસન્નતા ન હટે કે કાયા પરના કોઈના તિરસ્કાર યુક્ત હાવભાવથી પણ એ ખંડિત ન થાય.

સાધક બન્યો ત્રિશલ્યાતીત.

ત્રિશલ્યાતીત દશાથી મળે સિદ્ધાર્થતા. સિદ્ધાર્થ : જેનાં બધાં કાર્યો પરિપૂર્ણ થયાં છે. સાક્ષીભાવ આવી ગયો, હવે શું કરવાનું બાકી રહ્યું ? કર્તૃત્વનો શો અર્થ !

વામા મહાદેવી અને અશ્વસેન રાજાને ત્યાં પાર્શ્વકુમારનો જન્મ...

સાધકની ચેતના અશ્વસેના અને વામા બને ત્યારે પ્રભુનું અવતરણ સાધકની ચેતનામાં થાય.

અશ્વો એટલે ઈન્દ્રિયો, તેમની સેના જેના વશમાં હોય તે અશ્વસેન... એટલે કે ઈન્દ્રિય વિજેતા સાધક. વામા એટલે વિપરીત દશા. મનને પ્રતિકૂલન આપવાથી મનોવિજય મળે. સાધક મનોવિજેતા હોય.

ઈન્દ્રિયવિજય અને મનોવિજય દ્વારા સાધક પોતાની ચેતનામાં પ્રભુનું અવતરણ કરાવી શકે.

નાભિ રાજા અને મરુદેવા માતાને ત્યાં પ્રભુ ઋષભદેવનો જન્મ...

સાધકની ચેતના નાભિ-મૂલાધાર ચક્રથી શરૂ થઈ સહસ્રાર સુધી પહોંચે તો પ્રભુનું અવતરણ થાય. મરુદેવા ! મરુભૂમિમાં દેવની પ્રતિષ્ઠા ફૂલને મળે છે. ફૂલ એટલે જ હજાર પાંખડી વાળું ફૂલ : સહસ્રાર.

ચેતના નિમ્નગામિની હતી. મૂલાધારથી ઉપર ચઢીને સહસ્રાર સુધી ચેતનાનું જવું. ચેતના આવી પ્રકુલ્લ બને ત્યારે પરમાત્માનો જન્મ આપણી ચેતનામાં થાય.

સૂત્રના પ્યારા શબ્દો છે. સયમેવ અભિસમાગમ્મ આયતજોગમાયસોહીઈ । પોતે જ આત્મશુદ્ધિને પામ્યા પ્રભુ... 'સયમેવ...' અહીં ઈશારો અનાલંબનનો છે. એટલે સૂત્રનું સાધક પરત્વેનું ઈંગિત એ હશે કે સાધક આલંબનયોગને અભ્યસ્ત કરી અનાલંબન ભણી જાય.

'જાવજ્જીવં ભગવં સમિયાસી...' પ્રભુ સમિતિ-ગુપ્તિમાં લીન હતા. સૂત્રનો આ અંશ કહે છે કે સાધક સમિતિ-ગુપ્તિને આધાર બનાવીને ચાલે.

સમિતિ-ગુપ્તિની સાધના કેવી તો અદ્ભુત છે ! મન-વચન-કાયા યા તો શુભમાં રહે, યા તો શુદ્ધમાં.

અત્યારની આપણી સાધના સમિતિ-ગુપ્તિનો આધાર બનીને વહે તો કેટલું
સરસ પરિણામ મળે ! દરેક સાધકે આ માટે પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ
કૃત અષ્ટપ્રવચન માતાની સજ્જાયનું અનુપ્રેક્ષણ કરવું જોઈએ.

[૧૪]

આધાર સૂત્ર

અયમંતરંસિ કો ઇત્થ, અહમંસિત્તિ ભિક્ખુ આહટ્ટુ ।

અયમુત્તમે સે ધમ્મે, તુસિણીએ કસાઇએ જ્ઞાઇ ॥ ૮/૨/૧૨

(પ્રભુ ખંડેરમાં છે. કોઈ પૂછે છે : કોણ છે ? પ્રભુ કહે છે : હું ભિક્ષુ છું... એની ત્યાં રહેવાની અપ્રીતિ દેખાય તો પ્રભુ ત્યાંથી ચાલ્યા જાય... પરંતુ વગર કારણે પેલી વ્યક્તિ ક્રોધ ઠાલવે તો પ્રભુ તે સમયે ધ્યાન શરૂ કરી દેતા.)

ગચ્છઙ્ગ ણાઇવતતિ અંજૂ ॥

(પ્રભુ ચાલે છે, પણ ધ્યાનને છોડતા નથી.)

સાધના સૂત્ર

- ધ્યાન
- કાયોત્સર્ગ

~ ~ ~ ~ ~
[૧૪] પ્રભુનાં કરુણા મત્થર નેત્રો
~ ~ ~ ~ ~

પ્રભુ ખંડેરમાં પધાર્યા છે.

ઊભા છે પ્રભુ

સાધનાવસ્થામાં.

અને ત્યાં કોઈ આવી ને

પૂછે છે : કોણ છે અહીં ?

પ્રભુ કહે છે : હું એક ભિક્ષુ છે.

પેલી વ્યક્તિ છંછેડાઈ પડે છે :

ક્યાંથી નીકળી પડ્યા છે આવા ને આવા !

પ્રભુને એમ લાગે કે,

અહીં ઊભા રહેવાથી

એને તકલીફ થાય એમ છે, તો

પ્રભુ દૂર ચાલ્યા જાય..

પણ આને તો માત્ર

સાધુવેષ જોઈને

ભીતર ઝાળ ઉપડે છે.

પ્રભુ શું કરે ?

કરુણા યુક્ત દૃષ્ટિથી એને

જોઈને

પ્રભુ ધ્યાનાવસ્થામાં ઊંડા

ઊતરે છે.

• • •

ક્યાંક પ્રભુ ધ્યાનમાં

ઊંડા ઊતરેલ છે.

કો'ક વ્યક્તિ કહે છે :

અહીં કેમ ઉભો છે.

ચાલવા માંડ !

પ્રભુ ધીમેથી ત્યાંથી ચાલવા માંડે.

અને થોડે દૂર જઈ

પ્રભુ ધ્યાન શરૂ કરે છે.

• • •

પ્રભુનાં કરુણા મન્થર નેત્રો. આપણે જોયા જ કરીએ એ નેત્રોને. કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચન્દ્રાચાર્યજી એ નેત્રોનું વર્ણન કરતાં કહે છે : પોતાના દેહ પર ઉપસર્ગોની ઝડી વરસાવનાર પ્રત્યે પણ પ્રભુનાં નેત્રો કરુણાથી સભર છે 'કૃતાપરાધેપિજને કૃપામન્થરતારયોઃ' ।

ચંડકૌશિક સર્પને બૂઝવ્યા પછી પ્રભુ પંદર દિવસ ત્યાં રોકાયા છે. પોતાની દિવ્ય આત્મા એ સર્પરાજને પ્રભુએ પંદર દિવસ સુધી આપ્યા કરી છે.

પ્રભુ ! તમારી આ દિવ્ય આત્મામાં અમને સતત રાખો ને ! જેથી અમે પાપ કરી ન શકીએ.

• • •

પ્રભુ ખંડેરમાં સાધના કરી રહ્યા છે. કો'કે કહ્યું : આવા ને આવા ક્યાંથી નીકળી પડે છે ! ઘણું ઘણું બોલી હશે એ વ્યક્તિ, એ વ્યક્તિના ચહેરા સામે જુઓ તો ત્યાં કોધનું મોટું સરવર દેખાય.

અને પ્રભુની સામે જુઓ, તો... ! ત્યાં દેખાય છે માત્ર કરુણા... આંખો છે સજળ. કરુણામન્થર આ નેત્રો...

પ્રભુએ પેલાના કોધને ઓછો કરવા કહ્યું : હું ભિક્ષુ છું અને અહીં મારી સાધના કરું છું. આ સાંભળતાં પેલાની કમાન વધુ છટકી : ભિખારા જેવા આ બધા ! ભીખમંગાઓ. સમાજ પર ભાર નાખનાર. તમે શું પ્રાર્થના કરવાના?

પ્રભુ જુએ છે કે હું ગમે એટલું પ્રેમથી સમજાવીશ, આનો કોધ ઓછો થાય તેમ નથી. પ્રભુ એના કષાયના તાણની વચ્ચે ધ્યાન કરે છે.

અદ્ભુત આ સૂત્રખંડ : 'કસાઈએ ફાઈ....' સામી વ્યક્તિના કષાયાવેગની વચ્ચે પણ પ્રભુનું ધ્યાનમાં પ્રવેશવું. હોવું.

ઘણીવાર પ્રારંભિક સાધક નિમિત્તોની અસરમાં લપેટાઈ જાય છે. આ સૂત્રખંડ કહે છે કે જાગૃત સાધક માટે નિમિત્ત જેવી કોઈ ઘટના છે જ નહિ.

આપણા ઉપાદાનની અશુદ્ધિ જ આછા-પાતળા નિમિત્તને સુદૃઢ નિમિત્તમાં પલટાવી નાખે છે. સામી બાજુ, ઉપાદાન શુદ્ધ હશે તો નિમિત્ત જેવું તમને કાંઈ જ નહિ દેખાય.

અદ્ભુત સૂત્રખંડ : 'કસાઈએ ફાઈ....' પ્રતિકૂળ ઘટનાઓની વચ્ચે પણ સાધકનું ધ્યાનની ધારામાં સ્થિર થવું.

ઘણી વખત તો લાગે કે અનુકૂળન કરતાં પ્રતિકૂળન સાધક માટે વધુ સારું છે. સાધકનું ગણિત બહુ જ સ્પષ્ટ છે. જેનાથી સાધનામાં વધુ સ્થિર થવાય તે અનુકૂળન.

એટલે જ, શિયાળામાં ખુલ્લો ઉપાશ્રય મળશે ત્યારે સાધક હરખાશે : વાહ ! સાધના સરસ થશે. પૈક ઉપાશ્રય હોત તો સવારના ૩-૪ વાગ્યા

સુધી ઊંઘવાનું બની જાત. ખુલ્લા ઉપાશ્રયમાં ૧-૨ કાંબળી ઠંડીની ઝીંક ન ઝીલી શકે, અને રાત્રે બાર વાગ્યે ઊઠી જવાય અને પદ્માસન વાળી ધ્યાનમાં સરી શકાય. કેવી મઝા !

પરમ પાવન ‘દશવૈકાલિક સૂત્ર’નું પ્યારું સૂત્ર યાદ આવે : ‘અણુસોઓ સંસારો, પડિસોઓ તસ્સ...’ અનુકૂલન એટલે સંસાર અને પ્રતિકૂલન એટલે સાધના.

આવું જ પ્યારું બીજું સૂત્ર : ‘ગચ્છઙ્ગ ણાઙ્ગવત્તતિ અંજૂ.’

પૃષ્ઠભૂ આવી છે : પ્રભુ એક વૃક્ષની નીચે ધ્યાન માટે ઊભા છે. કો’ક અનાડી માણસ ત્યાં આવીને કહે છે : અહીં કેમ ઊભો રહ્યો છે ? આ તો અમારો ચાલવાનો માર્ગ છે. હટી જા અહીંથી. પ્રભુ આ શબ્દો સાંભળે છે અને ધીરેથી ત્યાંથી ચાલે છે.

એ સમયનો પ્રભુનો ચહેરો જોઈએ તો...! એ ધીર ગંભીર પ્રસન્ન ભાવ, ધ્યાનની શરીરના સ્તર પર ફેલાયેલી આભા. જોયા જ કરીએ આપણે તો. અપલક. જુગોના જુગો સુધી, પ્રભુનું એ ચાલવાનું... નીરખ્યા જ કરીએ... થોડે દૂર, બીજા એક વૃક્ષ નીચે જઈ પ્રભુ ધ્યાન ધરે છે. ‘ગચ્છઙ્ગ...’

હવે આ સૂત્રખંડ જુઓ. તમને એ સૂત્રખંડની આરપાર પરમાત્માની અપૂર્વ ધ્યાનાવસ્થા દેખાશે. ‘ગચ્છઙ્ગ ણાઙ્ગવત્તતિ અંજૂ.’ કોઈનેય અપ્રીતિ થાય ત્યાં પ્રભુ રોકાઈ શકતા નથી. પ્રભુ ત્યાંથી ચાલે છે. પણ ધ્યાનદશાને છોડતા નથી. ‘ગચ્છઙ્ગ, ણાઙ્ગવત્તતિ અંજૂ.’ ગત્યાત્મક ચિત્રના રૂપમાં હવે આ નાનકડું સૂત્ર ફેરવાઈ ગયું છે. જ્યારે જ્યારે આ સૂત્ર રટાશે એ જ ધીરગંભીર પ્રસન્ન મુદ્રા પ્રભુની દેખાયા કરશે.

અને—

એકાદ કલાક કાયોત્સર્ગ ધ્યાનમાં રહીને જો તમે આ સૂત્રખંડને જોશો તો.... તમારું કાયોત્સર્ગ ધ્યાન પૂરું થયેલું હોય અને તમે એણે છોડેલ સાક્ષીભાવના ઘેરા લયમાં હો; ‘ગચ્છઙ્ગ ણાઙ્ગવત્તતિ અંજૂ’ નો નવો સન્દર્ભ તમારી સામે આવશે. ધ્યાનનો અર્થ ઉપયોગનું સ્વ તરફ ફંટાવું અને તેનું ત્યાં સ્થિર

થવું એ તમને સમજાયેલું હોય છે; એટલે 'ણાઙવત્તતિ' પદને તમે શાશ્વતીના લયમાં જોઈ શકો છો. પ્રભુની ધ્યાનાવસ્થા સતત ચાલી રહી છે એની તમને પ્રતીતિ થાય છે.

પારણા વખતની વાપરવાની ક્રિયા વખતે કે વિહારની ક્ષણોમાં પ્રભુની ધ્યાનાવસ્થા - ભીતર ઉપયોગનું સ્થિર થવું - કેવી નિરંતર ચાલુ છે, તે તમને દેખાશે.

બેઉ સૂત્રખંડોમાં ધ્યાન શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. 'ણાઙવત્તતિ અંજૂ' ના ઋજુ-ધ્યાન શબ્દ વડે આપણે દ્રષ્ટાભાવને (દેખાતી ક્રિયાઓ વચ્ચે ઊભરી આવેલા અકર્તાપણાને) લઈ શકીએ અને 'કસાઙ્ઘ ઙ્ઘાઙ' સૂત્રખંડમાં આવેલ ધ્યાન વડે કાયોત્સર્ગ ધ્યાન લઈ શકીએ.

ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગની વ્યાખ્યામાં જે શાસ્ત્રીય ફરક અપાયેલ છે, તે આપણને અહીં દેખવા મળે છે. ધ્યાન એટલે સ્વરૂપસ્થિતિ. સ્વગુણ સ્થિતિ. કાયોત્સર્ગ એટલે ગુણિ વત્તા ધ્યાન.

સાધક ઈર્યા સમિતિ પૂર્વક ચાલે છે અને ધ્યાન દશાને છોડતો નથી (ગચ્છઙ્ઘ ણાઙવત્તતિ અંજૂ) એ સૂત્રખંડનું કથયિતવ્ય અહીં સમજાઈ જાય.

કસાઙ્ઘ ઙ્ઘાઙ સૂત્રખંડ કાયોત્સર્ગ ધ્યાનની વેળાનું છે. જિનમુદ્રાએ કલાકો સુધી ઊભા રહેવા રૂપ આ કાયોત્સર્ગ ધ્યાન ચોવીસ કલાક ન હોઈ શકે.

આમ તો, ધર્મધ્યાનાદિ પણ અન્તર્મુહૂર્તથી વધુ ન રહે; પરંતુ અહીં ઈર્યા આદિને ધ્યાન રૂપ ગણેલ છે, તે સંદર્ભમાં ચોવીસ કલાકનું ધ્યાન કહ્યું.

ઉપસર્ગોની ઝડી વરસાવનાર પ્રત્યે કરુણામન્થર પ્રભુના નેત્રો. વિહાર વખતે ઈર્યામાં સ્થિર થયેલ પ્રભુનાં નેત્રો. કાયોત્સર્ગ ધ્યાન વખતે નીમિલીત થયેલ - બંધ થયેલ - પ્રભુનાં નેત્રો.

આ પ્રભુનાં નેત્રોનું ધ્યાન કરીએ.

[૧૫]

આધાર સૂત્ર

માયત્રે અસળપાણસ્સ, ણાણુગિદ્ધે રસેસુ અપહિણ્ણે ।

અચ્છિં વિ ણો પમજ્જિજ્ઞા, ણો વિ ય કંઙૂયણ મુણી ગાયં ॥ ૧/૧

(આહાર અને પાણીની માત્રાને જાણનારા પ્રભુ રસોમાં ક્યારેય આસક્ત નહોતા.

રસોને વિષે પ્રભુ અપ્રતિજ્ઞ હતા.

પ્રભુ આંખને પણ ક્યારેય લૂછતાં નહોતા કે ક્યારેય કોઈ અંગને ખંજવાળતા નહોતા.)

સાધના સૂત્ર

અભ્યન્તર તપનો મઝાનો કમ

[૧૫] તપશ્ચર્યા : નિજગુણ ભોગ

મહાસતી સુલસાને મળી
પ્રભુ વીરની 'ધર્મલાભ' આશિષ.
રૂંવાડે રૂંવાડે હતો આનંદ. ગળે ડૂસકાં.
ડૂસકાં થભ્યાં ત્યારે મહાસતીએ
કહ્યું: પ્રભુ ! તમારા આ ઋણમાંથી
હું ક્યારે મુક્ત બનીશ ?
પરમ-રસની અનુભૂતિની ક્ષણોમાં
હતાં મહાસતી સુલસા.
અનુભૂતિ : પરમ-કૃપાની.
આ નિજગુણની ધારા....
આ જ પરમ ભોગ.

તૈતિરિય ઉપનિષદનું પ્રસિદ્ધ સૂત્ર : 'રસો વૈ સઃ.' રસ તે જ છે. પરમરસ.
અપર રસ છૂટે શી રીતે ? અને પર રસ (પરમ રસ) મળે શી રીતે?
ભગવદ્ ગીતા માર્ગ ચીંધે છે: ' રસોઽપ્યસ્ય પરં દૃષ્ટ્વા નિવર્તતે...' પરમ
રસની અનુભૂતિ થતાં જ પર રસ છૂટી જાય છે.

નદીને કાંઠે મંદિર હતું. રાતના સમયે એક મુસાફર ત્યાં આવ્યો. એને સવારે નદીને પેલે પાર જવાનું હતું. એણે મંદિરના પૂજારીને પૂછ્યું : નદી ઊતરવી છે મારે. કેટલી ઊંડી છે એ ? પૂજારીએ કહ્યું: કશો જ વાંધો નહિ આવે. તમે દશ મિનીટમાં નદી ઉતરી જશો.

પછી પેલાએ નદીમાં ઢીંચણ જેટલું પાણી છે કે એથી વધુ ? ચોમાસામાં પૂર આવે કે ? વગેરે વગેરે ઘણી વાતો પૂછી, જે બિનજરૂરી હતી. પૂજારીએ આટલું જ કહ્યું: હું નદી ઊતરતાં પહેલાં નદી ઊતરતો નથી. એ વખતે જ નદીને ઊતરું છું.

સાધકનો ઉત્તર તો આવો જ હોય ને! અનાવશ્યક પરમાં શા માટે જવું ?

‘રસો વૈ સઃ.’ રસ તે જ છે...ભીતરી રસ.. સમ્યગ્જ્ઞાનનો રસ, સમ્યગ્દર્શનનો રસ, સમ્યક્ચારિત્ર, સમ્યક્ તપ અને સમ્યગ્ વીર્યાચારનો રસ... કેટલું બધું વૈવિધ્ય ! ફાઈવ સ્ટાર થાળી !

આત્માને જાણવાની જોવાની અને અનુભવવાની કેવી મઝા ! (સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર.) તપાચાર અને વીર્યાચાર પણ ભિન્ન ભિન્ન રીતે આત્માના આનંદના ભિન્ન ભિન્ન આયામો ખોલે છે.

બાહ્ય તપમાં અનશન અને ઉનોદરી અને રસત્યાગ તથા પદાર્થ સંક્ષેપ સીધા જ સાધનાને પુષ્ટ કરે છે. અનશન (ન ખાવું) અને ઉનોદરી (ઓછું ખાવું) દ્વારા મળેલી શરીરની હળવાશ સાધના માર્ગે સાધકને સ્ફૂર્તિથી ચલાવે છે. રસત્યાગ અને પદાર્થ સંક્ષેપ (ઓછામાં ઓછા ભોજ્ય. પદાર્થો લેવા) પણ શરીરની હળવાશ દ્વારા સાધનાની પુષ્ટિ આપે છે.

ઘણી બધી સાધનાઓમાં રાત્રિભોજન નિષિદ્ધ હોય છે. કારણ સ્પષ્ટ છે: સાંજે કે રાત્રે ખાધું; એ ખાધેલ ભોજનના અંશો સવારે પચ્યા નહિ હોય; અને એથી, જો મળસ્કે ધ્યાન માટે તમે બેસશો તો પેટ ભારે લાગશે. આની સામે, સાધુનું ‘ઐગમ્યત્તં ચ ભોયણં,’ મધ્યાહ્ને એક વાર જ ભોજન લેવાની- એકાસણાની વાત સાધનાના સન્દર્ભે બહુ મઝાની છે.

કાયક્લેશમાં પરિપહસહન થશે, જે નિજગુણસ્થિરતા રૂપી ચારિત્ર ભણી સાધકને લઈ જશે....

કાયક્લેશના એક ભાગ રૂપે આસનો છે. ભિન્ન ભિન્ન આસનો દ્વારા કાયાના તે તે ભાગો પર દબાણ આવે છે. અને તે ગ્લેન્ડ - ગ્રન્થિ દબાવાથી સાધના માટે બળ મળે છે. જેમ કે 'નમુત્યુણં' બોલતી વખતની મુદ્રા વડે પગ પર, પગની પાછળની પિંડી પર દબાવ આવે છે, અને એ કારણે અહોભાવનું પૂર ઊછળે છે.

સંલીનતા દ્વારા અંગોપાંગ સંકોચાવાથી વિષય કષાયમાં પણ સંકોચાવાનું થઈ શકે. દ્રવ્ય સંકોચથી ભાવ સંકોચ !!

તપની બહુજ મઝાની વ્યાખ્યા નવપદ પૂજામાં છે: 'તપ તે એહિ જ આતમા, વરતે નિજ ગુણ ભોગે રે ..' તપ એટલે આત્માનું નિજગુણ ભોગમાં વર્તવું. ભોગ તો સ્વનો જ હોય ને ? પરનો તો ભોગ જ કેવી રીતે હોય?

કૂતરું હાડકાને જોરથી દબાવે, ત્યારે પોતાના પેઢામાંથી લોહી નીકળે છે. કૂતરું એમ માને છે કે આમાંથી, હાડકામાંથી રસ ઝર્યો; આવી જ ભ્રમણા ભોગ વિષે ચાલ્યા કરી છે.

બાહ્ય તપ નિજગુણભોગ તરફ શી રીતે લઈ જાય છે તે ઉપર જોયું. હવે અભ્યન્તર તપને, આ સન્દર્ભમાં, જોઈએ.

પહેલું પ્રાયશ્ચિત્ત.

પ્રાયશ્ચિત્તથી સઘન નિજગુણભોગની એક ધારા પ્રારંભાય છે, જે કાયોત્સર્ગ સુધી લંબાય છે.

પ્રાયશ્ચિત્ત. ચિત્તનું વિશુદ્ધિકરણ. ગુરુદેવ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાથી, આલોચના પ્રગટ કરવાથી ચિત્ત હળવું બને છે. પાપનો બોજ ગયો ને ! રાગ અને દ્વેષનું શિથિલીકરણ થયું.

વિનય અને વેયાવચ્ચ અહમ્ને શિથિલ કરે છે. અપેક્ષાએ રાગ દ્વેષનું શિથિલીકરણ સહેલું છે; અહમ્નું શિથિલીકરણ અઘરું છે. માટે બે ચરણો: વિનય, વેયાવચ્ચ.

હજુ વિનય શક્ય છે; વડીલોની સામે ઝૂકવાનું લોહીમાં પડેલું છે. વેયાવચ્ચ થોડીક અઘરી છે: નાનાંની સામે પણ ઝૂકો. નાનાંની પણ સેવા કરો.

અહમ્ના શિથિલીકરણની પૃષ્ઠભૂ પર સ્વાધ્યાય. સ્વનું-સ્વગુણનું ભાન થાય તેવાં ગ્રન્થોનું અધ્યયન. ગુણોના એ પરિચય પછી ગુણોની ધારામાં વહેવું તે ધ્યાન અને સ્વગુણાનુભૂતિની તીવ્રતા એ કાયોત્સર્ગ.

આ નિજગુણભોગની પૃષ્ઠભૂ પર સૂત્ર જોઈએ :

‘જ્ઞાણગિદ્ધે....’ પ્રભુ નિજગુણભોગમાં એવા તો ડૂબેલા હતા કે પરમાં જવાનું જ અશક્ય બને.

પ્રભુની તપશ્ચર્યાનો એક સન્દર્ભ એ હતો કે ભોજનનો ખ્યાલ પણ પ્રભુને નહોતો રહેતો.

આસન રૂપ (કાયકલેશ રૂપ) બાહ્ય તપની વાત કરીએ તો પ્રભુ પલોઠી મારીને ક્યારેય બેઠા નથી.

અનશન રૂપ તપ પણ પ્રભુનો કેવો સુદીર્ઘ હતો !

પ્રભુએ કરેલી તપશ્ચર્યા :

૧૮૦	ઉપવાસ	૧ વાર
૧૭૫	ઉપવાસ	૧ વાર
૧૨૦	ઉપવાસ	૮ વાર
૮૦	ઉપવાસ	૨ વાર
૭૫	ઉપવાસ	૨ વાર
૬૦	ઉપવાસ	૬ વાર
૪૫	ઉપવાસ	૨ વાર

૩૦	ઉપવાસ	૧૨ વાર
૧૫	ઉપવાસ	૭૨ વાર
ભદ્ર પ્રતિમા		૨ દિવસ
મહા ભદ્ર પ્રતિમા		૪ દિવસ
સર્વતો ભદ્ર પ્રતિમા		૧૦ દિવસ
અદ્દમ		૧૨ વાર
છટ્ટ		૨૨૯ વાર
પારણા દિવસ		૩૪૯

સાડા બાર વર્ષના સાધનાકાળમાં પ્રભુએ વાપર્યું માત્ર ૩૪૯ દિવસ... એમાંય લાગટ બે દિવસ પ્રભુએ ક્યારેય વાપર્યું નહિ. તો એક દિવસમાં બે વાર પણ પ્રભુએ ક્યારેય વાપર્યું નહિ. વળી ઉપવાસ જે કર્યા એ પણ બધા નિર્જળા !

વન્દન પ્રભુ આપને !

હવે સૂત્ર જોઈએ : ‘માયત્રે અસળપાણસ્સ..’ પ્રભુ આહાર અને પાણી કઈ ઋતુમાં કયા પ્રમાણમાં લેવું જોઈએ તેના તજ્જ્ઞ હતા. માત્ર દેહને પોષણ આપવા માટે આહાર આપવાની વાત ત્યાં હતી. ભોજનને ત્યાં સાધના જોડે સંબંધ હતો; રસાસ્વાદ જોડે નહિ.

પરમરસનો આસ્વાદ ચાલુ હોય ત્યારે આ રસ તો રસાભાસ જ લાગે ને ! ‘રસો વૈ સઃ....’

પ્રભુ દેહભાવથી એટલા તો પર ઉઠી ગયા હતા કે ન તો પ્રભુ આંખોને ક્યારેય સાફ કરતા કે ન કોઈ અંગને ખંજવાળતા...

પ્રભુ ! પરમરસના આવા આસ્વાદની એક આછી સી ઝલક અમને આપો ને !

[૧૬]

આધાર સૂત્ર

જે કે ઇમે અગારત્થા,
મીસીભાવં પહાય સે જ્ઞાઇ ॥

(દ્રવ્યથી ગૃહસ્થોની સાથે હોવા છતાં ભાવથી તેમની સાથેની એકતાને
છોડીને પ્રભુ ધ્યાન કરે છે.)

સાધના સૂત્ર

- એકાન્ત
- મૌન
- પત્રાચાર નહિ
- વાર્તાલાપ નહિ
- સાધકો સાથે ગોષ્ઠિ.

~ ~ ~ ~ ~
[૧૬] પાંચ સાધના સૂત્રો
~ ~ ~ ~ ~

સાધના માટે
પરમાત્મા
એકાન્ત સ્થળોની જ
પસંદગી કરે છે.
ક્યારેક, એકાન્ત સ્થળે
રહેલ પ્રભુ પાસે
લોકો આવી જાય તો
પ્રભુ શું કરતા ?

પ્રભુને માટે એક એક
ક્ષણ સાધના માટેની
જ હતી.
એ સિવાય કશાને ત્યાં
સ્થાન ન હતું.

એટલે, પ્રભુ
આવા સ્થળોએથી

દૂર, દૂર જઈ

ધ્યાન કરતા.

કદાચ એ સ્થાન ન છોડે

પ્રભુ, તોય

બહારથી ત્યાં—લોકો વચ્ચે

રહેતા દેખાતા પ્રભુ

ભીતરથી પોતાની અંદર

જતા રહેતા.

● ● ●

‘મીસીભાવં પહાય સે જ્ઞાઈ’

સૂત્ર દ્વારા સાધકને

મળતો સંદેશ :

લોકોની વચ્ચે રહેવું પડે

તોય

એમનાથી બિલકુલ પર હો

એ રીતે રહો !

● ● ●

પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજે પરમતારક ઋષભદેવ પ્રભુની સ્તવનામાં થોડીક પંક્તિઓ મૂકી છે; એને સાધનાની ઉદ્દીપક તરીકે લઈ શકાય એમ છે.

પંક્તિઓ આ પ્રમાણે છે : ‘ઋષભ જિણંદસું પ્રીતડી, કિમ કીજે હો કહો ચતુર વિચાર; પ્રભુજી જઈ અળગા રહ્યા, તિહાં કણે નવિ હો કોઈ વચન ઉચ્ચાર...૧... કાગળ પણ પહોંચે નહિ, નહિ પહોંચે હો તિહાં કો પ્રધાન; જે પહોંચે તે તુમ સમો, નવિ ભાખે હો કોઈનું વ્યવધાન...’ ૨...

રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

૧૨૯

અર્થ સીધો છે : પ્રભુ સાથે પ્રીત કેમ બાંધવી ? પ્રભુ દૂર જઈને વસ્યા છે. ત્યાં બિલકુલ મૌન છે. કાગળ ત્યાં પહોંચતો નથી કે ત્યાં કોઈ વિશિષ્ટ વ્યક્તિ પણ જઈ શકતી નથી. જે જાય છે, તે કોઈનું વ્યવધાન, દૂરીની વાત ન કરે.

અહીં આપણને પાંચ સાધનાસૂત્રો ભીતર જવા માટે મળે છે. બહુ જ પ્યારાં સાધનાસૂત્રો છે : (૧) એકાન્ત, (૨) મૌન, (૩) પત્રાચાર પણ નહિ, (૪) વિશિષ્ટ વ્યક્તિ જોડે પણ મળવાનું નહિ, (૫) માત્ર સાધકો સાથે મિલન.

ક્રમશઃ : આ સૂત્રો જોઈએ.

પહેલું સાધનાસૂત્ર : એકાન્ત.

પ્રારંભિક સાધકે લોકો સાથે રહેવાની કે બેસવાની વૃત્તિને ટાળી દેવી જોઈએ. સાધક દરેક પરિસ્થિતિમાં પોતાની જાતને પૂછતો હોય છે : શું આનાથી મારી સાધના પરિપુષ્ટ બનશે ? અને જો ન બનવાની હોય તો મારે આ પરિસ્થિતિથી / ઘટનાથી દૂર જ રહેવું જોઈએ.

યાજ્ઞવલ્કયે પોતાની બત્રે પત્નીઓને સંપત્તિ વહેંચી સંન્યાસ લેવાનું નક્કી કર્યું. બે પૈકીની એક પત્ની મૈત્રેયી યાજ્ઞવલ્કયને પૂછે છે : તમે આપો છો એ સંપત્તિ લેવાથી શું હું અમૃત તત્ત્વને પામીશ ? ગૂંજતી વાણી છે મૈત્રેયીની : 'યેનાહં નામૃતા સ્યામ્, કિમહં તેન કુર્યામ્ ?'

સાધકે પણ આ રીતે આન્તર નિરીક્ષણ એક એક ઘટના પરત્વે કરવું જોઈએ : શું મારી સાધના આનાથી પરિપુષ્ટ બનશે ?

ભીડને અને સાધનાને શો સંબંધ ? માટે જ પહેલું સાધના સૂત્ર : એકાન્ત.

તત્ત્વજ્ઞ ઈકહાર્ટ જંગલમાં એક વૃક્ષ નીચે બેસી ચિન્તન કરતા હતા. એક પરિચિત માણસ ત્યાંથી નીકળ્યો. તે તો ત્યાં બેસી ગયો અને ગામ-

ગપાટા એણે શરૂ કર્યા. શિષ્ટાચાર વશ, ઈકહાર્ટને તેમાં જોડાવું પડ્યું. કલાક પછી પેલો માણસ ઊભો થયો અને એણે કહ્યું : તમે એકલા બેઠા હતા, એટલે કંપની આપવા હું બેઠો હતો. ઈકહાર્ટ મનમાં બોલ્યા : હું પ્રભુની કંપનીમાં હતો, તમે એ તોડાવી !

એક તત્ત્વજ્ઞે પોતાના નિવાસની બહાર એક પાટિયું લગાવ્યું હતું. ૬૫ વર્ષ સુધી સમાજ સેવા કર્યા પછી વ્યક્તિને એકાન્તમાં જવાનો અધિકાર હોય છે. કૃપા કરીને મારા એ એકાન્તને આપ તોડશો નહિ... એક પ્રમુખ પત્રકાર એમની મુલાકાત લેવા તેમના નિવાસસ્થાન સુધી ગયેલા, પાટિયા પરનું લખાણ વાંચી પાછા ફરી ગયા..

એકાન્ત...

પ્રારંભિક સાધક માટે તો નિતાન્ત જરૂરી છે એકાન્ત.

બીજું સાધના સૂત્ર : મૌન.

મૌન : આત્મભાવમાં ડૂબકી. એવો તો આનંદ ત્યાં આવે કે શબ્દો ફિક્કા થઈ રહે. કબીરજી કહે છે તેમ : ‘દુલહા દુલહન મિલ ગયે, ફિક્કી પડી બારાત..’ ચેતના અને ચેતનનો મેળાપ થઈ ગયો; આત્માનો સ્વગુણ સાથે મેળાપ થયો; હવે શબ્દો શા કામના ? વિકલ્પો કેવા તો નિરર્થક રહેશે !

ભીતરની દુનિયામાં જ જેણે જવું છે એના માટેનો માર્ગ કયો ? મઝાની ચર્યા પૂજ્યાપાદ ચિદાનન્દજી મહારાજે એમના એક પદમાં કરી છે :

નય અરુ ભંગ નિક્ષેપ વિચારત, પૂરવધર થાકે ગુણ હેરી;

વિકલ્પ કરત તાગ નહિ પાયો, નિર્વિકલ્પ તેં હોત ભયે રી...

નય, સપ્તભંગી અને નિક્ષેપ દ્વારા પદાર્થોને વિચારતાં ગુણસમુદ્ર પૂર્વધર મહાત્માઓ પણ થાક્યા. વિકલ્પો દ્વારા તત્ત્વનું હાર્દ મળ્યું નહિ, અને એટલે તેઓ નિર્વિકલ્પ બન્યા !

અહીં મૌનને અશબ્દરૂપ જ નહિ; અવિકલ્પ રૂપ લેવું છે. કારણ કે

હોઠેથી શબ્દો સરતા ન હોય; પણ મનમાં જો વિકલ્પોનું ઘોડાપૂર ચાલુ હોય તો સાધક સ્વભાવ ભણી કેમ જઈ શકે ? જ્ઞાનસારની પંક્તિ વારંવાર યાદ આવે : 'પુદ્ગલેષ્વપ્રવૃત્તિસ્તુ યોગાનાં મૌનમુત્તમમ્ !' બહિર્ભાવમાં ન જવું તે જ મૌન.

નડિયાદમાં મૌન મંદિર છે. જ્યાં સાધકને પૂર્ણ એકાન્ત મળી શકે છે. રૂમમાં ગયા પછી એ બહાર ન નીકળે ત્યાં સુધી કોઈનો પરિચય નહિ.

ચા કે ભોજન આપવા માટે એક બારી હોય છે, જેને બે બારણાં હોય છે. કર્મચારી ભોજનની થાળી મૂકી પોતાના તરફની બારી બંધ કરે છે અને પછી જ સાધક તરફની બારી ખૂલે છે.

એ મૌન મંદિરમાં થોડો સમય રહી આવેલ એક સાધકે મને કહ્યું કે ત્યાં બીજી વિશેષ સાધના મેં નહોતી કરી; છતાં એકાન્ત, અને મૌનને કારણે વિકલ્પો ઘણા ખરી ગયેલા. અને પછી એ સાધકે મને પૂછ્યું : આપણાં તીર્થસ્થાનોમાં સાધનાની સુવિધાઓ કેવી ?

મેં કહ્યું કે આપણાં તીર્થો બહુ જ સારાં છે. કેટલાક તો એવા એકાન્ત સ્થળે આવેલ છે કે સાધના અનાયાસ થઈ જાય. થોડીક દૃષ્ટિ; અને ભક્તિતીર્થ સ્વાધ્યાયતીર્થ અને સાધનાતીર્થના રૂપમાં પણ બદલાઈ જાય.

તીથલમાં એક સારી વ્યવસ્થા જોઈ. દહેરાસરની પાસે સાધના હોલ અને સાધકોની જ કુટિરો. સામાન્ય યાત્રિકો માટે થોડે દૂર ધર્મશાળા ભવન અને ભોજનશાળા છે; જેથી યાત્રિકોનો કોલાહલ સાધનાના વાતાવરણને ખંડિત ન કરી શકે. મેં સાંભળ્યું છે તેમ પાર્શ્વપ્રજ્ઞાલય જેવા તીર્થમાં પણ આવી વ્યવસ્થા છે.

પાવાપુરી (રાજસ્થાન) તીર્થધામમાં મારું ચાતુર્માસ હતું. ત્યારે પર્યુષણ પછી થોડો સમય ત્યાં બાજુમાં આવેલ મીરપુર તીર્થમાં હું ગયેલો. શી અપૂર્વ શાન્તિ ! આવાં તો અનેક તીર્થસ્થળો આપણી પાસે છે.

સાધનાસૂત્ર ત્રીજું : પત્રાચાર પણ નહિ. જ્યારે સાધકે ભીતર જ જવું છે ત્યારે એણે તમામ બાહ્ય સંપર્કો તોડવા જ પડશે.

ચેતના જ્યાંથી પણ બહાર જઈ શકે એવાં તમામ દ્વારો તેણે બંધ કરવા જોઈશે.

ન પત્રાચાર. ન અખબાર. ન રેડિઓ. ન ટીવી.

ઈસ્રાયેલમાં વાર્ષિક તહેવાર — સબાથના દિવસે લોકો બધા જ પોતાના ઘરોમાં બેસી પ્રાર્થનામાં ઊંડા ઊતરે છે. તે દિવસે અખબાર, ટીવી, રેડિયો બધું જ સરકારી સ્તર પર બંધ હોય છે.

ચોથું સાધનાસૂત્ર : કોઈની સાથે વાતચીત નહિ. ગમે તેવી વ્યક્તિ આવી હોય; વાર્તાલાપ નહિ.

પાંચમું સાધનાસૂત્ર કહે છે તેમ સાધકો સાથે મળી શકાય. સાધકો જોડે સંગોષ્ઠિ હોઈ શકે. જેમની પાસેથી આદાન-પ્રદાન સાધના સંબંધી થઈ શકે.

સાધકની મજાની વ્યાખ્યા આપી છે : જે બીજા કોઈની / કશાની વાત ન કરે; ('નવિ ભાષે હો કોઈનું વ્યવધાન..') માત્ર સાધના જગતની જ વાત કરે તે સાધક.. ટબામાં પ્યારો અર્થ વ્યવધાન શબ્દનો આપ્યો છે : વ્યવધાન એટલે દૂરી. ભરતક્ષેત્રથી અમુક વ્યક્તિએ આવો સંદેશ મોકલ્યો છે અથવા તે આપનાથી પ્રીત કરવા ચાહે છે, આવું કહેનાર કોઈ નથી.

કેટલાં મજાનાં આ ચરણો !

આ પૃષ્ઠભૂ પર સૂત્ર જોઈએ : 'મીસીભાવં પહાય સે જ્ઞાઙ્..' લોકોની સાથેનું અલગાવ બિન્દુ : સાધનાના ઊંડાણમાં જવાનું મજાનું સાધન.

અને, બીજાની સાથેની દૂરી જ પોતાની જાત સાથેની નજદિકીમાં પરિણમશે.

સાધક લોકસંગથી દૂર જ રહે... 'મીસીભાવં પહાય...' નો આપણા સ્તર પરનો આ સંદેશ.

[૧૭]

આધાર સૂત્ર

ળો સેવઙ ય પરવત્થં,
પરપાણ વી સે ન ભુંજિત્થા ।

(ન તો પ્રભુ બીજાએ આપેલ વસ્ત્રો વાપરતા (તે અંગે વિચારતા), ન બીજાએ આપેલ પાત્રમાં પ્રભુ વાપરતા.)

ળો ચેવિમેણ વત્થેણ, પિહિસ્સામિ તં સિ હેમંતે ।

સે પારણ આવકહાણ, ંવં ઁવુ આણુધમ્મિઅં તસ્સ ॥ ૯/૪/

(ઈન્દ્રે સ્કન્ધ પર મૂકેલ દેવદૂધ્ય વસ્ત્ર વડે ઠંડીમાં શરીરને ઢાંકીશ આવો વિચાર પણ પ્રભુને નથી આવ્યો. દરેક તીર્થકરોના ખત્મા પર ઈન્દ્રદેવ આ વસ્ત્ર મૂકે છે, તે તેમનો આચાર છે. અને તીર્થકરોએ એ વસ્ત્ર રહેવા દેવું તે તેમની પરંપરા છે એમ જ પ્રભુએ માનેલું... યાવજજીવ લગી વિભાવોના પારગામી છે પ્રભુ.)

સાધના સૂત્ર

આરાધનાનો અદ્ભુત આનંદ

સાધના માટે સાધના

~ ~ ~ ~ ~
[૧૭] સાધનાનો દિવ્ય આનંદ
~ ~ ~ ~ ~

પરમાત્માએ

પહેલું વર્ષાવાસ

દુર્ઘજજન્ત તપસ્વીના

આશ્રમમાં વીતાવવાની સમ્મતિ આપી.

અને તે પ્રમાણે

પ્રભુ ત્યાં પધાર્યા.

એક કુટીરમાં પ્રભુ સાધના કરે છે.

વરસાદ ન વરસ્યો.

અકાળ જેવું વાતાવરણ.

ભૂખી થયેલી ગાયો

ઘાસ ખાવા માટે વલખાં મારે.

બીજે ક્યાંય તો ઘાસ મળે નહિ.

પ્રભુ બિરાજમાન હતા તે

કુટીરનું ઘાસ ગાયો ખાવા લાગી.

બીજા લોકોએ તપસ્વી કુલપતિને
 ફરિયાદ કરી કે
 વર્ધમાન કુમાર તો પોતાની
 ઝૂંપડીનું પણ રક્ષણ
 ગાયોથી કરી શકતા નથી.
 કુલપતિએ પ્રભુને કહ્યું.
 આપ તો રાજકુમાર છો.
 આખી પૃથ્વીનું આપ રક્ષણ
 કરી શકો...

આપની ઝૂંપડીનું રક્ષણ
 આપ કેમ નથી કરતા ?
 પ્રભુને લાગ્યું કે પોતાની
 સાધના તો બીજાઓ કેમ
 સમજી શકે ?
 પણ કોઈને અપ્રીતિ થાય
 ત્યાં પોતે નહિ રહેવું જોઈએ.
 પ્રભુએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો.

એ વખતે લીધેલા બીજા
 અભિગ્રહોમાં
 એક અભિગ્રહ હતો :
 ગૃહસ્થના પાત્રમાં વાપરવું નહિ.
 પહેલું પારણું પ્રભુએ ગૃહસ્થના

પાત્રમાં કરેલું... હવે પ્રભુ
કરપાત્રી બન્યા.

દેવદૂધ વસ્ત્ર ઈન્દ્રે
દીક્ષા સમયે
પ્રભુના સ્કન્ધ પર મૂકેલું.
એક વર્ષથી થોડા વધુ સમય પછી
એ વસ્ત્ર ગયું...
મારા નાથની આ
દિવ્ય સાધના...
કડકડતી ઠંડીમાંય તેમને
વસ્ત્રોની જરૂર નથી.

જો કે, જરૂર નથી
એવો શબ્દ પ્રયોગ
પણ અહીં અપ્રસ્તુત લાગે.
પ્રભુ દેહભાનથી એટલા
પર હતા કે
આવો કોઈ ખ્યાલ જ
પ્રભુને નહોતો.
વન્દન પ્રભુ આપને !

સાધના જ્યારે દેહભાવને પેલે પાર જાય છે ત્યારે સાધક પાસે જે આનંદ
હોય છે, એને માટે આપણે એક જ શબ્દ વાપરી શકીએ : કલ્પનાતીત.

રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

૧૩૭

પરમ પાવન આચારાંગ સૂત્રમાં મુનિના નદી-ઉત્તરણની વિધિની રોમહર્ષક વાત આવે છે. મુનિને નદી ઊતરવી છે, જે હોડી દ્વારા જ ઊતરાય તેમ છે. નૌકામાં મુનિ બેઠેલા છે. કદાચ વચ્ચે નદીમાં આંધી જેવું ઉઠેલું હોય અને નાવ ઝોલા ખાતી હોય તોય મુનિ તો પોતાની ભીતર જ ડૂબેલ રહે છે. એ વખતે કો'ક કહી દે કે આ સાધુને કારણે નાવ હચમચી રહી છે; માટે આ સાધુને જ ફેંકી દો. આ સાંભળ્યા પછી પણ મુનિનું રૂંવાડુંય ન ફરકે. જે ક્ષણે જે થવાનું હશે તે થશે...

હા, એમ લાગે કે નાવમાં બેઠેલ બધા જ એકમત થઈ ગયા છે અને મુનિને નદીમાં ધકેલવા તૈયાર થયા છે તો મુનિ કહી દે : તમે મને ન ફેંકતા... હું મારી મેળે નદીમાં જતો રહીશ... લોકો નાખે તો અપકાયના જીવોને કિલામણા થાય... મુનિ ધીરેથી પોતાના દેહને નદીમાં પ્રવાહિત કરી દે.

પછી પણ મુનિ ન હાથ હલાવે, ન પગ હલાવે. શરીરને સ્થિર કરી દે. પાણીને જ્યાં લઈ જવું હોય ત્યાં લઈ જાય, નદી છાલક મારીને મુનિદેહને કાંઠે ફંગોળી દે તો મુનિ પોતાનો દેહ અને વસ્ત્રો ભીનાં હોય ત્યાં સુધી નદીના કાંઠે ઊભા રહે. જેથી દેહ કે વસ્ત્રોમાંથી ટપકતું પાણી પાણીમાં મળી જાય...

કેવી આ આરાધનાની સ્થિરતા ! ને કેવો અદ્ભુત તે સમયનો આનંદ!

એક આચાર્ય ભગવંત વિહાર કરતા હતા. વચ્ચે વચ્ચે ખારવાળી જમીન આવતી અને ત્યારે તેઓશ્રી પોતાના પગને પુંજી, ઈર્યા પૂર્વક આગળ વધતા..

અચાનક, પાછળથી સિંહની ડણક સંભળાઈ. સાધના પ્રત્યેનો લગાવ શું કરે છે તે અહીં જોઈ શકાય.. એ જ ધીમી ગતિએ અને એ જ રીતે પુંજી પુંજીને પૂજ્યશ્રી ચાલી રહ્યા છે.

સિંહને જે કરવું હોય તે સિંહ કરે; તો મારે જે કરવું છે તે હું કેમ ન કરું ?

કેવું આ સત્ત્વ ! કેવો આ આનંદ !

જીવન પ્રત્યે જો આ મહાત્માઓ આ હદે બેખબર હોય; મકાન, વસ્ત્રો કે પાત્રનો તો તેમને ખ્યાલ પણ શો હોય ?

પરમપાવન દશવૈકાલિક સૂત્ર કહે છે: ‘તંપિ સંજમલજ્જટ્ટા ધારિતિ પરિ-
હિતિ અ..’ મુનિ વસ્ત્રોનેય માત્ર સંયમની મર્યાદા માટે રાખે છે અને પહેરે છે.

પહેલાં કાષ્ઠપાત્ર પર ગાડાની મળી લગાવતા. કાષ્ઠપાત્રમાં પાણી આવતાં લીલકૂંગ થઈ જાય. એ વિરાધનાથી બચવા મળી લગાવે... બૃહત્કલ્પસૂત્રમાં મજાનો ઉલ્લેખ છે કે પાત્ર પરનો આ રંગ નવો લગાડવા જેવો છે એ મુનિ પોતે નક્કી ન કરે; ગુરુદેવ નક્કી કરે... પોતાનું પાત્ર છે માટે સારું રાખું આવો સૂક્ષ્મ ભાવ / રાગ ન થઈ જાય એ માટે કેટલી તકેદારી !

સાધના માટે સાધના આ જ સૂત્ર અહીં ખૂલતું હતું.

આચારાંગ સૂત્રનો વસ્ત્રૈષણા વિભાગ વાંચતાં આંખો ભીનાયા વિના ન રહે. વસ્ત્ર સાવ ફાટીને તાર તાર થઈ ગયું હોય તોય મુનિરાજને ખ્યાલ એનો ન હોય... ને ખ્યાલ આવે તો એ અંગેની સહેજ પણ ગ્લાનિ ન હોય કે મારાં વસ્ત્રો ફાટી ગયાં, હવે હું શું કરીશ ?

એક પ્રચંડ મસ્તી.. જ્વલંત કેફ.. પરમાત્માનું શ્રામણ્ય મળ્યાનો. અહીં ગ્લાનિ રહે ક્યાં ?

એ મુનિ વસ્ત્ર વહોરવા જાય તોય ત્યાં સમાધાન નહિ કરે... નિર્દોષ વસ્ત્ર મળે તો જ લેશે; અન્યથા નહિ.

યાદ આવે બાળમુનિ વજ્રસ્વામી. દશેક વર્ષનું તેમનું વય હશે અને ગુરુદેવ સાથેના વિહારમાં અટવી આવી. ૨-૩ દિવસે અટવીની પાર નીકળ્યા. હજુ ગામ ક્યાંય દેખાતું નથી.

ગુરુદેવ એક વૃક્ષ નીચે બેઠા. શિષ્યો પણ બેઠા. પોરિસી ભણાવી. પાત્રા પડિલેહણ કર્યું. તે વખતે દૂર એક છાવણી જેવું દેખાતું હતું. તેમાંથી એક રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

વ્યક્તિ ગુરુદેવ પાસે આવી. હાથ જોડી કહે છે : ગુરુદેવ ! અમે લોકો સાર્થ સાથે આગળ જઈ રહ્યા છીએ. અહીં અમારો પડાવ છે. અમારા માટે રસોઈ બનાવેલી છે. આપ મુનિ ભગવંતોને ગોચરી માટે મોકલો !

ગુરુદેવે વજ્રમુનિને આજ્ઞા કરી. તેઓ અને એક બીજા મુનિરાજ પાત્ર લઈ ચાલ્યા. વજ્ર મુનિ ચક્રોર છે. ત્યાં ગયા પછી સૂક્ષ્મ નજરે જોતાં એમને સમજાઈ ગયું કે આ તો દેવો છે ! એમની આંખો મટકું મારતી નહોતી. વજ્ર મુનિએ કહ્યું : તમે દેવ છો અને દેવ-પિંડ અમારે ન કલ્પે... વહોર્યા વગર પાછા ફરે છે.

આટલી ભૂખ લાગેલી. છતાં સમાધાન નહિ કે ચાલો, વહોરી લ્યો ! કારણકે નજર શરીર પર નહિ; સાધના પર સ્થિર થઈ હતી.

આ પૃષ્ઠભૂ પર પ્રભુની સાધનાનું સૂત્ર જોઈએ : ‘જ્ઞો સેવઙ્ગ ચ પરવત્થં, પરપાણ વી સે ન ભંજિત્થા.’ ગમે તેવી કડકડતી ઠંડી હોય, ગરમ વસ્ત્રોનો વિચાર સુદ્ધાં પ્રભુના મનમાં ફરકી શકતો નથી. પ્રભુ ઠંડીને સહન કરતા હતા આ વિચાર પણ સાદો લાગે; પ્રભુની દૃષ્ટિ સાધના પર એવી સ્થિર થયેલી હતી કે ઠંડીનો ખ્યાલ પણ પ્રભુને આવતો ન હતો.

બીજું સાધનાસૂત્ર : ‘જ્ઞો ચ ઇમેણ...’ ઈન્દ્રે દીક્ષા સમયે પ્રભુના સ્કન્ધ પર દેવદૂધ વસ્ર મૂકેલું. એ વખતે પ્રભુએ શું વિચાર્યું હશે ? સાધનામય વ્યક્તિત્વ પરમય કેમ બની શકે ? ઈન્દ્રે દેવદૂધ વસ્ર મૂક્યું એ એનો આચાર છે. બધા તીર્થંકર ભગવંતોએ એ રાખ્યું હતું તો મારેય રાખવું જોઈએ... કારણ કે એ પરંપરા છે.

અને એક વર્ષ પછી વસ્ર ગયું તો...? તો પણ કંઈ નહિ ! પદાર્થ પદાર્થનો ધર્મ બજાવે. હું મારામાં હોઉં...!

શી ગજબની આ સાધનાની સૃષ્ટિ !

પ્રભુ ! અમનેય આવી સાધનાનો નાનકડો અંશ આપો ને !

[૧૮]

આધાર સૂત્ર

અકસાઈ વિગયગેહી ચ, સદ્ગુણેસુ અમુચ્છિએ જ્ઞાઈ । ૮/૪/

(નિષ્કાયાય, લોભને પેલે પાર ગયેલા (વિગત ગૃહિ) અને શબ્દ-રૂપોમાં અમૂર્ચિત પ્રભુ ધ્યાન કરે છે.)

સાધના સૂત્ર

- નિર્વિકલ્પતા શી રીતે મળે ?
- પરનું આકર્ષણ : પરમનું વિકર્ષણ
- સાધક હોય અપ્રતિબદ્ધ

~ ~ ~ ~ ~
[૧૮] ધ્યાનપ્રવેશ : કેટલાંક સૂત્રો
~ ~ ~ ~ ~

કલિકાલ સર્વજ
હેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજ
પ્રભુ મહાવીરની સ્તવના
કરતાં કહે છે :
પન્નગે ચ સુરેન્દ્રે ચ,
કૌશિકે પાદસંસ્પૃશિ ।
નિર્વિશેષમનસ્કાય,
શ્રીવીરસ્વામિને સ્તુમઃ ॥
કૌશિક (ચંડ કોશિક) સર્પ
પ્રભુને ચરણે સ્પર્શ્યો ત્યારે
અને કૌશિક નામના ઈન્દ્ર
પ્રભુના ચરણને સ્પર્શ્યો ત્યારે
પ્રભુ સમયિત હતા.
બેઉ ઘટનામાં પ્રભુના મનમાં
સહેજ પણ

ફરક નહોતો.

કારણ કે પ્રભુ આત્મભાવમાં

રૂબેલા હતા.

નહોતો ત્યાં કષાયને પ્રવેશ.

ન લોભને, ન મૂર્ચ્છાને.

ત્યાં હતો માત્ર અને માત્ર

આત્મભાવ.

નમન હો પ્રભુની આ

આન્તર દશાને !

એક સાધકે મને પૂછેલું : હું ઓબ્ઝર્વેશન (જોવાનું-માત્ર જોવાનું) વર્ષોથી કરું છું. વિકલ્પો ઓછા થયેલા ક્યારેક લાગે; પણ ક્યારેક તેમનો હુમલો થઈ આવે એ ખબર ન પડે.

હું એ સાધકને ઓળખતો હતો. મેં કહ્યું : તારું આ ઓબ્ઝર્વેસન ડાળા-પાંખડા તોડવાથી વધુ પરિણામ નહિ આપી શકે; કારણકે રાગ-દ્વેષનાં મૂળિયાં અકબંધ છે. મૂળને તો ઘસરકોય પડ્યો નથી !

એ સહમત થયો મારી વાત સાથે. મેં એને વિચાર અને વિકલ્પનો ભેદ સમજાવ્યો. મેં કહ્યું : રાગ, દ્વેષ, અહમ્ માંથી ઉઠેલો વિચાર એ વિકલ્પ છે. અને એમને એમ ઉઠેલ વિચાર એ વિચાર છે. છુટ્ટા છવાયા વિચારો આવ્યા કરે તો સાધક માટે એ બહુ ગભરાવા જેવી ઘટના નથી. પણ વિકલ્પો તો સાધકને ચાલી ન શકે.

પ્રભુની સાધનાનું પ્રસ્તુત સૂત્ર બહુ જ ઊંડાણથી ધ્યાનમાં જવાના માર્ગોને ચર્ચે છે. સાધકના માર્ગમાં અવરોધ નાખનાર તત્ત્વોને એણે હટાવી દેવા જોઈએ : રાગને, દ્વેષને, અહંકારને.

મૂળ રાગ છે. દ્વેષ તો ઉપપેદાશ છે. તમને જેના પર રાગ છે, એને કોઈ નુકશાન કરશે તો એના પર તમને દ્વેષ ઉપજશે. અને સ્વ પ્રત્યેનો સૂક્ષ્મ રાગ તે અહંકાર..

રાગ શી રીતે જાય ? જેમના પર પણ રાગ છે, તે પદાર્થો કેવા નિઃસાર છે આ ખ્યાલ અનુભૂતિના સ્તર પર પ્રગટવો જોઈએ. ‘શાન્ત સુધારસ’ ની પંક્તિ યાદ આવે : ‘ભાવય રે ! વપુરિદમતિમલિનમ્..’ આ શરીર અત્યંત મેલુ છે તે તું ભાવિત કર. વિચાર ! એમ કહેતા નથી... સાંભળ ! એમ કહેવાયું નથી.. ભાવિત કરવું... ઊંડે સુધી ઉતારવું.

શરીર પર રાગ છે. કેટલી વાર સાંભળ્યું કે શરીર ગંદું છે, ગંદુ છે... શું થયું ? અને શું થઈ શકે ? શરીર પ્રત્યેનો રાગ ક્યારે ખરે ? આ વાત ભાવિતતાના સ્તર પર જાય ત્યારે.

સંતની પાસે એક ભક્ત આવતો. સંતને રોજ પૂછતો : સાહેબ, સાંતામાં? સંત હસીને કહેતા : હા, સાંતામાં છું. પ્રભુ અને ગુરુની કૃપા છે.

એક વાર સંતને રક્તપિત્તનો રોગ થયો. પેલા ભક્તે પૂછ્યું : સાહેબ, કેમ છો ? સંત કહે છે : બહુ મઝામાં. ‘અરે, પણ આ રક્તપિત્ત ! કેવી તકલીફ !’ સંત કહે છે : આ તો બધું — લોહી અને પરુ — અંદર હતું જ. મારા પ્રભુએ આ રોગ આપીને મારા શરીર પ્રત્યેના રાગને હરી લીધો. બોલતાં બોલતાં સંત ભાવવિભોર બની ગયા : કેવી મારા પ્રભુની કૃપા ! સંતે ઉમેર્યું : શરીર કેવું મલિન છે, તેના પર પ્રવચનો આપવા છતાં મારો દેહાધ્યાસ બિલકુલ નહોતો ગયો. પ્રભુએ કૃપા કરી. અનહદ કૃપા કરી.

પરમપાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં પ્રભુએ કહ્યું છે : જે કમ્હિવિ ન મૂચ્છિણ સ ભિક્ષુ.... કોઈનામાં પણ મૂર્ચ્છિત ન થાય તે મારો સાધક.

ધ્યાનમાં પ્રવેશવાનું કેવું પ્યારું સૂત્ર પ્રભુએ આપ્યું ! કાનોમાં સતત ગુંજ્યા કરે તેવું સૂત્ર : ‘જે કમ્હિવિ ન મૂચ્છિણ સ ભિક્ખુ..’ જે કોઈનામાં મૂચ્છા ન પામે...

સાધકની આ સૂક્ષ્મ પ્રજ્ઞા રહેશે કે તે ક્યાંય આકર્ષિત ન થાય. પરનું આકર્ષણ પરમના વિકર્ષણમાં પરિણમશે. સાધકને જોઈએ છે પરમનું તીવ્ર આકર્ષણ.

પ્રભુએ સાધકને ચાર જાતની અપ્રતિબદ્ધતાઓ સૂચવી છે. સાધક કોઈ પદાર્થમાં પ્રતિબદ્ધ / બંધાયેલો ન રહે. આ પદાર્થ સારો કે આ પદાર્થ ખરાબ આવો ભાવ તેના મનમાં ન રહે. પદાર્થ પદાર્થ છે; વ્યક્તિ વ્યક્તિ છે; સારાપણું કે ખરાબપણું આપણી પોતાની માનસિક નીપજ છે.

દ્રવ્ય અપ્રતિબદ્ધતા પછી આવશે ક્ષેત્ર અપ્રતિબદ્ધતા. આ ક્ષેત્ર સારું અને આ ક્ષેત્ર ખરાબર નથી; આવી કોઈ માન્યતા સાધક પાસે ન હોય.

કાળ અપ્રતિબદ્ધતાનો મતલબ છે અમુક કાળ—શિયાળો આદિ—સારો અને અમુક કાળ—ઉનાળો આદિ—ખરાબ આવી કલ્પનાથી સાધક દૂર રહે.

ભાવ અપ્રતિબદ્ધતા... મને લોકો શ્રેષ્ઠ સાધક માને આવી મનમાં કલ્પના હોવી તેને ભાવપ્રતિબદ્ધતા કહેવાશે. સાધક હોય ભાવ અપ્રતિબદ્ધ... લોકોના પ્રમાણપત્રનો, આખરે, સાધનામાર્ગમાં શો અર્થ હોઈ શકે ?

‘જે કમ્હિવિ ન મૂચ્છિણ..’ એકાદ પદાર્થ કે એકાદ વ્યક્તિને વિષે પણ સાધકની ચેતના મૂચ્છિત ન જોઈએ.

યાદ આવે ‘સંવેગરંગસાલા’ ગ્રન્થમાં આવતી એક ઘટના. એક સાધ્વીજી મહારાજ ઘણાં બધાં શિષ્યાઓના ગુરુણી પદે. સ્થાપનાજી મૂકવા માટેના એક બાજોઠિયા પર લગાવ થઈ ગયો. કોઈ એને સહેજ જોરથી મૂકે, તોય તેઓ કહી દે : આટલે જોરથી બાજોઠ કેમ મૂક્યો. ચેતના તેમાં અવબદ્ધ થઈ.

તેમનો કાળધર્મ થયો. તેમના નિધન પછી નગરમાં પધારેલા એક જ્ઞાની ભગવંતને પેલાં સાધ્વીજીની શિષ્યાઓએ પૂછ્યું : અમારા ગુરુજી મહારાજ હાલ ક્યાં છે ? જ્ઞાનીએ કહ્યું : આ બાજોઠિયાની આજુબાજુ જે પેલી ગરોળી ફરે છે, જેને તમે વારંવાર કાઢો છો, છતાં જતી નથી; એ ગરોળી એ જ તમારાં ગુરુણીજી મહારાજ. બાજોઠિયા પરની મૂર્ચ્છાએ એમના વિકાસને રૂંધી નાખ્યો !

એક નાના, નજીવા પદાર્થની મૂર્ચ્છા જો આવું કરી શકે તો ઘણા બધા પદાર્થો / વ્યક્તિઓની મૂર્ચ્છા / લગાવમાં બેઠેલા આપણું શું ?

સૂત્ર કહે છે : 'જ્ઞાઇ'. પ્રભુ ધ્યાન કરે છે : દ્વેષ અને રાગ આદિથી ઉપર ઉઠીને, બહિર્ભાવને રોકીને પ્રભુ અન્તર્ભાવમાં રૂબ્યા છે.

તો, સાધકે સહુથી પેલો પ્રયાસ પોતાના રાગ, દ્વેષ અને અહમ્ને શિથિલ બનાવવા માટે કરવો પડશે. સતત એણે આન્તર નિરીક્ષણ કરવું જોઈશે કે રાગ, દ્વેષ, અહમ્ ઓછા થયા ?

સતત આન્તરનિરીક્ષણ સાધનાના પરિણામ ભણી સાધકને લઈ જશે.

'જ્ઞાઇ' પદ જેના અંતે, મધ્યે કે પ્રારંભે આવતું હોય એવાં સૂત્રો અહીં જોઈએ... જે પ્રભુની ધ્યાનાવસ્થાને બંધ આંખે નીહાળવામાં આપણને ઉપયોગી થશે.

- (૧) 'સે સયં પવેસિયા જ્ઞાઇ' ।
- (૨) 'રાઈં દિવંપિ જયમાણે અપમત્તે સમાહિએ જ્ઞાઇ' ।
- (૩) 'સિસિરંમિ એગયા ભગવં છાયાએ જ્ઞાઇ આસીય' ।
- (૪) 'અકસાઈ વિગયગેહી ય સદ્ગુણેસુ અમુચ્છિએ જ્ઞાઇ' ।
- (૫) 'તુસિણીએ કસાઈએ જ્ઞાઇ' ।
- (૬) અદુ પોરિસિં તિરિયં ભિત્તિં ચક્ષુમાસજ્ઞ અન્તસો જ્ઞાઇ ।

(૭) 'જે કે ઇમે અગારત્યા મિસીભાવં પહાય સે ઝાઇ' ।

(૮) અવિ ઝાઇ સે મહાવીરે, આસણત્યે અકવ્કુએ ઝાઇ ।

उडढं अहे तिरियं च, पेहमाणे, समाहिमपडिन्ने ।

આ આઠે સૂત્રોની પૃષ્ઠભૂ ક્રમશઃ : જોઈએ અને તેમાંથી નિષ્પત્ત થતાં સાધનાસૂત્રોને પણ.

(૧) ઘણા લોકોની ઘણી બધી અપેક્ષાઓ પ્રભુ પાસે છે. લોકો આજુબાજુ ઘણા છે. પ્રભુ આ બધાથી નિરપેક્ષ થઈ પોતાની ભીતર જઈ ધ્યાન કરે છે.

સાધનાસૂત્ર : સાધકે લોક-નિરપેક્ષ બનવું જ જોઈએ. લોકોને રાજી રાખવા અને સાધના કરવી બે એક સાથે થઈ શકે નહિ.

(૨) પ્રભુ રાત-દિવસ સંયમ આરાધનામાં યતનાશીલ છે, અપ્રમત્ત છે અને સમાધિમય બનીને ધ્યાન કરે છે.

સાધનાસૂત્ર : સાધક પાસે જોઈએ સંયમ ક્રિયાઓ પ્રત્યેની ઉદ્યુક્તતા, અપ્રમત્તતા અને ધ્યાન.

બહિર્ભાવમાં ચેતનાનું જવું તે જ પ્રમાદ છે, એટલે સાધકે સતત અન્તર્ભાવમાં રમમાણ રહેવું જોઈએ.

(૩) ઠંડીમાં ભગવાન વૃક્ષ વગેરેની છાયામાં ધ્યાન કરે છે.

સાધનાસૂત્ર : શારીરિક અનુકૂલન ધ્યાન માટે જરૂરી છે આવું કંઈ નથી. પ્રતિકૂલનની ક્ષણોમાંય સાધના થઈ શકે છે. હકીકતમાં, સાધનાની તીવ્ર ક્ષણોમાં સાધક દેહભાવથી એટલો તો પર હોય છે કે દેહને અનુકૂલન છે કે પ્રતિકૂલન એનો પણ ખ્યાલ એને હોતો નથી.

(૪) રાગ, દ્વેષથી પર-ઉઠીને પ્રભુ ધ્યાન કરે છે.

સાધનાસૂત્ર : ધ્યાન એટલે સ્વગુણસ્થિતિ. રાગ, દ્વેષ આદિના ઉદયની ક્ષણો એ છે વિભાવસ્થિતિ. વિભાવદશાને શિથિલ કરીને — યા તો એવા નિમિત્તોથી દૂર જઈને યા તો નિમિત્તોની વચ્ચે રહેવું પડે ત્યારે એ નિમિત્તની

અસર પોતાના પર ઓછામાં ઓછી પડે એ રીતે – સાધક ધ્યાનની ક્ષણોમાં પ્રવેશી શકે.

નિમિત્તોની વાત થોડી જોઈએ. રાગોત્પાદક નિમિત્તોથી તો સાધક દૂર જશે જ. પણ જે સંબંધીઓ કે સાધર્મિકો સાથે એ રહે છે; એમની સાથે રહેવું પડે અને ક્રોધ થાય છે તો...? તો, પોતાના અશુદ્ધ ઉપાદાન પર ભાર મૂકશે સાધક. અને એ રીતે નિમિત્તની અસર પોતાના પર નહિ પડવા દે.

(૫) પ્રભુ મૌન રહે છે અને સામેની વ્યક્તિ ગુસ્સે થાય તો પણ પ્રભુ ધ્યાનમાં પ્રવેશે છે. સામેની વ્યક્તિને કંઈક અણગમતું હોય તો પ્રભુ એ દૂર પણ કરે છે; જેમ કે કોઈ કહે કે અહીંથી ચાલ્યા જાવ; તો પ્રભુ ત્યાંથી નીકળી જાય છે. પણ પેલો ખાલી ખાલી ગુસ્સો થઈ જાય કે આવા ને આવા મુંડિયા ક્યાંથી નીકળી પડ્યા છે ! તો પ્રભુ શું કરે ? પ્રભુ એ વખતે એના માટે કરુણા ચિન્તવી ધ્યાનદશામાં જતા રહે છે.

સાધનાસૂત્ર : ધ્યાન માટે કોઈ પરિસ્થિતિ અવરોધક નથી. મૂળ વાત એટલી જ છે ધ્યાન તમને અભ્યસ્ત થયેલું હોવું જોઈએ.

ધ્યાનશતક ગ્રન્થ એટલે જ કહે છે કે પ્રારંભિક સાધક માટે આસન કાળ, દિશા બધું જરૂરી છે ધ્યાન માટે; અભ્યસ્ત સાધક તો ગમે તે ક્ષણે ધ્યાનમાં જઈ શકે છે.

(૬) પ્રભુ ઈર્ષ્યા પૂર્વક ચાલે છે. અને આ પ્રભુનું ચાલુવું તે જ ધ્યાન છે.

સાધનાસૂત્ર : સાધક પણ આ જ રીતે ચાલે. ન સ્વાધ્યાય એ સમયે, ન શુભ અનુપ્રેક્ષણ. માત્ર જોવાનો માર્ગ. નિર્વિકલ્પદશા કેવી તો સધાઈ જાય!

(૭) લોકો આજુબાજુ છે, મુસાફરખાના આદિમાં; પણ પ્રભુ તેમની સાથે ન ભળતાં ધ્યાનમાં જતા રહે છે.

સાધનાસૂત્ર : સાધક દ્રવ્યથી લોકો જોડે કદાચ રહે તો ય ભાવથી તો એ અસંગ જ હોય ! આ અસંગ દશાની ગાઢતા જેટલી વધુ અભ્યસ્ત બનશે; એ ધ્યાનમાં ઊતરી શકશે.

(૮) ઊંચા આસને કે તિરછા આસને (જિનમુદ્રા, પર્યંકાસન આદિમાં) બેઠેલા પ્રભુ ધ્યાન કરે છે.

સાધનાસૂત્ર : સાધકે આસનોને એટલા માટે અભ્યસ્ત કરવા જોઈએ કે રહ્યો સહ્યો પ્રમાદ પણ ખંખેરાઈ જાય.

પગ લાંબા કરીને અઢેલીને બેઠા કે સૂતા હશો તમે તો પ્રમાદને આવતાં વાર નહિ લાગે. કંકોતરી મોકલી તો પછી પ્રમાદ આવે જ ને ! પરંપરામાં એક સરસ દુહો છે : ‘ઊંઘ બગાસાં મોકલે, જા બગાસા ! તું; તારી કીધું નહિ માને તો, રેડવી પાડીશ હું...’

અપ્રમાદ માટે આસનાભ્યાસ જરૂરી છે.

આઠ ધ્યાન-સૂત્રો અને એમાંથી નિષ્પન્ન થતાં સાધના સૂત્રો આપણે જોયાં. હવે પ્રાયોગિક સાધના શરૂ કરીએ.

[૧૯]

આધાર સૂત્ર

एस विही अणुक्कंतो, माहणेण मइमया ।

बहुसो अपडिण्णे, भगवया एवं रियंति ॥ १/४/६४

(પ્રભુએ આ સાધનામાર્ગને પોતે આચર્યો છે... પ્રભુ હતા અપ્રતિજ્ઞ.
નિરાગ્રહશીલતાનું મૂર્તિમન્ત સ્વરૂપ. પ્રભુએ આચરેલા આ માર્ગે અન્ય
મુમુક્ષુઓ પણ વિહરે છે:)

સાધના સૂત્ર

- સાધનામાં અવરોધ ન આવે એ માટે
જરૂરી છે સાધકોના સંકલ્પ,
● ઘટનાઓ સામે પ્રતિક્રિયા નહિ,
● દુષ્કર કાર્યોને કરવા ને દુસ્સહ
ઘટનાઓને માણવી તે પ્રભુનો માર્ગ

સન્દર્ભ સૂત્ર

दुक्कराहं करित्ताणं, दुस्सहाहं सहित्तु य ।

केइत्थ देवलोएसु , केइ सीज्झंति नीरया ॥ -દશવૈ૦ સૂત્ર

(દુષ્કર કાર્યો કરીને અને દુસ્સહ ઘટનાઓને સહીને કેટલાક સાધકો
દેવલોકમાં ગયા. કેટલાક મોક્ષમાં.)

~~~~~

[૧૯] પરમસ્પર્શ એક : રીત અલેક

~~~~~

પ્રભુ અન્તર્લીન દશામાં

ઉભેલા છે.

એક અનાડી માણસ

ત્યાં આવે છે અને

પ્રભુનાં બન્ને ચરણોની વચ્ચે

આગ પેટાવી, હાંડલી મૂકી

ખીર રાંધે છે.

અગ્નિ દ્વારા એ જૂલસવાનું.....

મારા નાથે એ કેવી રીતે

સહ્યું હશે ?

આપણી બંધ આંખો એ

દૃશ્ય જોઈ રહી છે.

ચેતના એવી તદાકાર બની

છે કે એ આગની

ઝાળ આપણને સ્પર્શતી

હોય તેમ લાગે.

અને એ સમયે
 આપણો ચહેરો ઊંચકાય છે.
 અને આપણે પ્રભુના મુખનું
 દર્શન કરીએ છીએ.
 પ્રભુનાં નિમિલિત / બંધ નેત્રોમાંથી
 અશ્રુબિન્દુઓ ધીરે ધીરે બહાર આવી
 ચહેરા પર રેલાઈ રહ્યા છે.
 અશ્રુબિન્દુઓની પાછળ છે ભીનું હૃદય :
 મારો આ ઉપકારી શું દુર્ગતિમાં
 જશે ?

• • •

પ્રભુની દિવ્ય કરુણા,
 પ્રભુનો અનુપમ સાક્ષીભાવ.
 પ્રભુનું અજોડ ધ્યાન.
 પ્રભુની અદ્વિતીય સાધના.....
 પ્રભુએ ભીતર જવાનો માર્ગ
 આચરીને બતાવ્યો.
 પ્રભુ ! અમારે પણ એ જ માર્ગ
 આવવું છે.

• • •

મધ્યપ્રદેશની વિહારયાત્રા. સવારમાં હું ચાલતો હતો. મને રસ્તાનો
 ખ્યાલ હતો : પૂછી લીધેલું હતું જાણકારને. મેં જોયું : થોડાક સાધકો અટવાતા
 હતા. કોઈ મળે નહિ સવારના પહોરમાં. કોને પૂછે ? ત્યાં મને જોયો. એમણે
 પૂછ્યું : આપણો રસ્તો કયો ?

મેં વિનોદ કર્યો : આ રસ્તો મઝાનો છે ને ! તેઓએ ફરીથી પૂછ્યું : આ જ આપણો રસ્તો છે ? અમે ચાલતા હતા તે ડામરની સડક હતી. પણ એના પર અર્ધો કીલો મીટર જઈ કાંકરીવાળી સડકે અમારે ફંટાવાનું હતું. હું એ લોકોને એ માર્ગ પર લઈ આવ્યો.

મેં કહ્યું એ વખતે : આપણી નક્કી થયેલી મંજિલ તરફ આપણને દોરી જાય તે આપણો રસ્તો... આ તમારી વ્યાખ્યા મઝાની છે. અને સાધના જીવનમાં પણ આવું જ છે. મંજિલ નક્કી થઈ ગઈ. હવે એ ભણી જતો માર્ગ તે અમારો માર્ગ, આપણો માર્ગ. ડામરનો સુંવાળો માર્ગ મારો માર્ગ નહિ, કાંકરાવાળો રસ્તો એ મારો માર્ગ....

સાધકવૃન્દે વિનંતિ કરેલી પાછળથી : આપણા ભીતરી માર્ગ વિષે કંઈક સમજાવો ! ત્યારે મેં પરમપાવન દશવૈકાલિક સૂત્રના આ ગાથાસૂત્રને ટાંકેલું : ‘દુક્કરાઈં કરિતાણં, દુસ્સહાઈં સહેતુ ય, કેઈત્ય દેવલોએસુ, કેઈ સિજંતિ નીરયા’.....

ઈન્દ્રિયો અને મનને સહેલું લાગે, સારું લાગે તે સંસારનો માર્ગ. એમને દુષ્કર લાગે તે પ્રભુનો માર્ગ. આ દુષ્કરતાની ચર્ચા કરતાં પૂજ્યપાદ આનંદધનજી મહારાજે કહ્યું : ‘ધાર તલવારની સોહિલી, દોહિલી ચૌદમા જિન તણી ચરણ સેવા....’ તલવારની ધાર પર ચલાય તો શું થાય ? પગમાંથી લોહીની ધાર છૂટે. કદાચ ચરણ ક્ષત, વિક્ષત થઈ જાય. પરંતુ પ્રભુના માર્ગે ચાલવું હોય તેણે અસ્તિત્વનું વિસર્જન કરવું પડે. જે ‘હું’ ને આધારશિલા કલ્પી બધી જ સંરચનાઓ કરેલી છે, એ હુંને તોડી ફોડી નાખવું પડે.

હવે સાધક ક્યારેય કહે નહિ કે મને આ નહિ ગમે. પહેલા તબક્કે એનું ગમવું જશે. (પ્રભુની આજ્ઞા શું છે ?) બીજા તબક્કે એનું હું જશે.

‘દુક્કરાઈં કરિતાણં.....’ દુષ્કર કાર્યોને કરવા એ પ્રભુનો સાધના માર્ગ અને એટલે જ તે આપણો માર્ગ. અહં વિસર્જન દુષ્કર છે, તો મારે એ કરવું જ છે.

જો કે આમ બહુ અઘરું આ નથી. અત્યારે જે ‘હું’ વારંવાર પ્રગટ્યા કરે છે તે એટલા માટે કે સાચા હુંનું ભાન થયું નથી. વાસ્તવ હુંનો બોધ આ હુંના ભાનને ભૂંસી નાખશે.

અબજો રૂપિયાનો વારસો કોઈક સંબંધીએ એને આપ્યો હોય પછી એ ભાઈને પહેલા હાતું તેવું ઝૂંપડી કે ઈંટ-પથ્થરનું સાદુ મકાન પોતાનું છે આવું અભિમાન રહેશે ખરું ?

તો, પ્રારંભિક સાધક માટે આ દુષ્કર છે. ઊંચકાએલા સાધક માટે સહેલું..

‘દુસ્સહાઈ સહેતુ ચ....’ દુસ્સહને સહન કરવાનું. કોઈ આપણી નિન્દા કરે, સહેવું અઘરું પડે તેવું લાગે છે, પણ એ સહેવું છે. કારણ કે એ પ્રભુનો માર્ગ છે.

લોકોની વચ્ચે છીએ, છતાં આપણી સાધનાને લોક-સ્પર્શ ન લાગે, પરમસ્પર્શ જ લાગે એ માટેનાં મઝાના સાધના સૂત્રોમાંથી ફરીથી પસાર થવું ગમશે.

(૧) પુટ્ટોવિ નાભિભાસિંસુ ।

(૨) ગઢિએ મિહોકહાસુ સમયમ્મિ નાયસુએ વિસોગે અદક્ખુ ।

(૩) સ જણેહિં તત્થ પુચ્છિંસુ, એગચરા વિ એગયા રાઓ । અવ્વાહિએ કસાઈત્થા પેહમાણે સમાહિં અપહિન્ને ।

(૪) અહ ગામકંટએ ભગવં તં અહિયાસએ અભિસમેચ્ચા.... ।

(૫) અયમંતરંસિ કો ઇત્થ, અહમંસિત્તિ ભિક્ખુ આહટ્ટુ ।

(૬) અહિયાસએ સયા સમિયે, ફાસાઈં વિરૂવરૂવાઈં । અરં રં અભિભૂય રીયડ માહણે અબહુવાઈં ॥

આ સૂત્રોની પૃષ્ઠભૂ અને એમાંથી આપણને મળતો સાધનાનો માર્ગ જોઈએ:

(૧) પ્રભુને કો’કે કંઈક પૂછ્યું. ન તો એ પ્રશ્નોનો સાધનામાર્ગ જોડે કોઈ સંબંધ હતો કે ન તો વ્યવહારુ સ્તરનો તમે કોણ છો ? ઈત્યાદિ એ પ્રશ્ન હતો.... પ્રભુ એ વખતે મૌન રહેતા.

સાધનાસૂત્ર એ રીતે ખૂલશે કે સાધક બિનજરૂરી કશું બોલે નહિ. સાધુજીવનનો મજાનો નિયમ છે કે ગુરુદેવની હાજરીમાં ગુરુદેવની અનુમતિ વગર સાધક બોલે નહિ. વહોરવા ગયેલ મુનિ માટે દશવૈકાલિક સૂત્રની હારિભદ્રી ટીકા કહે છે: ‘ધર્મલાભમાત્રાભિધાયી.’ ધર્મલાભ, વર્તમાન જોગ જેવા બે ત્રણ શબ્દો એની પાસે છે.

કેટલી મજાની આ વ્યવસ્થા ! સાધનામાં જરૂરી છે તો થોડું બોલી લ્યો, સાધનામાં જરૂરી નથી બોલવું; તો મૌન.

પ્રશમરતિ પ્રકરણે સરસ ફૂટપટ્ટી આપી છે. એવું જ બોલવું જેથી વૈરાગ્ય પરિપુષ્ટ બને : દૃઢતામુપૈતિ વૈરાગ્યભાવના યેન યેન ભાવેન । તસ્મિંસ્તસ્મિન્ કાર્યઃ કાયમનોવાગ્ભિરભ્યાસ : ॥

સાધનાની મજાની વાતો સાધક કોઈને કહી રહ્યો છે અને એનું આન્તર-નિરીક્ષણ ચાલુ છે કે આ બોલવાથી સામો પ્રભાવિત થવાથી અહંકાર વિસ્તરતો તો નથી ને ? સહેજ પણ અહંકાર વધતો લાગે , એ બોલવાનું બંધ કરી દે.

બીજા સૂત્રની પૃષ્ઠભૂ : લોકો પરસ્પર કથામાં મશગુલ છે ત્યારે પ્રભુ એમને માત્ર જોઈ રહ્યા છે: હર્ષ - શોકથી પર ઊઠીને.

સાધનાસૂત્ર આપણી તરફ એ રીતે ખૂલશે કે લગભગ તો સાધક એકાન્ત સ્થળમાં રહેશે. મોટો ઉપાશ્રય છે, ખંડા છે, ગુરુદેવને પૂછી સાધક ખંડમાં જઈ સ્વાધ્યાય-ધ્યાન કરશે; પણ નાનકડી જગ્યા છે અને અવાજ થઈ રહ્યો છે, સાધક શું કરશે ?

સાધક એ વખતે એ ધ્વનિને / કોલાહલને નજર અંદાજ કરી પોતાની ભીતર સરશે.

મને પોતાને આ સૂત્રમાં વધુ રસ પડેલો. શિયાળમાં તો નાનકડી રૂમને બંધ કરી હું ભીતર સરી પડતો...ઉનાળામાં ગરમી લાગે, બારી બારણાં ખુલ્લા હોય ત્યારે કોલાહલ મારી સાધનાને ખંડિત કરી નાખે. ‘વિસોગે અદક્ષુ ’ ને મારા સ્તર પર મેં ઉતાર્યું...

થોડા સમય પહેલાં વાલકેશ્વર, બાબુ અમીચંદ પત્રાલાલ ટ્રસ્ટના ઉપાશ્રયમાં મારું ચાર્તમાસ હતું. નીચેથી ગાડીઓનો કાફલો વણથોભ્યો વહ્યા કરતો. કો'કે મને પૂછ્યું : આ અવાજને કારણે ખલેલ નથી પડતી ? મેં કહ્યું : ના, હવે નથી પડતી. ઉપકાર પ્રભુનો !

ત્રીજા સૂત્રની પૃષ્ઠભૂ : ક્યાંક ખંડેર મકાનમાં પ્રભુ સાધના કરે છે. અનાડી માણસો પ્રભુને ધડમાથા વિનાના પ્રશ્નો પૂછે છે.

પ્રભુ મૌનમાં રહે છે. કરુણા વિના બીજો કોઈ પ્રત્યુત્તર હોઈ શકે અહીં? પણ કરુણાભીના પ્રભુના હૃદયને પેલાઓ જોઈ શકે તો ને ? પ્રભુ જવાબ નથી આપતા ને પેલા લોકો ગુસ્સે થાય છે. પ્રભુ શું કરે છે અહીં ? પ્રભુ ભીતર ઊતરી જાય છે.

સાધનાસૂત્ર એ રીતે ખૂલશે કે જેને ભીતર ઊતરવું છે, તેને કોઈ અવરોધ હોતો નથી. રસવૃત્તિ ભીતર ઊતરવાની જોઈએ.

એકવાર સાધનાનો રસાસ્વાદ ચખાઈ ગયો, પછી એ જ જોઈએ. કોઈ પણ મૂલ્ય ચૂકવવાની સાધકની તૈયારી હોય છે.

ચોથા સૂત્રની પૃષ્ઠભૂ : અનાડી મનુષ્યોના જેવા તેવા શબ્દોને પણ પ્રભુ નિર્જરાનો હેતુ સમજીને માણે છે.

સાધનાસૂત્ર એ રીતે ખૂલશે કે દેખાતું પ્રતિકૂલન સાધક તરફ અનુકૂલનમાં ફેરવાશે. શરીરને પ્રતિકૂળ લાગે એવું ઘણું બધું માણસો પૈસા આદિ માટે વેઠે જ છે ને ! ત્યાં પ્રાપ્તિ જોડે ક્રિયા જોડાઈ જાય છે. પરિણામે પ્રાપ્તિનો આનંદ ક્રિયાની પીડાકારકતાનો છેદ ઉડાડી દે છે.

સાધનાના સન્દર્ભમાં આ જ વાત ખૂલશે. અત્યારે પણ ઘણા બધા સાધકોને આપણે જોઈએ છીએ. ચહેરા પર દિવ્ય આનંદ લહેરાતો હોય... શારિરીક પ્રતિકૂલન હોવા છતાં ય....

આચાર્ય ધર્મધુરન્ધરસૂરિ મહારાજ પાસે એકવાર હું ગયેલો. સ્વરપેટીનું કેન્સર. વેદનાનો પાર નહિ. પણ ચહેરા પર એ જ મુસ્કાન. મેં પૂછ્યું :

સાહેબજી, પીડા તો થતી જ હશે. એમણે કહ્યું: શરીર શરીરનું કામ કરે છે. હું મારું કામ કરું છું.

પાંચમા સૂત્રની પૃષ્ઠભૂ : કો'ક જગ્યાએ પ્રભુ સાધના કરે છે. કો કે પૂછ્યું: કોણ છે ? પ્રભુ કહે છે : હું ભિક્ષુ છું. ખપ પૂરતો જવાબ. અને સાધના ચાલુ.

સાધનાસૂત્ર એ રીતે ખૂલશે કે આવી ખલેલ સાધકને નડતી નથી. કો'કે પૂછ્યું. જરૂરી લાગ્યું, બોલાઈ ગયું; સાધના ચાલુ છે.

અન્ત:સલિલા સરસ્વતીની પેઠે અહીં સાધના ગુપ્ત રૂપે સતત વહ્યા જ કરે છે.

આપણી પંરપરામાં એક સૂક્ત છે. 'ગુરોસ્તુ મૌનં વ્યાખ્યાનમ્, શિષ્યસ્તુ છિન્નસંશય:.' ગુરુદેવનું વ્યાખ્યાન મૌનમાં હોય અને શિષ્યના સંશયો કપાઈ જાય.. હું એ સૂક્તને આ રીતે ફેરવું છું : ગુરોસ્તુ વ્યાખ્યાનં મૌનમ્, શિષ્યસ્તુ છિન્નવિકૃતિ: । ગુરુદેવ કલાકો સુધી બોલે તો પણ મૌન જ હોય છે ત્યાં, અને શિષ્યના વિકારો છેદાઈ જાય છે.

ગુરુદેવ બોલે છે. પણ ભીતર કોઈ વિકલ્પોની લકીર દોરાતી નથી. સામાન્ય મનુષ્ય ન બોલે તોય અંદર વિકલ્પો જ વિકલ્પો હોય છે.

છઠ્ઠા સૂત્રની પૃષ્ઠભૂ: પ્રભુ જાત જાતના સ્પર્શ કે શબ્દોને રતિ કે અરતિની ભૂમિકા વિના જુએ છે. જોવાનું ચાલ્યા કરે છે. બોલવાનું દૂર સરી ગયેલું હોય છે.

સૂત્ર કહેવા એ માગે છે કે કોઈ પણ ઘટના સામે પ્રભુની કાંઈ પ્રતિક્રિયા નથી. ઘટના ઘટ્યા કરે છે. એને જોવાની છે.

સાધનાસૂત્ર દ્રષ્ટાભાવ ભણી ખૂલશે. સાધક ઘટનાઓને જોશે. પણ એમાં ભળશે નહિ. પોતે દ્રષ્ટા છે. અને દ્રષ્ટાએ દેશ્યોમાં જાતને એકાકાર કરવાની નથી.

પ્રભુના સાધના માર્ગને સમજાવતું ગાથા સૂત્ર આપણે જોતા હતા:

રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

‘દુઃકારાઈં કરિત્તાણં, દુઃસ્સહાઈં સહિત્તુય ।’ દુષ્કર કાર્યો કરીને, દુઃસ્સહ ઘટનાઓની આરપાર જઈને સાધકો પરંપરાએ નિર્વાણ સુખને પામે છે.

વ્યવહાર સાધના દ્વારા નિશ્ચય સાધનાને પામવાની વાત અહીં ઈંગિત થઈ છે. પૂ. પદ્મવિજય મહારાજે નવપદ્મપૂજામાં આ વાત સ્પષ્ટ કરી છે: ‘પરિષદનાદિક પરકારા, એ સબ હૈ વ્યવહારા; નિશ્ચય નિજગુણ ઠરણ ઉદારા, લહત ઉત્તમ ભવપારા હો....’

પરિષદોને સહન કરવા એ છે વ્યવહાર ચારિત્ર. નિજગુણમાં સ્થિર થવું તે છે નિશ્ચય ચારિત્ર.

ઠંડી, ગરમી રોગ આદિ પરિષદોને સહન કરવાથી શરીર એ રીતે ટ્રીટ થશે કે સાધનાનું સાતત્ય રહેશે. બોડી ટ્રીટ નહિ થયેલ હોય તો સહેજ શારીરિક પ્રતિકૂળતામાંય સાધના ખંડિત થઈ જશે.

પ્રભુનો સાધના માર્ગ.... જેને આપણે living School / જીવંત પરંપરા કહી શકીએ. બીજા પંથોના સંતો પોતાના પૂર્વ પુરુષોએ આચરેલી સાધનાની વાતો કરતા હોય, પણ એમનો ને એમના પૂર્વપૂરુષોનો આખો પરિવેષ ભિન્ન હોય. આપણે ત્યાં ગણધર ભગવંતો કે એમના શિષ્યો પાસે જે વાતાવરણ હતું, તે જ અત્યારના સાધકોને મળી શકે તેમ છે.

આ પૃષ્ઠભૂ પર સૂત્રને જોઈએ. એસ વિહી અઙ્કંતો... પ્રભુએ આ સાધના માર્ગ આચર્યો છે. અને એ જ પ્રમાણે અન્ય સાધકો પણ તે માર્ગ પર ચાલે છે.

મજાનો આ સાધના માર્ગ. પ્રભુના સાધના માર્ગની એક બીજી વિશેષતા એ છે કે અહીં મંઝિલ જ નહિ, માર્ગ પણ સાતાદાયક છે. તમે ચાલો ને તાજા થઈ જાવ.

સીતા માતાએ રામચંદ્રજીને કહેલું : ‘મોહિ મગ ચલત ન હોહિહી હારિ, ખિન ખિન ચરન સરોજ નિહારી...’ હું આપની પાછળ ચાલીશ અને છતાં થાકીશ નહિ. કારણ કે હું આપનાં ચરણ કમળોને જોતી હોઈશ.

સાધક પણ પ્રભુનાં ચરણ કમળોનું ધ્યાન કરતો ચાલ્યો જ જાય છે. ચાલ્યો જ જાય છે. ચૈરૈવેતિ, ચૈરૈવેતિ....

[૨૦]

આધાર સૂત્ર

છઠમત્થોઽવિ પરક્કમમાણો,

ન પમાયં સદંપિ કુલ્લિજ્ઞા ॥ ૧/૪/૧૦૧

(સાધના કાળમાં સંયમાનુષ્ઠાનોમાં સતત પ્રયત્નશીલ પ્રભુએ ક્યારેય પ્રમાદ કર્યો નથી.)

સાધના સૂત્ર

અપ્રમાદના પ્રાયોગિક ઉપાયો:

સાધકનો દૈઢ સંકલ્પ

પરની વિસ્મૃતિ

બાહ્ય તપ દ્વારા ભીતરી ખંડમાં પ્રવેશ

~ ~ ~ ~ ~
[૨૦] પ્રભુનો સ્પર્શઃ અસ્તિત્વના સ્તર પર
~ ~ ~ ~ ~

પ્રભુની બાલ્યાવસ્થાનો આ પ્રસંગ.
વર્ધમાન કુમારના સત્ત્વને
જોવા માટે આવેલ
દેવ રમતમાં હારી ગયો.
રમતના નિયમ મુજબ
વિજેતા વર્ધમાન કુમાર
બાળક રૂપે રહેલ દેવના
ખભે ચડી ગયા.
અને પછી તો —
દેવે સાત તાડ જેટલું
ઊંચું અને વિકરાળ સ્વરૂપ
પોતાની શક્તિથી વિકુર્વ્યું.
બીજા બાળકો ગભરાઈ ગયા.
પણ વર્ધમાન કુમાર
શાને બિચાય ?
એમણે તો

રમરમાવીને એક
મૂઠી એવી લગાવી
દેવની પીઠ પર કે
દેવને પ્રભુની શક્તિનો
પરિચય મળી ગયો.

• • •

પાછળથી,
પોતાના એ સમયના હાલને
વર્ણવતાં દેવે જે કહેલું તેને
પૂ. વીર વિજય મહારાજ
સ્તવનમાં લઈ આવ્યા :
'એક જ મૂઠી પ્રહારે મારું
મિથ્યાત્વ ભાગ્યું જાય રે,'

• • •

અસ્તિત્વના સ્તર પર આ
પ્રહાર લાગ્યો હતો ને !

• • •

પ્રભુ અમારા અસ્તિત્વના
સ્તર પર એવો પ્રહાર
આપ કરો ને કે
અમારો પ્રમાદ ખરી પડે !

• • •

પરમપાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનું એક રોમહર્ષક ગાથા સૂત્ર યાદ આવે
છે. જેમાં પ્રભુએ ગૌતમસ્વામીજીને કહ્યું છે કે તું દરિયાને લગભગ તરીને
રોમે રોમે પરમસ્પર્શ

કાંઠે આવીને કેમ ઊભો રહી ગયો છે ? તીર્ણોસિ અણ્ણવં મહં, કિં પુણ ચિટ્ઠસિ તીરમાગઓ ?

કદાચ પ્રભુએ આપણને ઉદ્દેશીને આ સૂત્ર કહ્યું છે : આપણો પ્રમાદ ખંખેરાઈ જાય એ માટે.

યાદ આવે પૂજ્ય આનંદધનજી મહારાજનું વચન : ‘ગુરુ મોહી મારે શબ્દ કી લાઠી, ચેલે કી મતિ અપરાધિની નાઠી....’ ગુરુદેવનું એક પ્યારું વચન અસ્તિત્વના સ્તર પર પડે અને પ્રમાદ છૂ થઈ જાય. ‘ન પમાયં સદ્ગ્નિ કુલ્લિત્થા’...પ્રભુ હતા અપ્રમત્ત.. સતત અપ્રમત્ત. આ સૂત્ર અસ્તિત્વના સ્તરને સ્પર્શે તો પ્રમાદ ક્યાં રહે ?

પ્રમાદ છે બહિર્ભાવયાત્રા.

અપ્રમાદ છે અન્તર્ભાવ યાત્રા.

સાધક એવો તો ભીતર ડૂબી ગયો હોય કે બહાર શું ચાલે છે એનો ખ્યાલ ન હોય. યાદ આવે શોભન મુનિ. ગુરુદેવની આજ્ઞાથી વહોરવા ચાલ્યા. કો’ક ટીખળી માણસે પથ્થર મૂક્યો પાત્રમાં. અને એ આગળ ચાલ્યા. પાત્રના વજનથી લાગ્યું કે ગોચરી આવી ગઈ છે...ને તેઓ ઉપાશ્રયે આવ્યા.

પથ્થર પણ જેમની મસ્તીને છેદી ન શકે તે મુનિ. અન્તર્ભાવમાં ડૂબેલ હોય તે મુનિ.

અપ્રમાદયાત્રામાં રહે છે પરભાવનું વિસ્મરણ. એક સાધકની કેફિયત મને યાદ આવે છે: હવે કશું જ યાદ રહેતું નથી. કંઈક ઉપયોગી લાગે તો નોંધપોથીમાં ટાંચણ કરી લઉં... મારી યાદદાસ્ત ધીરે ધીરે ભૂંસાઈ રહી છે. અને પછી તેઓ હસેલા: પરના સ્મરણનો આમે શો અર્થ છે ? અને પરમની સ્મૃતિય જરૂરી નથી. કારણ કે દૂર હોય એનું સ્મરણ થાય ને ! હું તો પરમમાં જ હોઉં છું. ‘હરિને હિંડતા લાગે હાથ’ની અખાભાખી અનુભૂતિને આજે હું અનુભવી રહ્યો છું.

પ્રભુની સાધનાના અપ્રાદ સૂત્રોમાંથી ફરી એક વાર એ રીતે પસાર થઈ એ કે આપણો પ્રમાદ બિલકુલ ખંખેરાઈ જાય.

(૧) રાઈં દિવંપિં જયમાણે અપમત્તે સમહિએ ઝાઝ ।

(૨) ણિદંવિ ણો પગામાએ સેવઈ ભગવં ઉઢાએ । જગ્ગાવડય અપ્પાણં
ઈસિં સાઈય અપડિણ્ણે ॥

(૩) સંબુઝ્ઝમાણે પુણરવિ આસિંસુ ભગવં ઉઢાએ । નિક્કલ્લમ્મ એગયા
રાઓ બહિં ચંકમિયા મુહુત્તાગં ॥

(૪) એયાઈં સે ડાલાઈં ગચ્છઈ ણાયપુત્તે અસરણાએ ।

(૫) સિસિરંસિ અદ્ધપડિવન્ને, તં વોસિરિજ્જ વત્થમણગારે । પસારિત્તુ
બાહું પરક્કમે, નો અવલમ્બિયા ર્થંધમ્મિ ॥

(૬) અવિ સુડયં સુક્કં વા, સીયં પિંડં પુરાણકુમ્માસં । અદુ બુલ્લસં
પુલાગં વા, લદ્ધે પિંડે અલદ્ધે દવિએ ॥

(૭) છટ્ટેણ એગયા ભુંજે, અદુવા અદ્ધમેણ દસમેણં । દુવાલસમેણ એગયા
ભુંજે । પેહમાણે સમાહિં અપડિન્ને ॥

આ અપ્રમાદ સૂત્રોને આપણા સ્તર પર ખોલીએ.

પહેલું સૂત્ર કહે છે: સંયમનાં અનુષ્ઠાનો અપ્રમાદમાં અને અપ્રમાદ
ધ્યાનમાં ફરવાનું જોઈએ.

જ્ઞાન, ક્રિયા, પ્રભુ ભક્તિ કે વેચાવચ્ચ આદિ કોઈ પણ સંયમાનુષ્ઠાન
અપ્રમાદમાં/અન્તર્ભાવમાં પરિણમવું જોઈએ.

‘પ્રશમરતિ’ પ્રકરણનું અધ્યયન થયું કે જ્ઞાનસાર પ્રકરણ કંઠસ્થ કર્યું, પણ
આત્મસાત્ શું થયું ? જ્ઞાનસારની સરસ વ્યાખ્યા છે : જે ગાંઠોને વિદારે /
છોલે/ દૂર કરે તે જ્ઞાન. રાગની કે દ્વેષની કે અહંકારની ગાંઠ ઢીલી બની ?
જવાબ ‘હા’ માં મળે તો કહી શકાય કે જ્ઞાન અન્તર્ભાવ તરફ થોડું સરક્યું છે.

પ્રભુની ભક્તિ કરવા ગયા. કંઠ સરસ હતો. સરસ સ્તવન ગવાયાં.
કો’કે કહ્યું વાહ ! સરસ ગાયું તમે ! અને જો અહંકાર આવી ગયો તો...?
પ્રભુભક્તિ ભાવકને અન્તર્ભાવ ભણી ન લઈ જઈ શકી.

પણ, પ્રભુએ જ ગાવાનો ભાવ આપ્યો, પ્રભુએ જ ગાવાની શક્તિ આપી. જે કંઈ છે તે એનું જ છે, આ ભાવ ઊઠે તો અન્તર્ભાવ ભણી જઈ શકાય.

એક આચાર્ય ભગવંતે સરસ વાત કરેલી. એમને પૂછવામાં આવ્યું કે આપ પ્રભુની પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા કરો ત્યારે કંઈ ભાવધારામાં આપ વહેતા હો છો ? એમણે કહ્યું : હું તો હોતો જ નથી. પ્રભુ જ પ્રભુની પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા કરતા હોય છે. કેટલી મજાની વાત !

વેચાવચ્ચ કરી મુનિરાજની, પણ એ વખતે કંઈ ભાવધારા હતી ? વેચાવચ્ચ એ છે, જે હું-ભાવના છોતરાં ઉડાડી નાખે. જેમ જેમ વેચાવચ્ચ વધતી ચાલી, હું-ભાવ ઘટ્યો ?

ઘટ્યો તો એ સંયમાનુષ્ઠાન અપ્રમાદ / આન્તરભાવ ભણી ગયું.

માપદંડો બહુ જ ચોક્કસ અપાયા છે. અપ્રમાદની વ્યાખ્યા આન્તરભાવ આપી ને આપણે અપ્રમાદની વિભાવના સમજ્યા, પણ અપ્રમાદને કોઈ શારીરિક સક્રિયતાના રૂપમાં લઈ લે તો ?

પેલા એક સાધકની વાત આવે છે, જેણે કહ્યું કે બધા તો શિયાળાની આ ગુલાબી નીંદરમાં પોઢેલ હતા, પણ પોતે ચાર વાગ્યે જાગી ગયેલો.

ગુરુદેવે કહ્યું : તારા કરતાં આ ઊંઘનારા સારા હતા. તૈં જાગીને શું કર્યું ? બીજાઓ ઊંઘણસી છે અને હું અપ્રમત્ત છું આવો વિકલ્પ મનમાં કર્યે રાખ્યો. કોઈક મળતાં આ વિકલ્પને શબ્દ દેહ પણ આપ્યો. તારા આ જાગવાને અપ્રમાદ કેમ કહેવાય ? શારીરિક રીતે ઊંઘતા સાધકો કરતાં તારો પ્રમાદ ઘેરો હતો.

અપ્રમાદની સીધી વ્યાખ્યા : અપ્રમાદ એ , જે ધ્યાનમાં / સ્વગુણ સ્થિતિમાં પરિણમે. વિકલ્પોમાં કે વિભાવમાં પરિણમનારી શારીરિક સક્રિયતાને અપ્રમાદ ન જ કહી શકાય.

(૨) બીજું સાધના સૂત્ર: સાધક ક્યારેય પ્રમત્ત ન રહે. પ્રમાદ આવે એવું લાગે એ પહેલાં જ એ જાતને સાવધાન કરી દે.

આ સૂત્ર બે સ્તર પર ખૂલશે. બાહ્ય પ્રમાદના સ્તર પર પણ અને અભ્યન્તર પ્રમાદના સ્તર પર પણ.

ઊંઘ આવે એવું લાગે તો સાધક એને ન આવવા દેવાના તમામ પ્રયાસો કરશે. બેઠા બેઠા જાપ કરતાં ઊંઘ આવે છે, તો ઉભા થઈને જાપ કરો. આંખો ઊંઘરેટી બની છે તો થોડુંક પાણી છાંટી લ્યો આંખોમાં.

બહિર્ભાવમાં જવાની પળો ખૂલશે ત્યારે સાધક પોતાના પૂર્વનિર્ધારિત સંકલ્પને દૃઢ બનાવશે. નહિ, મારે પરભાવમાં જવાનું નથી જ. સાધક અને તે પરમાં હોઈ શકે ? નહિ, કદાપિ નહિ.

(૩) ત્રીજું સાધના સૂત્ર બાહ્ય પ્રમાદને વિખેરી નાખવાના બીજા ઉપાયો બતાવે છે.

પળભર ઊંઘ લઈ પણ લે સાધક : ફેશ થઈને વધુ સરસ રીતે સાધના કરી શકાય તે માટે. યુદ્ધમાં કુશળ સૈનિક બે ડગલાં પીછેહઠ એટલા માટે કરી લે કે વધુ જોશથી સામનો કરી શકાય શત્રુનો.

મને ખ્યાલ છે. લાંબો વિહાર કરીને આવ્યો હોઉં મકાનમાં. ઈચ્છા હોય તરત સ્વાધ્યાય કે ધ્યાનમાં જવાની. પણ થાક ખૂબ હોય શરીરમાં. એ વખતે હું અર્ધો કલાક આડે પડખે થતો. શરીર વિશ્રામ લેતું હોય; મન સ્વાધ્યાય માટેની તડપનમાં હોય.

બીજો ઉપાય બતાવ્યો છે ચાલવાનો. ઠંડી હોય તો તેને પણ ચાલીને ઉડાડી શકાય. પ્રમાદને પણ ચાલીને ભગાવી શકાય.

(૪) ચોથું સાધના સૂત્ર અભ્યન્તર અપ્રમાદ ભણી ખૂલે છે. પરમાં તમે જશો કઈ રીતે ? પરમાં જવાના દ્વારને જ બંધ કરી દો ને !

પરનું આકર્ષણ વધી જાય તો તેમાં જતું રહેવાય; પણ પરનું આકર્ષણ વધે શી રીતે ? જો પરની સ્મૃતિ જ ન હોય તો !

જો કે, યક્ષ પ્રશ્ન તો ઉભો જ રહેશે : પરનું સ્મરણ પણ પાછળથી ન રહે તે માટે શું કરવું ? એ માટે પરભાવની ક્રિયાઓમાંથી ઉદાસીનભાવે પસાર થવું.

ખાવાનું ચાલુ છે. પણ એ વખતે જો કોઈ સરસ મઝાના ગાથાસૂત્ર પર ચિન્તન ચાલતું હશે તો....? તો ખાવામાં શું હતું એનો પણ ખ્યાલ નહિ રહે. અને વર્તમાનમાં જેનો ખ્યાલ નથી. પાછળથી એનું સ્મરણ ક્યાંથી હોય?

ટીવીમાં ક્રિકેટને રસથી જોનાર બાળક પણ ખાવાના ભાનને ભૂલી શકે છે, તો સાધક માટે એ કંઈ અઘરું બની શકે ખરું ?

(પ) પાંચમું સાધના સૂત્ર અસ્મૃતિના બોધને જ ઘુંટે છે. પ્રભુના ખભેથી દેવદૂધ વસ્ત્ર પડી ગયું છે. પડી ગયું તો પડી ગયું, એનો ખ્યાલ પ્રભુને નથી. એને વોસિરાવી દીધું છે ને !

સાધકની કોઈ પણ વસ્તુ ગઈ, એ પદાર્થ સાથે એની ચેતના બંધાયેલી નહોતી અને તેથી એના આનંદમાં સહેજ પણ ફરક પડી શકતો નથી.

સાધકની આ ઘોષણા છે: કોઈ પણ પદાર્થને મારો આનંદ લૂંટવાનો અધિકાર નથી. આનંદ મારી ભીતર એવી રીતે રહેલો છે કે જ્યાં બીજાની પહોંચ નથી !

(દ) છટું સાધનાસૂત્ર પણ દેહાધ્યાસને પાર ગયેલા સાધકનું ચિત્ર આપણા મનમાં ઉભારે છે. ગોચરીમાં જે કંઈ પણ આવ્યું; કોરું, સૂકું, નીરસ; તે વાપરી લે છે. સાધકને સંબંધ પોતાની સાધના જોડે છે. રસ તો છે પરમ રસ... ભોજનમાં રસ કેવો ?

(૭) સાતમું સાધનાસૂત્ર અપ્રમાદને બાહ્ય તપ સાથે મઝાથી સાંકળે છે. કાયા જો બરાબર કામ આપી રહી છે તો બે દિવસ ઉપવાસ કરો, ત્રણ દિવસ ઉપવાસ કરો. લાગે કે ઈર્ષ્યા આદિના પાલન માટે શરીર અશક્ત બનેલ છે, તો વાપરો.

મહામુનિઓ શરીરને આહાર એ રીતે આપતા જાણે કે નોકરને અપાતો પગાર. નોકર કામ કરે તો પગાર શેઠ આપે.... તેમ શરીર સાધના માટે

સહાયક હોય તો એને આહાર લાવી આપે. શરીર અશક્ત બને ને સંયમજીવનની સાધના ઈર્ષ્યાપાલન આદિ થાય એવું નથી એમ લાગે તો અનશન કરી દેતા તેઓ !

અપ્રમાદ, અપ્રમાદ ને અપ્રમાદ... સાધકના જીવનનું આ છે ધ્રુવ પદ.

‘છઝમત્યોઽવિ પરક્કમમાણો, ન પમાયં સઙ્ગિ કુલ્લિત્થા ॥’

‘સાધના કાળમાં સંયમાનુષ્ઠાનોમાં સતત પ્રયત્નશીલ પ્રભુએ ક્યારેય પ્રમાદ કર્યો નથી....’ આ સૂત્રનો સ્પર્શ થશે અસ્તિત્વની સપાટી પર. મારા નાથ.... એમનો મોક્ષ નિયત હતો, છતાં એમણે પ્રમાદ કર્યો નથી. મારો મોક્ષ કેટલા જન્મે થશે એ પણ મને ખબર નથી અને છતાં હું આટલો પ્રમાદી! એક થપાટ વહાલભરી પ્યારા શબ્દોની, ને પ્રમાદ છૂ !

અમદાવાદ પંકજ સોસાયટીમાં તે વખતે બિરાજમાન પરમોપકારી પૂજ્યપાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય ભદ્રંકરસૂરીશ્વરજી મહારાજાનાં વન્દનાર્થે હું ગયેલો. પૂજ્યશ્રીનું વય તે સમયે અઢાણુ વર્ષનું.

ગોચરી પછી મને થોડા સમય આડા પડવાની (કુ)ટેવ. આ. વિ. ભુવનભાનુસૂરિ સ્મૃતિ મંદિરના વિશાળ ખંડમાં જ પૂજ્યશ્રી બિરાજમાન હતા. હું પણ એ ખંડમાં જ.

ગોચરી પછી સૂવાની તૈયારી કરવા જાઉં ત્યાં તો મેં પૂજ્યપાદશ્રીને જોયા. એ જૈફ વયે તેઓ સ્વાધ્યાય કરી રહ્યા હતા. મને શરમ આવી. હું સૂઈ ન શક્યો.

આવી સ્વાધ્યાયરમણતા મેં જોયેલી પૂજ્યપાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય લબ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજામાં. આ. વિ. દાનસૂરિ જ્ઞાનમંદિર, અમદાવાદના ખંડમાં ચોર્યાસી વર્ષની વયના પૂજ્યશ્રીને મોટા અક્ષરમાં છપાયેલ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો સ્વાધ્યાય કરતાં જોયેલા....મસ્તક ઝૂકી ગયેલું....

બીજો ખ્યાલ પાછળથી આવેલો કે પૂજ્યશ્રી ગ્રંથસંન્યાસની ભૂમિકામાં હશે. સાધનાની એક ચોક્કસ ભૂમિકાએ ઘણું બધું વાંચવાનું બાજુએ મૂકી સાધક બે-ચાર ગ્રંથોને લઈ એમાં ડૂબી જતો હોય છે.

ગ્રંથસંન્યાસ જેવી ઘણી બધી પરંપરાઓ આપણે ત્યાં હતી.

એક શિષ્યને ગુરુએ ભક્તિધારામાં વહાવ્યો. હવે ગુરુ એ શિષ્યને કહેશે કે તારે મારી એક જ વાચના લલિત-વિસ્તરા આદિ પરની સાંભળવાની. બીજી વાચનાઓમાં નહિ બેસવાનું. ગુરુદેવ ઘણા શિષ્યવૃન્દોને ઘણી વાચનાઓ - સાધના, વેયાવચ્ચ આદિ વિષય પર-આપતા હોય. પેલા શિષ્યે બીજી વાચનાઓમાં એટલા માટે નહિ આવવાનું કે એની ધારા ચોક્કસ રીતે પકડાયેલી રહે.

સાધના પકડાયેલી રહે અને વેગથી ચાલ્યા કરે એ માટે કેટલી સરસ આ વ્યવસ્થા ! નમન આ પરંપરાને !

[૨૧]

આધાર સૂત્ર

સં સયં પવેસિયા જ્ઞાઇ ॥ ૧ । ૧ । ૬
(પ્રભુ અન્તઃપ્રવેશ કરીને ધ્યાન કરે છે.)

સાધના સૂત્ર

- રૂપધ્યાન
- નામધ્યાન
- પ્રસાદધ્યાન
- વર્ણધ્યાન
- લયધ્યાન

~~~~~  
[૨૧] ભીતરી યાત્રાનું પ્રતીક : 'લોગસ્સ' સૂત્ર  
~~~~~

દેવાધિદેવ પ્રભુ મહાવીર

ચન્દનબાળાને

આંગણે પધાર્યા.

એક અનહોની ઘટના.

ભક્ત તો હંમેશા

પ્રભુને દ્વારે જતો જ

રહ્યો છે.....

પણ, આ તો

ત્રિલોકેશ્વર જગદ્ગુરુ

એક ભક્તાને

આંગણે પધાર્યા.....

પરમભક્તા

ચન્દનબાલાનું રોમ-રોમ

પુલકિત થઈ ઊઠ્યું :

'પ્રભુ મારે દ્વારે !'

પણ આ શું.....?
 પ્રભુ તો પાછા ફર્યા.....
 ભક્તિમતી ચન્દના ધૂસકે ધૂસકે
 રડી પડ્યાં.
 એમનાં એ આંસૂમાં
 બળ હતું કે
 પ્રભુ પાછા પધાર્યા.
 ડૂસકાં થમ્યાં
 ત્યારે
 ચન્દનબાળાએ
 જે કહેલું તેને પૂજ્યપાદ
 વીરવિજયજી મહારાજ
 બારવ્રતની પૂજામાં લઈ
 આવ્યા છે :
 ‘એક શ્વાસ માંહિ
 સો વાર,
 સમરું તમને રે.....’
 પ્રભુ ! એક સાંસ પર
 એક વાર નહિ,
 પણ સો વાર તમારું
 સુમિરન હું કરું છું;
 આપ મારે દારેથી
 પાછા કેમ જઈ શકો ?

‘એમ ચન્દનબાળાને

બોલડે

પ્રભુ પધાર્યા રે....’

• • •

શ્વાસે શ્વાસે

અને તેય આવું

પ્રગાઠ સુમિરન;

એ ધ્યાનમાં જ ફેરવાય ને !

સ્મરણની પ્રગાઠતા

ધ્યાનમાં ફેરવાય....

ધ્યાન સહેજ પાંખું પડે

ને સુમિરન-યાત્રા ચાલુ.

• • •

સ્મરણ-ધ્યાન-કાયોત્સર્ગ :

કેટલો મજાનો ક્રમ !

પ્રભુ !

ચન્દનબાળા પર કરી,

તેવી કૃપા અમારા પર

પણ કરો ને !

• • •

પરમ પાવન ‘લોગસ્સ’ સૂત્રમાં પરમાત્માના રૂપધ્યાન, નામધ્યાન, પ્રસાદધ્યાન, વર્ણધ્યાન અને લયધ્યાનની મજાની પ્રક્રિયા વણાયેલી છે.

પહેલું ચરણ : રૂપધ્યાન.

સાધકની આંખો બંધ છે અને એ પ્રભુના રૂપને ‘જોઈ’ રહ્યો છે. કહો કે પી રહ્યો છે....

‘લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે....’

પૂરા લોકને પ્રકાશિત કરનાર પ્રભુ... વેદનાની ટીસ ઉપડે છે અહીં. પ્રભુ! તમે પૂરા લોકને પ્રકાશિત કરો; તો મારા હૃદયમાં ઘનઘોર અંધારું કાં ?

જો કે, તરત જ ભક્તને ખ્યાલ આવે છે કે એણે અહોભાવનાં દ્વાર બંધ રાખેલાં, માટે પ્રકાશ ભીતર છલક્યો નહોતો. હવે અહોભાવનાં દ્વાર ખુલ્લાં, ને હૃદય-ખંડ પ્રકાશથી ઝળાંહળાં !

બીજું ચરણ : નામધ્યાન.

‘ઉસભમજિઅં ચ વંદે’ થી..... પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ’ સુધી એ ચાલશે.

આપણા યુગના સાધનામનીષી પૂ. પં. શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ સાહેબ કહેતા કે દર સાત પરમાત્માના નામ પછી ‘જિણં’ પદ આવે છે, તે સૂચક છે. સાધકે તે તે ચક્રમાં તે તીર્થંકર પ્રભુનું નામ સ્થાપવાનું છે.

મૂલાધારથી સહસ્રાર સુધીની સાધકની યાત્રા નામધ્યાન વડે થાય છે:

મૂલાધાર (નાભિની નીચે)

સ્વાધિષ્ઠાન (નાભિ)

મણિપૂર (પેટ)

અનાહત (હૃદય)

વિશુદ્ધિ (કંઠ)

આજ્ઞા (ભ્રૂમધ્ય)

સહસ્રાર (બ્રહ્મરન્ધ્ર)

ત્રણ વાર પૂરી યાત્રા થશે. ચોથી વાર મૂલાધારથી મણિપૂર સુધી....

ત્રીજું ચરણ : પ્રસાદ ધ્યાન.

‘તીત્થયરા મે પસીયંતુ....’ તીર્થંકર ભગવંતોનો પ્રસાદ મારા વર વરસો!

એ પ્રસાદ સમતા રૂપ છે. પ્રભુ તરફથી વરસી રહેલા એ સમત્વ પ્રસાદને શી રીતે ઝીલશું ? પતંજલિ ઋષિનું પ્યારું સૂત્ર યાદ આવે : ‘નિર્વિચારવૈશારદ્યે અધ્યાત્મસંપ્રસાદ:....’ નિર્વિકલ્પતાની કુશળતા જે સાધક પાસે છે, તે પ્રભુના પ્રસાદને ઝીલી શકે છે.

કુશળતાનો અર્થ અહીં એ છે કે જ્યારે પણ સાધકને જરૂરી લાગે, એ પોતાના વિચારોને ઓફ કરી શકે.

આ માટેની પ્રાયોગિક વિધિ આવી હોઈ શકે : સાધકની આંખો બંધ છે. રીઠ ટટ્ટાર છે. ‘તીત્થયરા મે પસીયંતુ’નો એ માનસ જાપ કરી રહ્યો છે. ઉપયોગ માત્ર એ પદ તરફ છે. અહીં એકાગ્રતાને પણ આપણે ધ્યાન કહી શકીએ.

ઉપયોગ પરમાં નથી. ‘તીત્થયરા મે પસીયંતુ’ એ પદમાં જ છે. હવે થશે પરમસ્પર્શ. એક એક રોમે પ્રભુના સમત્વનો સ્પર્શ થશે.

અત્યાર સુધી મન યા તો રાગમાં કે દ્વેષમાં હતું. મનની આ પરિસ્થિતિમાં સમત્વનો સ્પર્શ ક્યાંથી થાય ? આજે એ થયો.... પ્રભુ ! તમારો બહુ જ બહુ જ ઉપકાર.

પ્રસાદ શું છે ?

પૂજ્ય મહોપાધ્યાયજી યશોવિજયજી મહારાજ શ્રીપાળરાસમાં છેલ્લે કહે છે : ‘તૂઠો તૂઠો રે મુજ સાહિબ જગનો તૂઠો....એ શ્રીપાળનો રાસ કરંતા, અનુભવ અમૃત રસ વૂઠો....’

એટલે કે અનુભૂતિની દશાને તેઓએ પ્રભુના પ્રસાદ રૂપે લખી છે. બની શકે કે શ્રીપાળનો રાસ લખતાં શ્રીપાળ મહારાજની સમતાની અનુભૂતિ પોતાને થઈ ગઈ હોય.

આ પ્રસાદને પ્રભુશક્તિ રૂપે તેમણે પંચવિંશતિકામાં કહેલ છે :—
 ‘વ્યક્ત્યા શિવપદસ્થોઽસૌ, શક્ત્યા જયતિ સર્વગઃ.’ વ્યક્તિ રૂપે પરમાત્મા
 સિદ્ધશિલા પર છે (અને મહાવિદેહમાં પણ); શક્તિ રૂપે પરમાત્મા સર્વગામી
 છે.... બ્રહ્માંડનો એક નાનકડો ભાગ પણ પ્રભુના હસ્તાક્ષર વિનાનો નથી.

આ શક્તિ તે આજ્ઞા શક્તિ. આ શક્તિ તે આર્હત્ય. કલિકાલ સર્વજ્ઞ
 શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજે પણ આર્હત્યને ત્રણ લોક પર પ્રભુત્વ ધરાવનાર
 કહ્યું. ‘ભૂર્ભુવઃસ્વસ્ત્રયીશાનમાર્હત્યં પ્રણિદધ્મહે.’

‘તીત્યયરા મે પસીયંતુ....’ આપણે રોજ બોલતા ગયા અને પ્રભુ કશું
 જ કરે નહિ એમ માનતા ગયા.

જરૂર, પરમચેતનાની બાજુ પરમ આક્રિયતા છે; પણ એ જ આપણી
 બાજુ પરમ સક્રિયતા રૂપે પ્રગટે છે.

આપણી સ્તવનાઓમાં આ પરમ-સક્રિયતાની વાતો ખૂબ સરસ રીતે
 આલેખાયેલી છે. એનું એક મઝાનું ઉદાહરણ છે પૂ. મહોપાધ્યાય શ્રી
 યશોવિજયજી મહારાજ દ્વારા લખાયેલ સ્તવન : ‘આનંદ કી ઘડી આઈ....’

સ્તવના આ પ્રમાણે છે :

આનંદકી ઘડી આઈ, સખી રી આજ,

આનંદ કી ઘડી આઈ.

કર કે કૃપા પ્રભુ દરિસન દીનો,

ભવ કી પીડ મીટાઈ;

મોહ નિદ્રા સે જાગૃત કર કે,

સત્ય કી બાત સુનાઈ....

તન મન હર્ષ ન માઈ....૧

નિત્યાનિત્ય કા ભેદ બતાકર,

મિથ્યાદૃષ્ટિ હરાઈ;

સમ્યગ્જ્ઞાન કી દિવ્ય પ્રભા કો,
 અંતર મેં પ્રગટાઈ...
 સાધ્ય સાધન દિખલાઈ. ૨
 ત્યાગ વૈરાગ્ય સંયમ કે યોગ સે,
 નિઃસ્પૃહ ભાવ જગાઈ;
 સર્વસંગ પરિત્યાગ કરા કર,
 અલખ ધૂન મચાઈ...
 અપગત દુખ કહલાઈ....૩
 અપૂર્વ કરણ ગુણસ્થાનક સુખરસ,
 શ્રેણિ ક્ષપક મંડવાઈ;
 વેદ તીનોં કા છેદ કરાકર,
 ક્ષીણમોહી બનાવાઈ...
 જીવન મુક્તિ દિલાઈ....૪
 ભક્ત વત્સલ પ્રભુ કરુણા સાગર,
 ચરણ શરણ સુખદાઈ;
 જસ કહે ધ્યાન પ્રભુ કા ધ્યાવત,
 અજર અમર પદપાઈ....
 દ્વંદ્વ સકલ મિટ જાઈ....૫

● ● ●

ચોથું ચરણ : વર્ણધ્યાન.

સાધક 'ચંદેસુ નિમ્મલયરા' પંક્તિને મનમાં ઉચ્ચારી રહ્યો છે. ઉપયોગ માત્ર એ પદ પર છે.

‘ચંદ્રેસુ નિમ્મલયરા’ જેવાં પદો ગણધર ભગવંતોની અનુપમ ભેટ છે. અને એ રીતે, એ કવિની નહિ, પણ ઋષિની વાણી છે. અહીં ધ્યાનનો મજાનો સન્દર્ભ આવેલો છે.

પ્રભુનું અહીં ધ્યાન છે, પણ અહીં મનમાં મૂર્તિ પ્રભુની ઉપસાવવી નથી. રૂપમાંથી અરૂપ તરફ જવું છે, ત્યાં વચ્ચેનો પડાવ છે આ વર્ણ. સફેદ જ્યોતિર્બિન્દુ રૂપે અહીં પ્રભુનું ધ્યાન થશે.

કોશીશ એ રહે કે ઉપયોગને એકદમ સૂક્ષ્મ બનાવીએ. શુભ્ર જ્યોતિર્બિન્દુનું દર્શન થાય તો તેમ, નહિતર ‘ચંદ્રેસુ...’ પદમાં ઉપયોગને સ્થિર કરીને.

‘આઈચ્છેસુ અહિયં પયાસયરા....’ના જાપને સૂક્ષ્મ બનાવીને લાલ વર્ણપટ્ટિકાનું - લાલ રેખાનું ધ્યાન કરીએ.

અહીં અરિહંત પ્રભુનું ભાવિમાં થનાર સિદ્ધ પરમાત્માના સન્દર્ભમાં ધ્યાન છે. (જે રીતે ‘સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ’ બોલતી વખતે અરિહંત પ્રભુનો ભાવિમાં થનાર સિદ્ધ તરીકે ઉલ્લેખ કરીએ છીએ તેમ.) સિદ્ધ ભગવાનનું ધ્યાન લાલ રેખા દ્વારા. ઉપયોગને સૂક્ષ્મ બનાવીને લાલ રેખા જોઈએ. નહિતર, ઉપયોગને ‘આઈચ્છેસુ...’ પદમાં રાખીએ.

પાંચમું ચરણ : લયધ્યાન.

હવે ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનને એકાકાર કરવાની પ્રક્રિયા આવે છે. યાદ આવે પૂ. મહોપાધ્યાજી યશોવિજયજી મહારાજનું વચન : ‘ધ્યાતા ધ્યેય ધ્યાન પદ એકે, ભેદ છેદ કરશું હવે ટેકે....’

વર્ણધ્યાનમાં કે એના આગળના ધ્યાનમાં ધ્યેય જુદું છે, ધ્યાતા ભિન્ન છે. અને એ બેઉને જોડનાર કડી છે ધ્યાન.

‘સાગર વર ગંભીરા’ પદ દ્વારા સાધક ત્રિપુટીનો છેદ કરે છે. પરમ

ચેતનાનો સાગર ઘૂઘવી રહ્યો છે આપણી આસપાસ, ચોપાસ. સાધક પોતાની જાતને માટીના પૂતળા તરીકે કલ્પી પેલા સમુદ્રમાં ધીરે ધીરે પોતાની જાતને ઓગળતી જુએ છે.

લયધ્યાન, આ રીતે પરમચેતના સાથેના આંશિક મિલન રૂપે, અભેદ મિલન રૂપે પ્રયોજાય છે.

‘સે સયં પવેસિયા જ્ઞાઙ....’ પ્રભુ અન્તઃ પ્રવેશ કરીને ધ્યાન કરે છે.... સાધક માટે છે આ ક્રમ : સ્મરણ દ્વારા ધ્યાન અને તે દ્વારા લય.

‘લોગસ્સ’ સૂત્ર નામ સ્મરણ દ્વારા ધ્યાનમાં સાધકને પ્રવેશ આપે છે.

રોમે રોમે
પરમસ્પર્શ

રાણકપુરનો
ધરણવિહાર પ્રાસાદ
નિર્માણના અંતિમ
તબક્કામાં હતો.

સ્થપતિની સાથે ફરતા
શ્રેષ્ઠી ધરણાસાએ
સ્થપતિને કહ્યું :
મારી એક નાનકડી
પ્રતિમા પ્રભુના દરબારમાં
મૂકાય.....તો.....

સ્થપતિએ તરત જ
કહ્યું : જરૂર, જરૂર.....
મૂકાવી જ જોઈએ.

શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું :
પણ એ મૂર્તિ નાની

હોવી જોઈએ.....

એવા કોણથી એ મુકાવી જોઈએ કે પ્રભુની દૃષ્ટિ

ચોવીસ કલાક એના પર પડે

અને લોકોની દૃષ્ટિ

એના પર ન પડે.

• • •

વર્ષો પહેલાં હું

રાણકપુર તીર્થની

યાત્રાએ ગયેલ

ત્યારે

પૂજારીએ સ્તંભમાં

કોતરાયેલી

ધરણાશાની નાનકડી

પ્રતિમા દેખાડી ત્યારે

ખ્યાલ આવ્યો કે

આ એમની પ્રતિમા છે.

અને આ એની પાછળની

રોમાંચક કથા છે.

તે સમયે મારી

આંખો સજળ બની.

મેં કહ્યું: ધરણા શાહ !

તમે તો ગુહ્યતમ

સાધનાસૂત્રો અમને આપ્યાં.

• • •

પહેલું સાધનાસૂત્ર :

પોતાની સાધના સાધકને

નાની લાગવી જોઈએ.

માસક્ષમણ કરનાર મુનિને

ત્રીસમા દિવસે

એવી ભાવના થવી જોઈએ કે

સ્વાધ્યાયી મુનિવરની

ગોચરી લઈ આવવાનો

લાભ પોતાને મળે.

એ પોતાના તપને

બાહ્ય તપ રૂપે

અને

સ્વાધ્યાયી મુનિની

સાધનાને

અભ્યન્તર તપ રૂપે જોશે.

બીજું સાધનાસૂત્ર :

સાધકની સાધના

પ્રભુ દ્વારા પ્રમાણિત

થયેલી હોવી જોઈએ.

યાદ આવે શાસ્ત્રવચન :

તહ તહ પવટ્ટિયવ્વં,

રાગદ્વોસા વિલીજ્જંતિ ।

રાગ, દ્વેષ અને અહમ્મનું

વિલીનીકરણ એ
સાધકનું અન્તિમ ધ્યેય.
અને
રાગ, દ્વેષ, અહંકારનું
શિથિલીકરણ
એ અત્યાચારનું લક્ષ્ય.

સાધક પોતાના
અન્તસ્તરને
ચકાસે.
રાગ, દ્વેષ, અહમ્નું
શિથિલીકરણ થયેલ
હોય તો
તેને લાગે કે
તેની સાધના પ્રભુ દ્વારા
પ્રમાણિત છે.

સદ્ગુરુને પણ
પૂછ્યા કરે કે
ગુરુદેવ !
હું બરોબર છું ને ?

● ● ●

ત્રીજું સાધનાસૂત્ર :
લોકોની નજર
પોતાની સાધના પર
ન પડે તેની કાળજી રાખવી.

લોકસંજ્ઞા ભણી
 સાધના ન ઢળે
 તેની આ સાવધાની.
 યાદ આવે આચારાંગ સૂત્ર :
 'ળો લોગસ્સેસળં વણ.....'
 મારા લાલ ! તારે
 લોક સંજ્ઞામાં વહેવું નથી.

પ્રભુ !
 આવાં સાધનાસૂત્રોનો
 મારી ભીતર
 પ્રવેશ
 એ જ તો
 રોમે રોમે આપનો
 સ્પર્શ છે ને ?

મારા અસ્તિત્વનો
 એક નાનોય પ્રદેશ
 આપના સ્પર્શ વગરનો
 ન રહે એટલું જ
 આપની પાસે પ્રાર્થુ છું.....
 મારી પ્રાર્થનાને સ્વીકારો !
 મને સાધના-દીક્ષા
 આપના કરકમળ વડે મળે

યાદ આવે ઉપાધ્યાયજી
 યશોવિજય મહારાજની
 સટીક પ્રસ્તુતિઃ
 ‘જસ કહે સાહિબ
 મુગતિનું,
 કર્યું તિલક નિજ હાથે...’
 પ્રભુ
 સદ્ગુરુ દ્વારા
 સાધનાદીક્ષા આપે છે
 એ સમયની આ પ્રસ્તુતિ છે.
 પ્રભુએ મુક્તિનું તિલક
 સ્વહસ્તે
 સાધકના લલાટે કર્યું.
 આજ્ઞાયક પર
 પ્રભુનો સ્પર્શ.

• • •

મને આપો
 આપનો સ્પર્શ, પ્રભુ !
 રોમ રોમ
 ઝંખે છે
 તવ સ્પર્શને, વિભુ !
 એક જ છે આ મુજ
 પ્રાર્થના, પ્રભુ !
 સ્વીકારો !

યાદ આવે ઉપાધ્યાયજી
 યશોવિજય મહારાજની
 સટીક પ્રસ્તુતિ:
 ‘જસ કહે સાહિબ
 મુગતિનું,
 કર્યું તિલક નિજ હાથે...’
 પ્રભુ
 સદ્ગુરુ દ્વારા
 સાધનાદીક્ષા આપે છે
 એ સમયની આ પ્રસ્તુતિ છે.
 પ્રભુએ મુક્તિનું તિલક
 સ્વહસ્તે
 સાધકના લલાટે કર્યું.
 આજ્ઞાયક પર
 પ્રભુનો સ્પર્શ.

મને આપો
 આપનો સ્પર્શ, પ્રભુ !
 રોમ રોમ
 ઝંખે છે
 તવ સ્પર્શને, વિભુ !
 એક જ છે આ મુજ
 પ્રાર્થના, પ્રભુ !
 સ્વીકારો !

